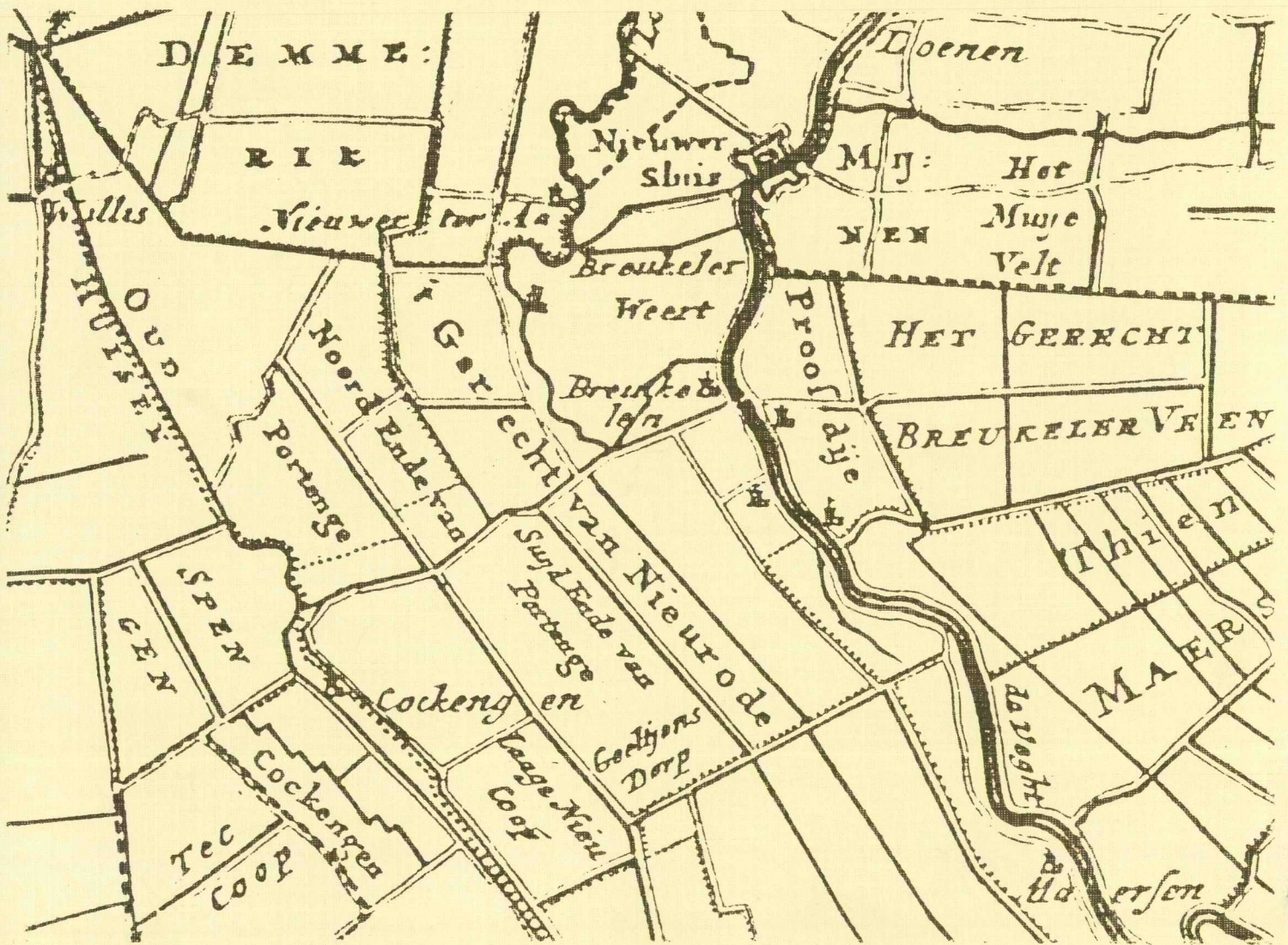

TIJDSCHRIFT

HISTORISCHE KRING BREUKELLEN

HISTORISCHE KRING BREUKELLEN

BESTUUR

A.A. Manten, voorzitter

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen tel. 62253

Mw. M.B. van Leeuwen - van Rossum du Chattel, secretaris

Bisschopswater 5, 3621 WV Breukelen tel. 63740

B. Barelds, penningmeester

Vrijheidslaan 126, 3621 HK Breukelen tel. 61779

H. Polderman, archivaris/bibliothecaris

Stinzenlaan-Noord 108, 3621 RK Breukelen tel. 61716

Mw. A.T. de Lange, lid

Bisschopswater 4, 3621 WX Breukelen tel. 62259

T. Mur, lid

Straatweg 76a, 3621 BR Breukelen tel. 61854

REDACTIE

Mw. H.A. Manten - Werker

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen tel. 62253

DOELSTELLING

De Historische Kring Breukelen houdt zich bezig met de geschiedenis van Breukelen en de omgeving van Breukelen, alsmede met die aspecten van de regionale, vaderlandse en algemene geschiedenis die van belang zijn voor een goed begrip van de geschiedenis van de gemeente Breukelen.

LIDMAATSCHAPSBIJDRAGE

Gewone leden (inclusief tijdschrift) f 30,00/jaar

Verdere leden uit zelfde huishouden (zonder tijdschrift) f 15,00/jaar

Los exemplaar van dit tijdschriftnummer f 20,00

Verdere afleveringen van dit tijdschrift zijn aan nieuwe

leden nog (beperkt) leverbaar voor f 10,00/nummer of f 30,00/jaargang

BETALINGEN

De lidmaatschapsbijdrage dient te worden voldaan na ontvangst van de acceptgirokaart.

Bankrekeningnummer: 3106.48.521 (t. n. v. penningmeester Historische Kring Breukelen). Gironummer van de (Rabobank: 42595).

KRINGAVOND

Iedere dinsdagavond van 19.30 tot 22.00 uur, in het souterrain van "Boom en Bosch" (gemeentehuis), Markt 13, Breukelen (ingang zuidzijde).

Tijdschrift
Historische Kring
Breukelen

Jaargang 4

1989

ISSN 0922-1247

©1989 Historische Kring Breukelen.

Auteursrecht voorbehouden. Gehele of gedeeltelijke overneming of reproductie van de inhoud van deze uitgave, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende is verboden, behoudens de beperkingen bij de wet gesteld.

Redactioneel

We beginnen de vierde jaargang van ons Tijdschrift Historische Kring Breukelen met een extra dikke aflevering. Het is dan ook, om verschillende redenen, een bijzonder nummer.

In de eerste plaats is dit de tiende aflevering, een soort jubileumnummer dus. En gelukkig blijven veel mensen bereid om manuscripten bij te dragen.

In de tweede plaats heeft onze Kring nog net voor het eind van 1988 de grens van 400 betalende leden gehaald. Ook dat is iets om verheugd over te zijn. Het geeft het bestuur wat meer financiële armslag. En omdat het bestuur heeft vastgesteld dat vooral ook het tijdschrift veel tot die voorspoedige groei van de vereniging heeft bijgedragen, wil het vanwege het bereiken van deze mijlpaal de leden door middel van dit tijdschrift graag wat extra's bieden.

In de derde plaats is dit de eerste tijdschriftaflevering na de wijziging van de Breukelse gemeentegrenzen. Kockengen is per 1 januari 1989 deel van de gemeente Breukelen geworden. We willen de mensen uit Kockengen graag hartelijk welkom heten, ook binnen onze Kring. In de redactionele inhoud van ons tijdschrift willen we dat eveneens tot uiting laten komen. Op dezelfde datum is een groot deel van Breukeleveen van Breukelen losgemaakt en bij Loosdrecht gevoegd. Maar zo'n duizend jaar lang hoorde Breukeleveen bij het gebied van Breukelen; dat valt niet meer uit te wissen. In de archieven blijft Breukeleveen onlosmakelijk met Breukelen verweven. Daarom is met onze zustervereniging, de Historische Kring Loosdrecht, dan ook de afspraak gemaakt dat de geschiedschrijving van Breukeleveen tot 31 december 1988 een taak van de Breukelse kring blijft. Ook daaraan willen we door middel van de inhoud van dit nummer duidelijk uitdrukking geven. Naast dit alles wensten we ook artikelen te plaatsen over de kern van de gemeente Breukelen. In dit dikke nummer kon dit allemaal worden verwezenlijkt.

De volgende nummers zullen weer de normale omvang van 40 bladzijden hebben. Maar om al onze hiervoor genoemde doelstellingen te kunnen blijven realiseren, zal het tijdschrift vanaf dit jaar in vier afleveringen verschijnen, in plaats van drie zoals in de afgelopen jaren het geval was. Daarbij vertrouwen we er op dat de ledengroei door zal gaan, zodat we een solide basis hebben om onze ambitieuze voornemens te kunnen bekostigen.

Huub Manten-Werker

De nieuwe gemeente Breukelen in historisch perspectief

Drs. A.G.W. Schapenk, lid van Gedeputeerde Staten van Utrecht
Achter St. Pieter 200, 3512 HT Utrecht

Inleiding

Voor ik begon aan dit artikel over het ontstaan van de nieuwe gemeente Breukelen in het kader van de gemeentelijk herindeling in Utrecht-West, heb ik een afweging moeten maken tussen een beschrijving van het ontstaan van Breukelen en Kockengen en een beschrijving van de nieuw geformeerde combinatie Breukelen-Kockengen in het kader van de herindeling Utrecht-West.

Hoewel ik mij zal concentreren op dit laatste is het voor een goede beeldvorming van belang op hoofdlijnen terug te blikken in de geschiedenis van de gemeenten Breukelen en Kockengen, zoals die tot eind 1988 bestonden, en dan met name op het punt van het ontstaan van beide gemeenten.

Ik heb daarvoor geput uit artikelen in dit tijdschrift, "Langs de Utrechtse Vecht" van Drs. L. Albers, "Grepn uit de Geschiedenis van de Gemeente Kockengen" van J.C. Jongeneel, alsmede de Sociale Kaart van Breukelen.

Breukelen dankt haar ontstaan aan de rivier de Vecht. Met enige zekerheid weten we dat er ten minste sedert de 7de eeuw mensen woonden in het gebied van Maarssen, Breukelen en Loenen. Bewoners die zich geconfronteerd wisten met de gevechten tussen de Franken en Friezen en in de 9de eeuw te maken kregen met plunderende en brandstichtende Noormannen. Het Vechtgebied, in de tijd van het Frankische rijk Nifterlake geheten, vormde een zogenaamde gouw die door een graaf werd bestuurd.

Later was het opgedeeld in kleine woongemeenschappen, "gerechten" genoemd. Men sprak in die tijd over Broekede of Broecklede. Op het grondgebied van Breukelen kende men de gerechten Ronde Dorp van Breukelen, Oud Aa en Otterspoorbroek (in 1533 samengevoegd tot het Breukelen-Nijenrode gerecht), Bisschopsgerecht (later Statengerecht, nog weer later Breukelen-Orttsgerecht), Vijfhoeven, Breukelerwaard, Loenersloot-Oukoop-Ter Aa, Ruwiel, Breukelen-Proosdij (later ook Breukelen-St. Pieters genoemd) en Breukeleveen. Na het tot stand komen van het Koninkrijk der Nederlanden kregen we te maken met de gemeenten Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Ruwiel en Loenersloot. In 1949 werden Breukelen-Nijenrode en Breukelen-St. Pieters samengevoegd, en de laatste samenvoeging vond plaats in april 1964 toen Ruwiel en Loenersloot werden opgesplitst tussen Breukelen, Loenen en Kockengen.

De recente herindeling Utrecht-West bracht Kockengen en Portengen-Noord bij Breukelen, terwijl het grootste deel van het gebied van Breukeleveen naar Loosdrecht ging. Ik kom hierop nader terug.

Het ontstaan van de eerste nederzetting op het grondgebied van Kocken-

gen ligt verscholen in het duister van de historie. Uit het feit dat de ontginningen van het veencomplex Noordwest Utrecht, waaronder het grondgebied van het huidige Kockengen valt, kort vóór het jaar 1000 begonnen en Kockengen in de vierde fase van die ontginningen werd bereikt kan worden afgeleid dat Kockengen in de loop van de 12de eeuw zal zijn ontstaan.

Politieke twisten tussen het Graafschap Holland en het Bisdom Utrecht leidden er toe dat twee ontwateringskanalen door het veengebied werden gegraven, te weten Heycop en Bijleveld. Tussen deze twee kanalen lag het dorp Kockengen.

Ook in het gebied van Kockengen bestonden eeuwenlang verscheidene gerechten. Tegen het eind van de 18de eeuw was er sprake van Kockengen-Montfoortsgerecht, Kockengen-Lokhorstgerecht, Spengen, Noordeinde van Portengen, Zuideinde van Portengen, Laag Nieuwkoop, Loefsgerecht van Ruwiel en Gieltjesdorp.

De latere gemeenten Kockengen en Laag Nieuwkoop zijn in 1942 opgeheven en samengevoegd tot de gemeente Kockengen zoals die tot eind 1988 bestond.

Het aangrenzende Teckop behoorde lange tijd tot het gewest Holland. In 1820 kwam het als zelfstandige gemeente bij de provincie Utrecht. In 1857 werd Teckop deel van de gemeente Kamerik.

Voor een uitvoeriger beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van wat nu met elkaar de gemeente Breukelen vormt verwijs ik naar eerdere artikelen die in dit tijdschrift zijn verschenen. Duidelijk zal zijn dat het gebied ook in vroegere tijden al verschillende bestuurlijke wijzigingen heeft ondergaan.

Deze zeer globale schets afsluitend, geef ik in het onderstaande een beschouwing van het proces van de gemeentelijke herindeling in Utrecht-West in de periode 1978 - 1988, met als slot een nabeschouwing met betrekking tot mijn persoonlijke indrukken bij dit proces.

De recente herindelingsprocedure in Utrecht-West

De gemeentelijke herindeling werd in 1979 actueel als punt van beleid. De aanleiding daartoe vormde de brief van 16 oktober 1978 van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, waarin hij er bij de provinciebesturen op aandrong de gemeentelijke herindeling met kracht ter hand te nemen. In dezelfde brief gaf de minister een aantal criteria die als leidraad bij te ontwikkelen herindelingsplannen moesten dienen.

De meest in de discussie belichte criteria waren: de streeksgewijze aanpak van de gemeentelijke herindeling, het feit dat het oordeel van de inwoners, hoezeer ook gerespecteerd, niet van doorslaggevende betekenis kan zijn, de gemeente moet een draagvlak hebben, dat toereikend is voor de uitvoering van de taken waarvoor de gemeente staat, en last but not least het vermaarde getalscriterium, inhoudende dat gemeenten in beginsel niet minder dan 10 000 inwoners dienen te tellen.

Dit getalscriterium paste zeer wel in de toentertijd gehuldigde schaalvergroting van de gemeenten, naast het propageren van de decentralisatie, welke beide componenten behoorden tot de hoofddoelstellingen van het toen actuele proces van de reorganisatie van het binnenlands bestuur.

De aangehaalde brief van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, de heer Hans Wiegel, vormde de basis voor de vertaling van het rijksbeleid naar het provinciaal niveau.

In dat verband werd in de provincie Utrecht in 1980 de zogeheten "Wegwijzer voor gemeentelijke herindeling" vastgesteld, waarin de bedoelde vertaling in de vorm van doelstellingen en uitgangspunten gestalte kreeg. Deze wegwijzer vormde de basis van het in de provincie Utrecht te voeren herindelingsbeleid. Daarbij is vermeldenswaard dat door Provinciale Staten van Utrecht bij motie werd uitgesproken dat de 10 000 getalsnorm niet als valbijl, doch als ijkpunt diende te worden gehanteerd. Een nuancering van het getalscriterium derhalve met een rek naar boven en naar beneden.

Eerste stap ter uitvoering van deze wegwijzer was het inhoud geven aan de voorprocedure, voorafgaand aan de eerste fase van de gemeentewettelijke procedure. Door het opnemen van deze voorprocedure brachten Gedeputeerde Staten het grote belang tot uitdrukking dat zij hechtten aan het in goed overleg met de betrokken gemeenten opstellen van een plan.

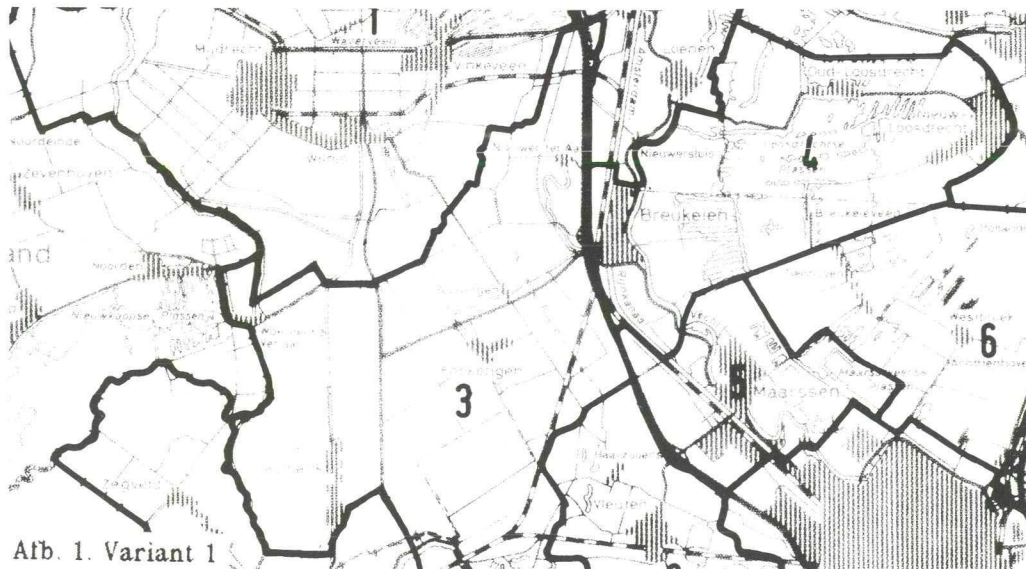
Tijdens mijn tournee langs de gemeenten, als functioneel portefeuillehouder, vond ik de, door mij nog steeds zeer gewaardeerde, bereidheid van de gemeentebesturen om in de drie naar gebiedsdeel te formeren werkgroepen, twee deelnemers daarvoor af te vaardigen. De werkgroepen kregen tot opdracht een aantal varianten voor gemeentelijke herindeling op te stellen.

Op 22 september 1980 zijn de drie werkgroepen geïnstalleerd door de toenmalige Commissaris van de Koningin, Mr. P. van Dijke. Afgesproken was dat de vertegenwoordigers in de werkgroepen zitting namen op persoonlijke titel en "zonder mandaat". Kockengen participeerde in de werkgroep Utrecht-middenwest, Breukelen participeerde behalve in deze werkgroep tevens in de werkgroep Utrecht-noordwest. Dat de geografische ligging van Breukelen debet was aan deze dubbele participatie mag voor zich spreken.

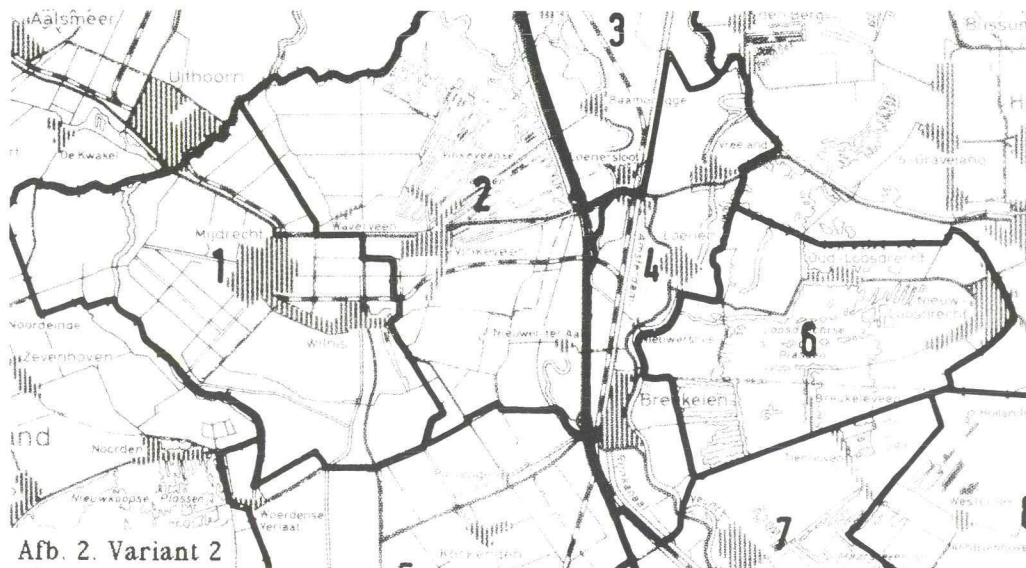
Reeds in januari 1981 brachten de werkgroepen hun rapport uit. Voor de gemeente Breukelen werden als varianten aangedragen:

- (1) een combinatie van Breukelen met Loosdrecht, uit het oogpunt het Plassengebied onder één beleidsregime te brengen, in verband met recreatie, natuur en landschap en arbeid voortvloeiende uit de recreatiefunctie (zie Afbeelding 1);
- (2) een combinatie van Breukelen met Loenen, uit een oogpunt van maatschappelijke samenhang en eenheid van natuur en landschap en landbouw (zie Afbeelding 2);
- (3) een combinatie van Breukelen, Kockengen en Loenen, uit een oogpunt van maatschappelijke samenhang (zie Afbeelding 3).

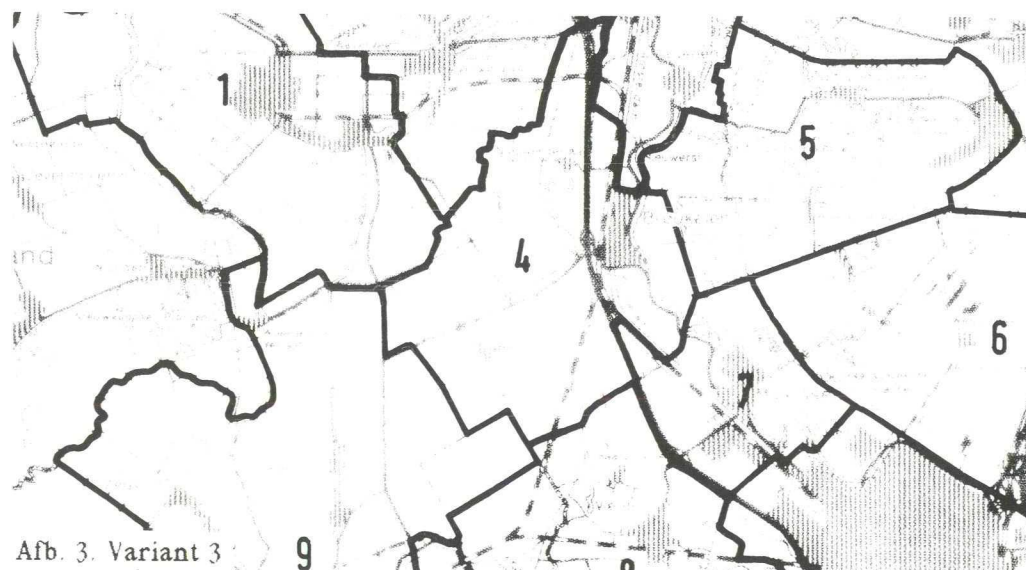
Naast de laatstgenoemde variant waarin Kockengen was opgenomen, figureerde deze gemeente nog in een plattelandsgemeente met Wilnis en kleine gedeelten van Breukelen en Loenen, alsmede in een combinatie met Vinkeveen voor wat betreft het noordelijke gedeelte, te weten de polder Groot en Klein Oud Aa.

Afb. 1. Variant 1

Afb. 2. Variant 2

Afb. 3. Variant 3

Als reactie op de werkgroeprapporten brachten Gedeputeerde Staten in februari 1981 een voorlopig standpunt uit, dat tevens het startpunt was voor het in de inspraak brengen van het herindelingsplan. Het voorlopige standpunt behelsde de combinatie Breukelen-Loosdrecht met als mogelijk alternatief een combinatie van Breukelen en Kockengen.

Na de gehouden inspraaktournee langs alle gemeenten betrokken in het herindelingsplan nam het college van Gedeputeerde Staten met inweging van de inspraakresultaten op 8 december 1981 een definitief standpunt in, na Provinciale Staten te hebben gehoord. Dit definitieve standpunt omvatte de combinaties Loenen-Breukelen en Woerden-Kamerik-Kockengen-Zegveld. Bij brief van eveneens 8 december 1981 zonden Gedeputeerde Staten hun definitieve standpunt aan de minister van Binnenlandse Zaken, ter afronding van de eerste fase van de gemeentewettelijke procedure en met het gelijktijdige verzoek de uitnodiging voor de tweede fase te verlenen, inhoudende het concipiëren van een ontwerp van regeling.

Op 11 februari 1983 voldeed de minister aan het verzoek van Gedeputeerde Staten, waarop een ontwerp van regeling werd uitgebracht dat opnieuw uitvoerig in de inspraak werd gebracht.

Op 1 november 1985 brachten Gedeputeerde Staten, Provinciale Staten gehoord, hun eindadvies aan de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken uit. In dat eindadvies namen de inspraakresultaten, alsmede een 7000-tal bezwaarschriften een belangrijke plaats in.

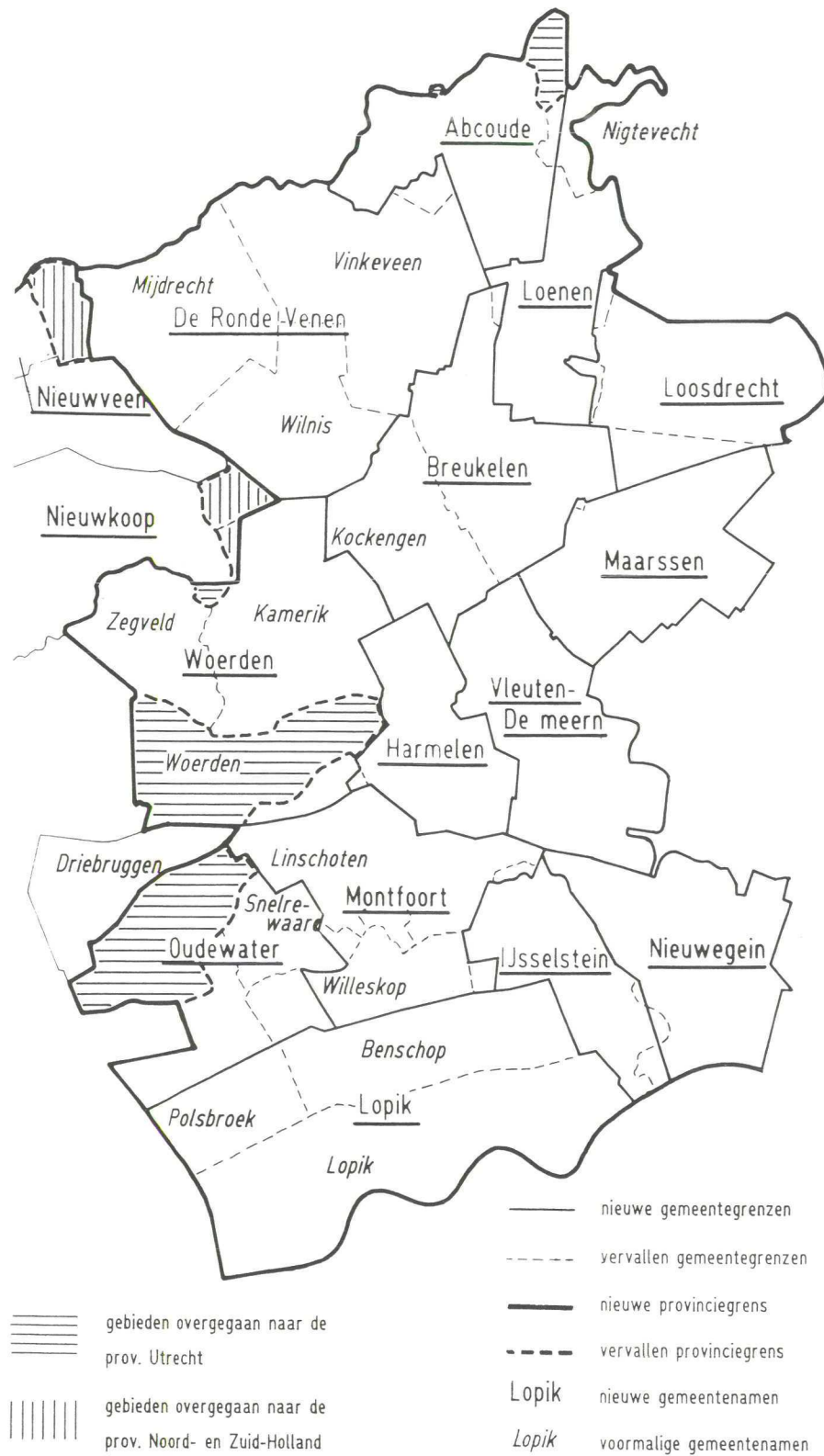
Met betrekking tot dit eindadvies is een saillant feit, dat een meerderheid van Gedeputeerde Staten, overeenkomstig een daartoe in Provinciale Staten in meerderheid aanvaarde motie, zich uitsprak voor de combinaties Breukelen-Kockengen en Woerden-Zegveld-Kamerik. Een minderheid van het college opteerde voor een kleine plattelandsgemeente bestaande uit Kamerik, Kockengen en Zegveld.

Op 5 december 1987 besloot het kabinet conform het meerderheidsstandpunt van Gedeputeerde Staten. Aan dit besluit lag mede ten grondslag het feit, dat uit een nader door de staatssecretaris ingesteld onderzoek onomstotelijk bleek dat een weidegemeente een onvoldoende financieel draagvlak zou hebben.

Tijdens de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer kwam dit alternatief nog nadrukkelijk in discussie, doch het werd door de staatssecretaris om genoemde reden afgehouden, waarop een ruime meerderheid van de Tweede Kamer conform besloot tot onder meer de combinatie Breukelen-Kockengen, minus het grootste deel van het oude ontginningsgebied Breukeleveen (zie Afbeelding 4).

Dat Nederland die avond uit de bol ging had niets te maken met het aanvaarden van de gemeentelijke herindeling in Utrecht-West, maar alles met de behaalde overwinning van het Nederlandse voetbalelftal op de Duitse Bondsrepubliek tijdens het toernooi om het Europese kampioenschap. Zover ik weet, werd nog nooit eerder door de voorzitter van de Tweede Kamer de vergadering geschorst om de leden de gelegenheid te geven de tweede helft van een sportwedstrijd te kunnen zien.

Ter afronding van de behandeling door de Staten-Generaal heeft de Eerste Kamer op 13 september 1988 met een onverwacht ruime meerder-

Afb. 4. Gemeentelijke herindeling in het westelijk deel van de provincie Utrecht, conform de herindelingswet van 15 september 1988.

heid met het wetsvoorstel ingestemd, waardoor na een procedure van 9 jaar eindelijk de bestuurlijke rust in het betrokken gebied kon weerkeren.

Nabeschouwing

Na deze opsomming van de doorlopen procedure wil ik, nu de eindstreep is gehaald en de herindeling per 1 januari 1989 een feit is geworden, nader stilstaan bij de tijdens deze procedure door mij opgedane ervaringen, die mijns inziens reden geven om de gebruikelijke discussies over de gemeentelijke herindeling te doorbreken.

De reden voor deze wenselijke doorbreking laat zich het best vatten in een centrale stelling inhoudende dat een ingrijpend proces, zoals gemeentelijke herindeling toch is, "vreet" aan de statenfracties, aan de lokale bestuurders en een niet gering aantal ingezetenen en last but not least aan de leden van de Vaste Kamercommissie van Binnenlandse Zaken.

Afb. 5. Op 5 februari 1988 hield de vaste commissie van Binnenlandse Zaken uit de Tweede Kamer een hoorzitting in Utrecht over de gemeentelijke herindeling in het westen van de provincie Utrecht. Burgemeester H. van Zwieten sprak daar namens Breukelen. Zijn toespraak werd ondersteund door een lied, gezongen door de Oranjevereniging (zie ook Afb. 6).

Bij deze gelegenheid zei de heer Van Zwieten dat het gemeentebestuur van Breukelen het zou betreuren wanneer Breukeleveen van Breukelen zou worden afgesplitst. Tussen de twee bestaat een naamverwantschap. Breukeleveen was eeuwenlang verbonden met het Breukelse gebied. En de bevolking liet in twee hoorzittingen weten bij de gemeente Breukelen te willen blijven. Het voegen van Kockengen bij Breukelen vond hij niet onlogisch. Ook Teckop zou liefst bij zo'n gecombineerde gemeente moeten worden gevoegd, want de Ir. Enschedeweg vormt een geografisch duidelijke grens. Ook qua oriëntatie is er wat voor te zeggen Teckop bij dezelfde gemeente in te delen waar ook Kockengen toe gaat behoren.

Zowel wat Breukeleveen als wat Teckop betrof, gingen de Breukelse wensen niet in vervulling. (Foto beschikbaar gesteld door de heer W. van Dijk.)

Ook de rol van de figuranten in dit proces is voor de betrokken burgers moeilijk te begrijpen, wat fnuikend werkt voor de geloofwaardigheid. Zo hebben de leden van Provinciale Staten inzake de gemeentelijke herindeling "slechts" een adviserende stem in deze aan Gedeputeerde Staten opgedragen taak.

Bij spreekbeurten op lokaal politiek niveau komen deze statenleden echter onder een onvoorstelbare druk te staan, zeker wanneer een zakelijke weging van de criteria door hun gehoor bewust niet wordt verstaan, doch in plaats daarvan de discussies op uitsluitend het emotionele niveau worden gevoerd. Het Petrus en Pilatus effect giert dan rond. Al gauw wordt vergeten dat weliswaar de Provinciale Staten alleen een adviserende stem hebben over de inhoud van het gemeentelijke herindelingsplan, maar dat het wel die Staten waren die indertijd de "Wegwijzer voor de gemeentelijke herindeling" vaststelden. En dat stuk, waarover ik in het voorgaande reeds schreef, betekende de start van de herindelingsoperatie.

*Het leven is goed in het Breukelse land.
Het land bij de Vecht en 't Kanaal.
Herindeling is niet nieuw in dit gebied
En daarom zingen wij nu massaal.
Eens per kwarteeuw deelt het parlement ons in.
Wat erbij, wat eraf, wat erbij.
En de herindelingsstrein, die trekt thans weer door het land.
Hij rijdt ons fraaie Breukelen niet voorbij.*

*Het leven is goed in ons Breukeleveen.
Een buurtschap met geheel eigen aard.
Al eeuwenlang verbonden met 't Breukelse land
Dat is toch ja echt wel wat waard.
En de grens daar met Loosdrecht is historisch bepaald
't Was de grens tussen Holland en 't Sticht.
Ja zo'n scheidslijn moet blijven, dat staat voor ons vast.
Anders raakt de historie ontwricht.*

*Het leven is goed in 't Kockengense land.
't Land van copen, ja een land van naam.
U bent van harte welkom, dat zeggen wij nu
daarom zingen wij allen te zaam.
Daar tussen de dorpen daar blijft de groene wei.
Die is daar historisch gegroeid.
Het groene hart van Holland is dierbaar bij ons.
Dat laten wij echt ongemoeid.*

*Het leven kan beter in 't Teckopse land.
't Land van de koeien en het vee.
De blik op het oosten op Kockengen gericht.
Ja, ga ook maar met Breukelen mee.
Een logische grens, ja dat ligt voor de hand.
Dus langs de weg van Ingenieur Enschede.
Beste kamercommissie kijk daar ook eens naar.
Want dan zijn w'allemaal erg tevree.*

Afb. 6. De tekst (geschreven door burgemeester Van Zwieten) van het lied dat door de Oranjevereniging voor de Tweede Kamercommissie ten gehore werd gebracht.

Kraaide in het Nieuwe Testament niet de haan driemaal en waste zich niet iemand de handen in onschuld?

In niet aflatende gesprekken werd gepoogd begrip voor elkaar op te brengen, wat slechts gedeeltelijk lukte. Voor een niet gering deel traden polaire reacties op, die op en neer pendelden tussen uitersten. Daarbij was een veel geuit verwijt dat de statenleden een ongehoorde solidariteit opbrachten voor de functioneel gedeputeerde die de eerste verantwoordelijkheid droeg. Er werd zeer duidelijk op personen gespeeld met als dreiging op de achtergrond dat de toekomstige kandidatenlijsten voor de statenverkiezingen zodanig zouden worden omgeschoffeld, dat de voorstanders van gemeentelijke herindeling er niet meer op zouden voorkomen.

Wat betreft de reacties vanuit de lokale gemeenschappen, heeft bij mij nadrukkelijk de mening post gevat dat bij een gering deel van de lokale ingezetenen tot mijn ontzetting zelfs sprake was van agressie, zowel in woorden als in daden. Ik reken hiertoe ook het smijten met een taart naar mijn persoon, wat weinig meer met ludieke acties te maken had en helaas blijkbaar bij deze tijd hoort.

Een geheel andere categorie van ingediende bezwaren waren de anonieme brieven, die aan mij gericht waren. Ik wil niet verhelen dat de anonimiteit van de schrijvers mij niet heeft belet uit menselijke nieuwsgierigheid deze brieven te lezen. Ook al is na lezing van deze categorie brieven de behoefte groot deze in de open haard te werpen, toch heb ik altijd een uitzondering gemaakt voor de brieven die op de gemeentelijke herindeling betrekking hadden.

Ik zou deze anonieme brieven in de volgende categorieën kunnen indelen.

Een relatief groot aantal had een theologische signatuur, met als rode draad dat de gemeentelijke herindeling als erfzonde werd gezien doordat werd ingegrepen in het "goed-der-vaderen". Een deel had daarbij als ondertoon het verzet tegen de gevreesde moloch van de verstedelijking, waarbij in één adem Sodom en Gomorra ten tonele werden gevoerd.

Een aantal andere brieven kwam ongetwijfeld van oudere scribenten, gezien het taalgebruik en gemaakte vergelijkingen met het oorlogsverleden van betrokkenen. In algemeen scherpe teksten werd soms een verband gelegd met de SS, de persoonsbewijzen en de spertijd.

Naast de brieven waren de vele anonieme telefoontjes met name voor het gezinsleven uiterst hinderlijk, en vaak kwetsend van inhoud. Ik laat het bij deze constatering.

Op de vele hoorzittingen die de burgers de mogelijkheid gaven om een oordeel over het herindelingsplan te geven, klonk het venijn uit de brieven en telefoontjes nadrukkelijk door. Dit maakte een zakelijke beoordeling op basis van zuivere criteria welhaast onmogelijk.

Een degelijke discussie werd dan bewust verengd tot de stellingname vanuit de zaal, dat de dorpsidentiteit werd vernietigd. Een grote rol speelden in dit verband vertegenwoordigers uit het verenigingsleven.

Binnen deze sfeer werd het optreden van de lokale bestuurders vaak als verwarrend ervaren. Enerzijds kwam dit tot uiting bij uitspraken als "wij komen er nog goed van af, wij zijn nauwelijks bij de herindeling betrokken", terwijl men anderzijds onderhuids toch wel blij was met het gebied dat er bij kwam.

Al met al ontstaan in het proces van gemeentelijke herindeling keer op keer nieuwe spanningsvelden, waarmee men zich al of niet wil identificeren. Het is zowel voor de burger als de lokale bestuurders moeilijk om daarin een juiste plaats voor zichzelf te bepalen, waarbij ik mij niet aan de indruk kan onttrekken dat de hardste schreeuwer dan in een twijfelachtig voordeel komt te verkeren.

De inkijk die ik u door middel van deze bijdrage heb gegeven in mijn ervaringen met het ontwikkelen en verdedigen van het herindelingsplan geeft - zo realiseer ik mij - in hoofdzaak een negatief beeld.

In de toekomst zal met name veel moeten veranderen ter bekorting van de procedures, zonder dat daarbij aan zorgvuldigheid wordt ingeboet. Immers de lange tijd draagt bij aan een ongewenst lange onzekerheid in het her in te delen gebied, wat fnuikend werkt voor de burgers en bestuurders.

Ook het feit dat de betrokken bewindslieden en de Staten-Generaal zich niet tot een marginale toetsing beperken, doch ondanks de gedetailleerde zorgvuldige procedure het plan aan een hernieuwde toetsing onderwerpen, is moeilijk te verteren.

Het gevaar is dan groot dat in plaats van een zorgvuldige weging op grond van argumenten, politieke argumenten de boventoon gaan voeren, wat een eindprodukt als een herindelingsplan sterk kan aantasten.

Mijn hoop is in deze gevestigd op de in discussie zijnde wijziging van de "Wet algemene regelen gemeentelijke indeling", alsmede op de inhoud van het deelakkoord dat werd bereikt in het Interprovinciaal Overleg over Binnenlandse Zaken (IPO-BiZa). In dat deelakkoord wordt inzake het herindelingsbeleid bepaald dat binnen één jaar na indiening van het eindadvies door een college van Gedeputeerde Staten, de verantwoordelijke bewindslieden tot indiening van een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal zullen dienen over te gaan. In deze termijn van één jaar wordt de advies-aanvraag aan de Raad van State geacht te zijn inbegrepen.

Deze aspecten maken het wellicht mogelijk om na verloop van een doorlopen procedure te kunnen constateren dat een herindelingsproces een minder in het persoonlijk leven ingrijpend proces kan zijn, al was het maar vanwege de aldus voorgestane bekorting van de proceduretijd.

Het luilekkerland van Kockengen

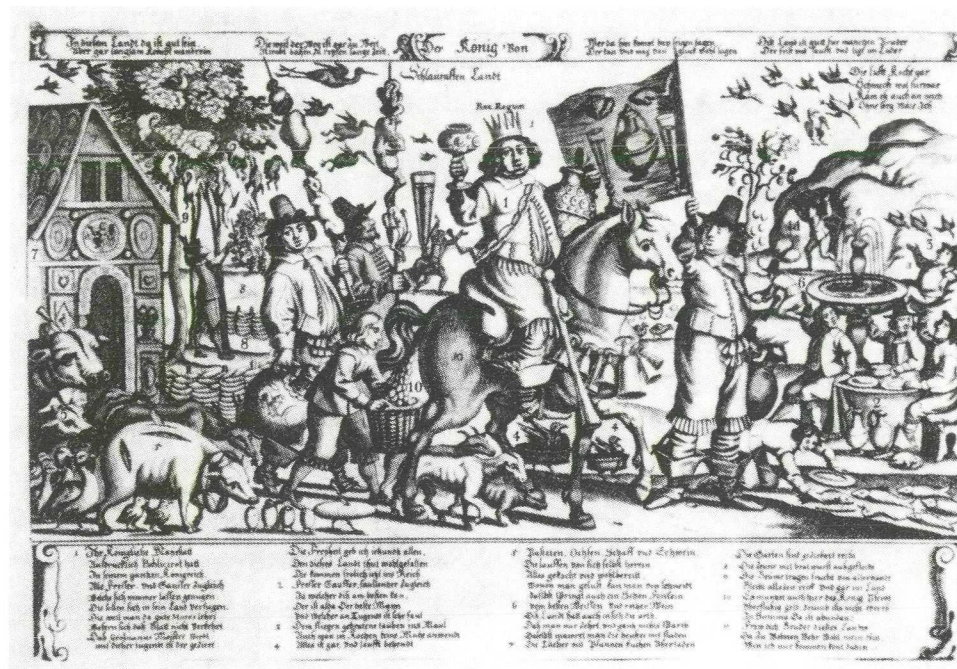
M.E.M. Kuulkers-Jungman
Orttswarande 15, 3621 XM Breukelen

Is het vreemd dat die van Breukelen dolblij zijn, dat na zoveel eeuwen smachten Kockengen aan hun gemeente wordt verbonden? Nu breken de gouden tijden aan! Hoezo? Moet u dat nog vragen? Het is toch al eeuwenlang tot ver over onze grenzen bekend dat Kockengen een soort luilekkerland is!

De naam zegt het al: Kockengen betekent Honingkoekenland. Men leidt het woord af van het Nederduitse woord *kokenje*: een uit gekookte suiker en stroop gemaakte kleine koek, die als snoepgoed (Naschwerk) voor kinderen vaak op jaarmarkten te koop was. Al omstreeks 1250 deed er in Frankrijk een verhaal de ronde over het wondere land van Kockengen, waar je de gebraden duiven in de mond vlogen. Op hoffeesten en jaarmarkten zongen troubadours en menestrelen *Li fabliaus de Coquaigne* en de bisschop van Utrecht, die van plan was nu eindelijk eens die onherbergzame moerassen in zijn gebied te ontginnen, had weinig moeite om groepen landverhuizers zover te krijgen naar dit luilekkerland te komen. Dat het

Afb 1 Schilderij van Pieter Bruegel de Oudere (ca. 1520 - 1569). "Luilekkerland", uit 1567. Drie volgegeten liggende figuren - een soldaat, een boer en een geleerde - onder een gedekte tafel. Voorts zijn onder andere te zien een wandelend ei, een met pasteien bedekt dak, een cactus van brood, een brijberg, en een meer van melk.

Afb. 2. Zou Kockengen er zo hebben uitgezien? Een Neurenbergse kopergravure uit ca. 1650.

hen bij aankomst behoorlijk tegenviel is wel duidelijk: ze hadden zich aardig bij de neus laten nemen. Maar terug konden ze niet meer, dus probeerden ze er maar het beste van te maken en bekenden vooral niet hoe goedgelovig ze waren geweest.

Het sprookje bleef dus bestaan en verbreidde zich tot in Engeland. Uit het begin van de 14de eeuw dateert de tekst *The land of Cokaygne*. Het is niet zeker of er ook uit Engeland kolonisten kwamen om in dienst van de kloosters de veenwildernissen droog te leggen. Toch wijst de naam van Portengen via Bourtangenen naar Bretagne of Brittannië, maar hiermee kan natuurlijk ook de landstreek in Frankrijk bedoeld zijn.

De Italiaanse schrijver Boccaccio schreef tussen 1348 en 1353 zijn zeer populaire *Decamerone* en putte grotendeels uit verhalen die al eeuwenlang onder het gewone volk bekend waren. Hij vertelt in het derde verhaal van de achtste dag ook over een wonderlijk sprookjesland, maar hij weet niet precies waar het ligt. Hij noemt het land: Bengodi (*ubi ben gaudetur* - het land waar men blij is) en situeert het ergens in Baskenland. Ook in Duitsland kent men dit land en noemt het Gugelmüre.

Het lijkt erop dat de Spanjaarden in de 16de eeuw een leuke tijd hebben doorgebracht in Kockengen. Zij brengen naar hun eigen land wonderlijke verhalen mee over een eiland Cucana, dat alleen toegankelijk is voor mannen en waar ze worden verwend door zes jonkvrouwen als huri's. Daar willen de Italianen meer van weten en zo ontstaat er tussen 1630 en 1650 een landkaart van La Cuccagna, terwijl men in de Carnavalstijd praalwagens optuigt voor de triomftocht van Prins Carnaval door *il paese di* (het land van) *Cuccagna*.

11' Dit is van dat edele
lant van cochaengen

De nerighe is manghande
 Dione det malle lade
 Om dat lijff mede tondraghe
 Hoert wat ic v sal ghanighe
 In qua laeste in een lant
 Daer ic vroom was en onbecar
 Zy machdi hore wond' groot
 Wat god dor lude d' gheboet
 In dat lant te wese en te sijn
 Sonder arbeit en sond' pijn
 Die wort den lude wel herant
 Sach ve man betat lant
 Dan dat lant van cochaengen
 Die helst is bet' dan al spaege
 Donder helst is bet' dan betouwe
 Gien heft' wil va schone vroude
 Dit is lant vaden heilige ghest
 Wre daer lanest slaapt de wim mep
 Daer en d'f niem'at de wend
 Dat ionc stant of sterck
 Daer en mach niem'at va gheboet
 Die wende sijn daer ghevoet va wor
 Daer sijn die vempere en d'wer se
 Ghemaet va salme en va storen
 Die raselborde sijn strinc in pane
 Van liet sijn ghemaet die katon
 Die platen die mede huse sijn
 Sijn van sijn gulden
 Dat broet al schoer co'win
 Alsoe daer als die sonenstijn
 Die ballie die daer d'wer huse legge
 Sijn ghemaet va hore wogge
 Hapelen sijn zotte en alsullic om
 En ghebache va trakelijcher ghe
 Daer sijn die vande en stoelen
 Ghebache al va zoffiolen
 Daer sijn die solye plimke oech
 Ghebaken van daer peperoech
 Die latte sijn palminghe ghebrador
 Die in ca' tuit
 Die sal ghou
 Daer en gha
 Vol h'vult dit
 Van v'len lichte
 Die ma' alie
 Sach o
 Want sijn
 Voet elke a
 Elkerlijc na
 Daer toe koin
 Die wil die h
 Al waer hi rudi
 Daer vintme tot.
 Schone tafel' diom
 Eren d'indach machin
 Daer en d'f niem'at g
 Alme h'v'len lant' daer
 Och dat lant va cochaenge is so.
 Het reghent daer in allen hoedien
 Platen pastoren en paneboeken
 In dat lant loept een zomert
 Van goeder wijn va goeder bier
 In rustel en oer daerget
 Comen diemor ontfen
 Die machme d'indien goet rof
 Wilmen wim of wilmen most
 Nut ghengheuen en mit inistator
 Sijn ghe'ust al daer die s'ator
 Viel ghele is daer goet tijt
 Daer en draechtmen hat noch mit
 Hoe watmen daer mit lant vint legghen
 Dat neemtmen sond' wed' segghen
 En daer daer mede sijn becaue
 Recht oft waer sijn g'ggen crue
 Het is daer almit oft waer meye
 Daer sijn etc voghel sijn e'ere
 Daer roent in die maent vijf weken

De oudste Nederlandse tekst is uit de 15de eeuw en staat op een zeer beschadigd folioblad, dat voorkomt in een papieren handschrift samen met vier andere verhalen en wordt bewaard in het British Museum. Die Nederlandse sprooksprekers en voordragers wisten precies waar ze het over hadden: natuurlijk over Kockengen en . . . er was geen woord van gelogen. Jammer dat we er maar een klein deel van kunnen lezen, want er

varte in
 ten dat
 En
 d'ne sel mit ghebreken
 te die di sghen int iac
 En is te token daer naer
 vrent sinte Jans misse
 selte hoghenisse
 is daghe dat is waer
 asten in hondert iac
 met enen haluorad
 nye beten lim en sady
 een beten docht
 wische by is verhoecht
 dat lant loept ebrordane
 den die daer quamen
 men dat waer in hare mont
 sonder alle warden ionc
 cast of sy waren va wintuaren
 dat segt of voerwae
 Daer sijn wrompen en schelmaren
 Daer sy op dansen en op wren
 En denien vrochde sonder ghetal
 Ich hoect hem ewelc duken sal
 Hoe wie dat daer coemt in gods namen
 Die mach voerwaer wel segghen Amen

Afb. 3. Het oorspronkelijke, 15de eeuwse handschrift van "Dit is van dat edele land van cockaengen", dat zich bevindt in het British Museum in Londen.

is een stuk van de tekst afgescheurd of stukgelezen. De titel is duidelijk: *Dit is van dat edele lant van cockaengen*. De Middeleeuwse tekst van het gedicht is wat moeilijk te begrijpen en daarom zet ik die zo letterlijk mogelijk over in modern Nederlands:

Er zijn allerlei manieren
 in allerlei streken
 om aan de kost te komen.
 Luister, wat ik jullie zal vertellen.
 Ik kwam laatst in een land,
 waar ik vreemd was en onbekend
 en hoor eens wat een wonderlijke dingen
 God daar de mensen gebood:
 om in dat land te wonen en te leven
 zonder te werken en zonder zorgen
 en dit wordt onder de mensen wel bekend.
 Zag iemand ooit een beter land
 dan het land van Kockengen?

De ene helft is beter dan heel Spengen,
 de andere helft beter dan de Betuwe.
 Men heeft er plezier van schone vrouwen.
 Dit is het land van de heilige Geest.
 Wie het langste slaapt verdient het meest.
 Daar hoeft niemand te doen enig werk,
 oud noch jong, zwak noch sterk.
 Niemand zal daar iets ontbreken.
 De muren zijn er gemaakt van worsten
 terwijl de vensters en de deuren
 gemaakt zijn van zalmen en steuren.
 De tafelbladen zijn hele grote pannekoeken
 en van bier zijn gemaakt de kannen.

De schotels die in de huizen zijn,
zijn van goud, kostbaar en fijn.
Het brood is zo wit en de wijn
is zo helder als zonneshijn.
De balken die in de huizen liggen
zijn gemaakt van boterklonten;
klossen, spinnewielen en al dat soort dingen
zijn gebakken van krakelingen.
De banken en ook alle stoelen
zijn gebakken van vleespasteien.
De zolder en de planken ook
gebakken van je reinste peperkoek,
de daklatten: palingen, gebraden.

Dan volgen achttien onleesbare regels
en we zijn er weer bij met:

Ach, dat land van Kockengen is zo goed!
Het regent daar in alle hoeken
vlaaien, pasteien en pannekoeken.
In dat land loopt een rivier
van goede wijn en van zuiver bier.
Muskaatwijn en ook kruidenwijn,
zelfs de zeldzame Spaanse wijn.
En zie ook hoe weinig dit alles kost
of je nu koppige wijn wilt of lichte most.

Met gember en met muskaat
zijn alle straten geplaveid.
Veel geld is daar makkelijk te krijgen.
Je vindt er geen haat of nijd,
want wat je daar in het land vindt liggen,
dat neem je zonder verzet mee
en doet daar je voordeel mee
alsof het je eigendom was.
Het is daar altijd alsof het mei is:
elk vogeltje zingt er zijn liedje
en een maand heeft daar vijf weken.

. . . . (Hier ontbreekt weer een stuk)

Door dat land loopt een Jordaan.
Als mensen er naar toe gaan en
het water in hun mond nemen
dan worden ze allemaal zó jong
alsof ze pas twintig jaar waren
en dat is de volle waarheid.
Er is trompet- en schalmeimuziek
waar ze op dansen en op reien
en vreugde maken zonder tal,
ik hoop dat dat eeuwig duren zal.
Wie daar ooit komt in Godes name
die moet zeker zeggen: Amen.

Nou, zeg nu zelf! Goed, misschien worden hier en daar de zaken iets
rooskleuriger voorgesteld dan ze in werkelijkheid zijn, maar het is en blijft
toch een paradijselijk gebied, een land van melk en honing. En daarom: van
harte welkom, Kockengen!

Literatuur

- E. Gamillscheg, 1969. *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 2. Vollständig neu bearb. Auflage.
- F. Kluge en W. Mitzka, 1963. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Walter de Gruyter & Co., Berlijn.
- A. Kroon, 1986. *Cocagne - Kockengen: over een oeroude klank in een vrij jonge naam*. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nr. 3, blz. 107 - 109.
- A. A. Mantel, 1986. *Gastarbeiders in Breukelen en omgeving in de 10de tot 12de eeuw*. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nr. 1, blz. 11 - 20.
- Martin Müller, 1984. *Das Schlaraffen Land*. Christian Brandstätter, Wenen.
- C'est li fabliaus de Coquaigne*, in *Fabliaux et Contes des Poètes François*. Barbazon et M. Méon, 1808, Parijs.
- The land of Cokaygne*, in E. Mätzner, 1867. *Altenglische Sprachproben*, Band I/1. Berlijn, blz. 147.
- G. Boccaccio. *Decamerone*, vert. uit het Italiaans door F. Denissen. Manteau, Antwerpen, 1982, 715 blz.
- La isla de la chacona*, in *Romancero General*, A. Duran, Madrid, 1945, Nr. 1733, blz. 573.
- Landkaart gedrukt door Giacomo de Rossi, Rome, tussen 1630 en 1650, in *La Cuccagna*. *Decrizione del Gran Paese de Cuccagna dove che piu Dorme piu Guadagna*.

Historie? Dat is gisteren

7. Over heiligelanders, looddieven en kerktorens

Jan Rutges

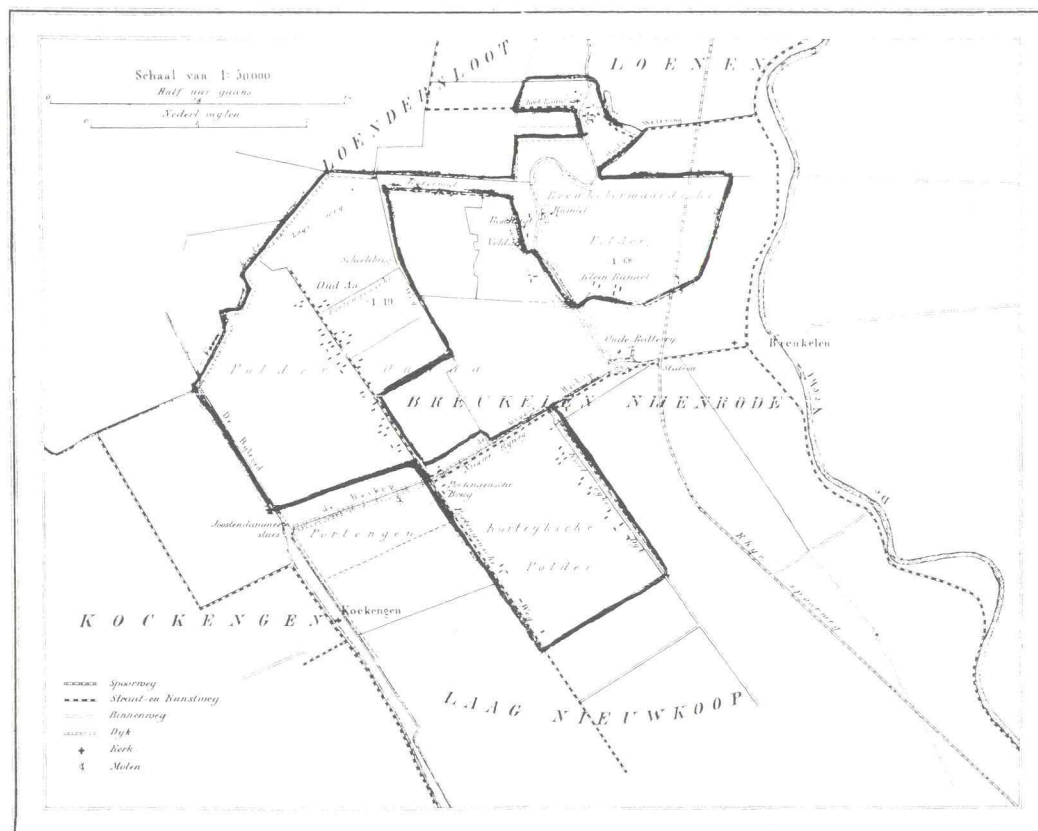
Straatweg 222, 3621 BZ Breukelen

Gemeentegrenzen zijn in de loop der tijden erg aan verandering onderhevig gebleken. Nog niet zo lang geleden bestonden er twee Breukelens, Breukelen-St. Pieters en Breukelen-Nijenrode. De grens werd grotendeels gevormd door de Vecht. De kant van het Zandpad tot en met Breukeleveen en de Stille Plas was het gebied van Breukelen-St. Pieters en de kant van de Straatweg was, behoudens een overrivierse lob van St. Pieters nabij de Oliphant, het oude Breukelen-Nijenrode. Twee aparte gemeenten, die later zijn samengevoegd tot één. Breukelen-St. Pieters was een polder- en plassengebied met als gemeentehuis het Kraaiennest bij het sluisje aan de Tienhovense Vaart; Breukelen-Nijenrode had wat meer allure, en had een dorpskern met veel respectabele woningen en bedrijven. Precies veertig jaar geleden, op 1 januari 1949, werden beide gemeenten tot één gemeente hecht aaneengesmeed.

Nu is daar alweer verandering in gekomen. De gemeentegrenzen buigen zich weer een andere kant op. Kockengen is erbij gekomen en Breukeleveen ging grotendeels naar Loosdrecht. De gemeente bestaat nu dus vooral uit de drie dorpskernen Breukelen, Kockengen en Nieuwer Ter Aa met het grote poldergebied daaromheen. En ook dat gebied heeft in het verleden de nodige wijzigingen ondergaan. Nieuwer Ter Aa en het nabijgelegen Oud Aa zijn bijvoorbeeld op zeer grillige wijze over drie gemeenten verdeeld geweest: Ruwiel, Loenersloot en Breukelen-Nijenrode (zie Afbeelding 1). Het gemeentehuis van Ruwiel en Loenersloot stond op een plek "Het Honderd" genaamd. Loenersloot werd echter op een gegeven moment gemeente Loenen, en Ruwiel ging over naar Breukelen.

Deze verschuivingen gingen toen en nu voor een belangrijk deel buiten de bevolking om. Op ambtelijk en ministerieel niveau werd gewikt en gewogen. Daarna kon de bevolking weer naar de stembus voor een nieuwe gemeenteraad. In en rond Nieuwer Ter Aa moeten ze daarvoor vroeger drie kanten opgelopen zijn. In ieder geval is duidelijk dat de onderlinge band tussen de verschillende woongemeenschappen vaak nauwelijks aan de orde kwam bij dit soort beslissingen.

De mensen uit Kockengen hadden weinig te maken met Breukelen. Ze gingen vroeger meer naar Woerden dan naar Breukelen. Voor kleren gingen ze naar Utrecht en voor de kaasmarkt trokken de boeren meestal naar Woerden. Sommigen gingen daarvoor zelfs naar Bodegraven. Een boer kreeg wekelijks een briefkaartje van zijn moeder in Bodegraven met de kaasprijzen. Waren de prijzen van de kaas daar beter dan in Woerden, dan

Afb. 1. De grillige grenzen van de voormalige gemeente Ruwiel blijken duidelijk uit dit kaartje, getekend in 1865 en opgenomen in de Gemeente-atlas van Nederland, een moerdelig boekwerk, dat in de jaren 1865 - 1882 werd gepubliceerd door Hugo Surin-gar te Leeuwarden.

trok hij naar Bodegraven met zijn platte kaasbrik. Breukelen komt nauwe-lijks in dat Kockengense verhaal voor. Schipper G. van Eijk kwam nog in Breukelen koeievoer (aardappelmoes) halen bij Streng op het Zandpad tegenover de loswal. Maar verder was Kockengen een nogal gesloten dorp, dat zelf al min of meer een centrum was voor de boeren in de omgeving.

In Nieuwer Ter Aa trokken de mensen, behalve voor zaken als school en kerk, vroeger meer naar Loenen dan naar Breukelen. Dat stamt minstens nog uit de tijd van de landheer Doude van Troostwijk. Deze man had bij de onteigening van zijn land voor de aanleg van de spoorlijn bedongen dat er een stationnetje in Nieuwersluis zou komen en dat daar alle treinen, zelfs de D-treinen, zouden stoppen. Tot 1934, toen het stationnetje werd gesloten, kon je daar dus makkelijk op de trein stappen. Doude van Troostwijk zorgde trouwens ook voor een roeibootje over het kanaal en later voor een loopbrug. Daarna kwam er een draaibrug bij Nieuwersluis. Voor de mensen uit Nieuwer Ter Aa waren die verbindingen met de 'buitenwereld' erg belangrijk. Breukelen stond in de eerste helft van deze eeuw niet erg in de aandacht. Zelfs de postbode ging met zijn karretje vanuit Mijdrecht niet naar Breukelen maar naar Nieuwersluis. Het verhaal gaat, dat, toen zijn

paard voor het karretje in elkaar zakte, hijzelf tussen de bomen ging staan en de kar naar Nieuwersluis trok.

Voor de bevolking van Nieuwer Ter Aa stapelden in die jaren de hinderissen tussen hun dorp en Breukelen zich op. Het Merwedekanaal (later Amsterdam-Rijnkanaal) werd breder en zelfs verdween de draaibrug bij Nieuwersluis. Na de oorlog kwam de snelweg A2, die al in 1934 was geprojecteerd. Die snelweg had, evenals vroeger het stationnetje bij Nieuwersluis, een directe verbinding met de buitenwereld kunnen betekenen. Het zou volkomen logisch zijn geweest als er bij Nieuwer Ter Aa een afrit van de snelweg zou zijn gekomen. Sommige mensen hadden zelfs al met het oog op die verwachte afrit een huis gekocht in Nieuwer Ter Aa. De gemeente Loenen besliste echter anders; de afrit kwam er niet. Het bekende pontje bij Over-Holland bleef toen nog over. Maar ook die verbinding wordt bedreigd. Rijkswaterstaat wil er van af, terwijl het hier toch gaat om een oude overeenkomst met het waterschap de Proostdijlanden nog uit de tijd dat het Merwedekanaal gegraven werd. En om rustig met de fiets de Kanaalweg af te rijden naar Breukelen vereist de nodige koelbloedigheid, want die weg is in de loop der jaren een beruchte sluipweg geworden naast de snelweg. De communicatie met Breukelen wordt er dus niet aantrekkelijker op.

Je zou zeggen: waarom trokken die van Nieuwer Ter Aa bij al die barrières niet meer de andere kant op, zoals de Kockenezen naar Woerden trokken? Vanuit Nieuwer Ter Aa kun je haast op de klokketoren van Vinkeveen zien hoe laat het is. Maar daar wilden ze ook niet van horen. Die van Vinkeveen, dat is toch een ander slag volk. Onder de oorlog schijnen daar een hoop mensen fout geweest te zijn, beweren onze informanten. Er was zelfs een dominee fout. Vinkeveen was een dorp van verveners en tuinders. Die tuinders dreven voor de oorlog al veel meer handel met Duitsland dan met Engeland. Van Engeland moesten ze niks hebben, omdat er met de Engelsen nauwelijks handel mogelijk was. Die Engelsen waren trouwens de tegenstanders geweest van de Boeren in Zuid-Afrika in de Boerenoorlog, en veel mensen sympatiseerden in die tijd met de Boeren. Bovendien, maar dat gold dan voor de bouwvakkers, waren Vinkeveen en Loenen niet erg aantrekkelijk als arbeidsmarkt. Daarvoor kon je dan weer beter naar Breukelen, omdat daar de loonschaal hoger was. Voor telefoonproblemen echter moest je vroeger vanuit Nieuwer Ter Aa naar Loenen, omdat daar de centrale was. Daar zetelde trouwens ook een belangrijk element van de ziekenzorg, het Kruiswerk. Voor een dorp waar geen dokter woont erg belangrijk.

Er zijn nog andere 'drempels' in het poldergebied. De zoon van Jan Blok, de olieboer, die aan het Heycop, bij het Kikkerfort, woonde, had de gewoonte om de schippers uit Kockengen die daar langs voeren uit te schelden voor 'Heiligelanders'. 't Is nooit tot vechten gekomen, maar leuk vonden de Kockenezen dat niet. Trouwens, zij vonden dat de Breukelaars dat lood dat ze van de kerk gestolen hadden maar eens terug moesten geven, de 'Looddieven'.

Hoe de zondagse naam van die van Nieuwer Ter Aa is zijn we niet te

Afb. 2. De Nederlandse Hervormde kerk van Nieuwer Ter Aa. (Foto Mw. M. Kiela, 17 mei 1987, in foto-archief Historische Kring Breukelen.)

weten gekomen, maar wel gaan ze daar gebukt onder dat eeuwige verhaal over de kleine kerktoren (zie Afbeelding 2). Vroeger zeiden de brugwachters op de draaibrug van Nieuwersluis altijd: "Het wordt koud van nacht, jullie moeten de toren binnenhalen". Dat pikten een paar schooljongens een keer niet: "Dat is de kift", zeiden ze, "jullie hebben niet eens een toren". Toen lieten de brugwachters die jongens een kwartier voor de brug wachten. In Breukelen raadden ze hen ook aan om de toren een das om te doen en ze hebben het dan ook wel eens over 'die kromme stok van jullie'. Maar een feit is dat die kerk van Nieuwer Ter Aa heel mooi is en dat is toch weer de kift voor die van Breukelen.

Nu we toch eenmaal tot elkaar veroordeeld zijn, binnen de grenzen van één gemeente, zouden we ook meer van elkaar af moeten weten. Ieder dorp heeft zo zijn eigen geschiedenis die het karakter van het dorp bepaalt. De gesprekken die we met mensen in Kockengen en Nieuwer Ter Aa hebben gehad hebben ons veel duidelijk gemaakt. Maar wie ons nog meer wil vertellen over deze beide plaatsen en over Portengen, Kortrijk of Gieltjesdorp, kan zich melden bij Paul van Warmerdam of Jan Rutges.

Gemeente Breukelen-St. Pieters overleefde herindelingsplannen van 1849 - 1857

Arie A. Manten

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Op 6 november 1848 kreeg de Gouverneur van de Provincie Utrecht een brief van de minister van Binnenlandse Zaken waarin deze minister vroeg om een plan om door het samenvoegen van gemeenten te komen tot een vereenvoudiging van de administratie van het binnenlands bestuur. Op 15 november kwam daar nog een nadere toelichting achteraan, waarin gezegd werd dat een samenvoeging van gemeenten van wezenlijk belang zou zijn voor die gemeenten zelf. Een slagzin die in later jaren nog wel eens vaker zou worden gehoord.

In antwoord hierop deed de Gouverneur in 1849 een voorstel aan de minister, gevolgd door een overeenkomstig voorstel aan Gedeputeerde Staten. Daarin was onder meer de gedachte opgenomen om Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Tienhoven en Portengen tot één gemeente samen te voegen. In 1851 richtten Gedeputeerde Staten zich over dit onderwerp tot de betrokken gemeentebesturen. Voor wat het gebied van en rond Breukelen betrof, bleek nu ook nog Ruwiel te zijn toegevoegd aan de lijst van te verenigen gemeenten.

In dit artikel wil ik er in het bijzonder bij stil staan hoe in de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters op dit plan werd gereageerd.

Afb. 1. Het baggeren van veen ten behoeve van de turfwinning. Schoolplaat uit omstreeks 1900. Op de voorgrond zijn twee mannen met baggerbeugels bezig veen te trekken. Daarachter trappen twee mannen het op de legakkers te drogen gelegde veen vast. Links op de achtergrond een turfschuur.

Op 3 maart 1853 kwam het door Gedeputeerde Staten aan de raad toegezonden voorstel in die gemeenteraad aan de orde. Er werd, zoals de notulen van die vergadering melden, uitvoerig aandacht aan besteed "met allen ernst, welke vereischt werd, zoo wel door het belang der zaak, als niet minder door de geeerbiedigde zijde van waar die voorslag tot ons kwam".

Wat de inhoudelijke kant van het voorstel betreft werd opgemerkt dat het weliswaar bij eerste indruk kon lijken dat de voorgestelde nieuwe gemeente Breukelen eigenlijk in de praktijk al bestond, maar dat kon toch niet anders zijn dan het idee van "eenen oppervlakkigen beschouwer die van de zaak niet weet". Zo'n onkundige zou evengoed kunnen stellen dat Breukelen-St. Pieters "aan de eene zijde niet van Maarssen of Maarsseveen, aan de andere zijde niet van Loosdrecht te onderscheiden" is.

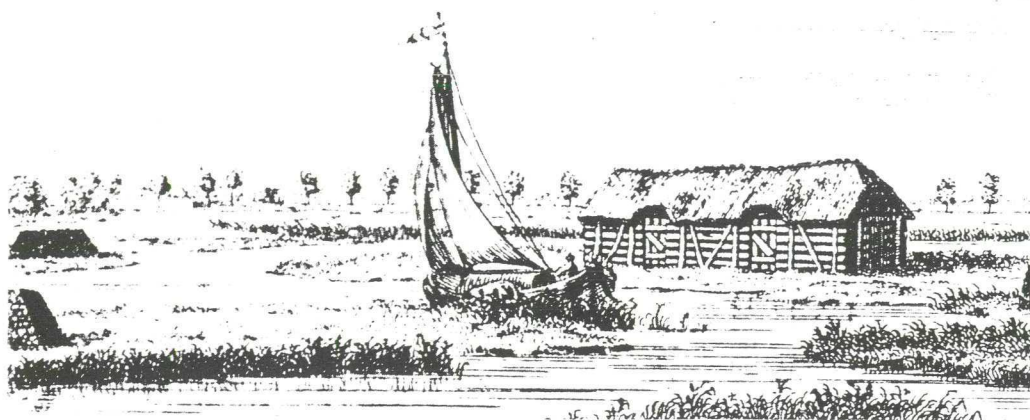
De raad oordeelde eenstemmig dat de beoogde samenvoeging niet strookte met de algemene en bijzondere belangen van hun gemeente. Immers, Breukelen-St. Pieters was voor het grootste deel een veenderij, een turfwinningengebied, en men vertrouwde het niet wanneer mensen van de andere zijde van de Vecht daarover medezeggenschap zouden krijgen. Dat dit zou gebeuren achtten ze na een gemeentelijke samenvoeging echter onvermijdelijk omdat daar veel meer stemgerechtigden woonden die aan raadsverkiezingen mochten deelnemen. En de raadsleden waren tevens allen lid van het Veenderijbestuur.

Ik kan niet nalaten deze passage hier voor een groot deel letterlijk te citeren, zowel vanwege de inhoud als uit verbazing hoeveel informatie men in één slecht lopende volzin wist te proppen: "De voorgeslagene vereeniging wordt verder door ons aangemerkt voor de gemeente Breukelen-St. Pieters te zijn Niet strookende met de algemeene en bijzondere belangen dezer Gemeente, zijnde zij meerendeels een veenderij, waarover volgens de Veenwet, het toezigt en bestuur wordt uitgeoefend door het Veenderijbestuur, tot welk Veenderij bestuur wettelijk behooren, en ook uit den aard der zaak onmisbaar zijn, de heren van den Gemeenteraad; welke leden bij eventuele verkiezing in de voorgeslagene zamengesmoltene gemeente, met genoegzame zekerheid gesteld kunnen worden, dat uit de Ingezetenen van Breukelen-Nijenrode, Portengen en Ruwiel, als waar in het getal kiezers een zeer groot overwigt heeft, zullen gekozen worden; hetgeen ten gevolge zal hebben, dat het Veenderijbestuur (waartoe behoort niet alleen nauwkeurig toezigt, over de uitvoering en naleving van vele wettelijke bepalingen, maar ook nauwgezet beheer over zeer aanzienlijke Financiële aangelegenheden - toevertrouwd en aanbevolen aan mannen, die, hoewel zij met den besten wil mogen bezielde zijn, der zake ten eenenmale onkundig zijn, of zich op vreemde dikwijls onjuiste voorlichting moeten verlaten) uitgeoefend zoude worden tot onberekenbaar nadeel voordien algemeenen Veenpolder en niet minder tot evengelijke Schade voor de bijzondere Veenlanden; en alzoo het dus zamengesteld Veenderij bestuur, de strekking zoude hebben, om aanleiding te geven tot velerlei ongerijf en noodeloze verwarringen, die op verschillende wijze tot verwekking van aanmerkelijke bezwaren kunnen werden."

De raad kwam al met al daarom tot de conclusie dat het het beste zou zijn wanneer "Breukelen-St. Pieters als eene afzonderlijke Gemeente mogt blijven bestaan; of, indien zulks volstrekt onaannemelijk beschouwd wordt, dat Breukelen-St. Pieters als dan zamengevoegd moge worden met de Gemeente Tienhoven."

"Deze vereeniging zoude wenschelijk zijn, uithoofde

1° In beide Gemeenten het bestaan in de Veenderijen en inden Landbouw gevonden wordt.

Afb. 2. Afvoer van turf uit een veenderij. Rechts een turfschuur. (Gedeelte van een prent uit 1741 in de Atlas van Stolk, Gemeente-archief te Rotterdam.)

- 2° beiden alzoo eenerlei belang hebben,
 - 3° deze vereeniging met terdaad reeds stoffelijk aanwezig is.
 - 4° Geene wederzijdsche belangen door deze vereeniging kunnen gekwetst worden.
 - 5° Zij integendeel tot voordeel voor het geheel zoude kunnen strekken.
- Hierbij wordt door ons het verzoek gevoegd, dat de aldus vereenigde Gemeente den naam van Tienhoven zoude mogen voeren."

In 1855 liet de minister aan het provinciaal bestuur weten dat de samenvoeging van de gemeente Ruwiel met de andere vier gemeenten niet mocht doorgaan, vanwege bezwaren der inwoners. Op 5 november 1855 deelden B&W van Breukelen-St. Pieters aan de gemeenteraad mee dat er opnieuw een missive over een gemeentelijke herindeling van Gedeputeerde Staten van Utrecht was ontvangen. Deze was gedateerd op 19 oktober 1855 en behelsde het plan tot samenvoeging van Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Portengen en Tienhoven. Ruwiel had men er nu inderdaad buiten gelaten.

Op 10 november 1855 ging de raad van Breukelen-St. Pieters uitvoerig op dat voorstel in. Daarbij werd vastgesteld dat de 2^{1/2} jaar eerder tegen een herindelingsplan ingebrachte bezwaren ook nu nog golden en dat deze door het provinciebestuur niet genoegzaam weerlegd waren.

Door de hogere overheid werd nu wel goede nota genomen van het standpunt van de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters. De hele procedure eindigde er mee dat bij de wet van 13 juni 1857, wat ons gebied betreft, slechts Breukelen-Nijenrode en Portengen werden verenigd.

Bronnen

- Notulen Vergaderingen van het Gemeentebestuur van Breukelen-St. Pieters van 4 November 1850 tot en met 19 September 1864. Archief Gemeente Breukelen-St. Pieters, inv. nr. 1³ (Gemeentehuis te Breukelen).
- W.A.G. Perks, 1962. Geschiedenis van de gemeentegrenzen in de provincie Utrecht van 1795 tot 1940. Provinciale Almanak voor Utrecht 1962, Mengelwerk, blz. 3 - 80.

Tragisch ongeval op de plas, 70 jaar geleden

P. Bakker
Lorentzstraat 15, 7316 GJ Apeldoorn

Een fijne, gezellige dag

Het was zondag 9 februari 1919, in het schippersgezin van Aart Meijers en zijn vrouw Johanna de Haan, te Breukeleveen. De oudste dochter, Jo, die te Weesperkarspel woonde, was met man en twee kinderen overgekomen. Immers: morgen zou vader jarig zijn en dat werd vandaag gevierd. Ook Gerrie en Heintje, die als dienstbode op een boerderij werkten (respectievelijk te Loenersloot en Loenen aan de Vecht) waren thuis, in de traditie van vastenavond. De hele week zelfs, want in deze tijd van het jaar stonden bijna alle koeien droog, waardoor er niet veel te melken viel. De boer en de boerin konden dan samen het werk best aan zonder hulp van de dienstbode. Van de drie zoons van Meijers ontbrak alleen Johan. Hij was in militaire dienst te Gorkum.

In de gesprekken kwamen ijs en schaatsen natuurlijk flink aan de orde. De ijzers werden ook ondergebonden en daar zwierden ze de baan op. Want de kunst van "schoonrijden" verstonden alle negen kinderen. "Dat zie je bij ons nooit", zei zus Jo. "Willen jullie eens bij mij in de buurt komen zwieren?" Iedereen voelde daar wel voor en er werd afgesproken dat het dinsdag zou gebeuren.

Toen het 's avonds bedtijd was hadden vader en Daan eigenlijk het meest genoten. Vanaf 19 januari had hun vrachtschuit ingevroren aan de wal gelegen. En dan gaat een schipper zich al gauw vervelen.

Maandag, een drukke dag voor Daan Meijers

Daan stapte op de fiets en reed naar smid Van Winsum te Westbroek. Daar kocht hij twee paar zwierschaatsen, voor hemzelf en voor Heintje. Thuis had hij een flink stuk leer en daaruit sneed hij de benodigde riemen. Daan was schipper van beroep, maar in de drie en een half jaar van militaire dienst had hij er een nieuw beroep bijgeleerd: zadelmaker. Dat snijden van de riemen vergde heel wat tijd, tot ver in de avond was hij er mee bezig. Toen het klaar was liep hij naar de bedstee om het vader te laten zien. "Ga maar gauw naar bed", zei vader, "het is al één uur". Dat hoefde geen twee keer gezegd te worden.

De fatale dag

Dinsdagochtend was ieder vroeg uit de veren, behalve moeder, die zich ziek voelde; ze had de "Spaanse" griep te pakken. Gerrie had difteritis gehad en voelde zich nog wat slap. Zou ze mee gaan? Vader zei: "Zal ik mee

gaan?" Even was het stil. Toen zei Daan: "Nee. Laten wij met z'n allen als jongelui gaan."

Zorgzaam waarschuwde vader nog: "Vanavond moeten jullie vroeg genoeg thuis zijn, want Daan moet op tijd naar de aannemingscatechisatie. En rijden jullie de Breukelsevaart* af, dan weten jullie op de thuisreis goed de weg."

De schaatsen werden ondergebonden en daar gingen ze dan. Te Breukelen mooi op tijd voor de trein, te Abcoude weer uitgestapt. Na twee minuten lopen konden ze op het Gein de schaatsen weer onderbinden. Maar het ijs viel tegen en daarom gingen ze 's middags naar het Abcoudermeer, waar ze nog familie van moeder ontmoetten.

Toen het tijd werd om naar huis te gaan ging het hele gezelschap naar het station. Behalve Daan, die naar zus Jo reed. Daar was Gerrie naar bed gegaan om wat uit te rusten, want de tocht had haar flink vermoeid. Daan kon het hardst rijden en daarom kon hij het beste zijn zus ophalen.

De treinreis verliep prima, evenzo de wandeltocht van het Breukelse station naar het Zandpad. Over een boerenerf lopend kwamen ze op een slootje, waar ze weer op de schaats gingen. Via een "trekgat" kwamen ze bij de Kalverstraat waar ze rechtsaf wilden gaan.

Maar Daan zei: "Nee, we gaan het wije** over".

"Je weet toch wat vader gezegd heeft."

"Nou, gaan jullie dan maar de Breukelsevaart uit, ik ga het wije over. Ik kan dan nog wat op de baan rijden, want op het Gein is het zó tegengevallen!" Omdat Daan het beste kon schaatsen besloten ze om dan maar met hem mee te gaan.

Het begon al wat te schemeren toen ze omstreeks kwart over vier de vijfde plas op gingen. Een rij achter elkaar: Daan, Hillebrand, Marie, Heintje, Gerrie, Ida, Aartje. Daan hield een hand achter zijn rug, Hillebrand pakte die vast en hield zijn andere hand óók op de rug. De rest van de rij deed evenzo. Op enige afstand langs "de Strook" (een smalle akker tussen kanaal en plas) rijdend, gingen ze recht op Breukeleveen aan.

Plotseling begon Daan zijwaarts van de rijrichting af te wijken en daarbij vaart in te houden. Hij schoot schuin voorover, zijn hand raakte het ijs. Heintje zag het en veronderstelde dat Daan viel. Van schrik liet ze Marie los.

Wat er aan de hand was? Daan had plotseling een stukje voor hem uit een wak gezien. Door van richting te veranderen hoopte hij de hele sliert langs het wak te kunnen leiden in plaats van er in. Met Hillebrand en Marie lukte dat goed, maar de achterste vier, die los waren van de sliert, gingen rechtuit het water in.

Hevig geschrokken riep Hillebrand: "O, Daan, wat moeten we nu toch doen?" Daan gaf geen antwoord; hij was de enige van de broers en zusters die kon zwemmen. Pardoes reed hij het wak in, waar hij Gerrie en Ida

* Tienhovens kanaal.

** Wije is oud-Breukeleveens dialect voor de plas.

Afb. 1. Hier woonde de familie Aart Meijers. Uiterst links is een gedeelte zichtbaar van het kleine zomerhuisje, dat er thans, in 1989, nog steeds staat. Monumentenzorg bewerkstelligde dat het niet afgebroken werd toen het huis werd gerestaureerd. Het heeft nu huisnummer Herenweg 31, Breukeleveen. Het rieten dak heeft plaatsgemaakt voor een pannendak. (Foto gemaakt door mevrouw Scheuer te Maarssen, omstreeks 1935.)

zwemmend naar de ijsrand bracht. Hillebrand trok ze één voor één uit het water. Intussen had Marie het jongste zusje Aartje gered. Die was niet helemaal het water ingegaan, maar had kans gezien één been op het ijs te houden. Marie pakte haar schaats en trok haar naar zich toe.

Toen Daan al zwemmend Heintje aan de rand van het wak gekregen had strekten Hillebrand en Gerrie haar de hand toe. Op dat ogenblik kraakte het ijs en scheurde een schots af, waardoor de twee redders het water in gleden.

De ijsbaan

Van de Breukeleveense ijsbaan werd druk gebruik gemaakt. Evenwijdig met de Herenweg liep hij, aan de westkant daarvan, vanaf de vaart tot het huis van scheepstimmerman Klaas Pieneman*. Aan het begin- en aan het eindpunt stond een tent, eenvoudig gemaakt uit drie rietmatten, met de open kant naar de baan.

Men kon daar even uitrusten en bij oostenwind luw zitten. Een vlag, hoog aan de stok, nodigde de schaatsers uit om even binnen te komen. Want er werd chocolade- en anijsmelk verkocht. In de zuidelijke tent gebeurde dat

* Nadat het huis nieuwe bewoners kreeg, de familie Den Ouden, prijkt het met de naam "Charlois". Dit duidde op de herkomst der familie.

door Jan Schipper en zijn vrouw Gerrie Lamme, in de noordelijke door Cors Lamme.

Er werd heel wat gepraat en gelachen. Ineens stak iemand een vinger omhoog. "Stil eens!" Iedereen luisterde nu en hoorde het onophoudelijk geroep om hulp, dat door de westelijke wind duidelijk werd overgedragen.

"O", riep Johan, de zoon van Janus Meijers, "dat zijn vast de kinderen van oom Aart, die in het wak zijn gereden!" Hij wist namelijk dat zijn nichten en neven die tocht zouden maken. Meteen wist hij wat hem te doen stond. Hij trok de vlaggestok naar boven en rukte de vlag er af. Met de stok in de hand reed hij snel in de richting van het wak. Met Willem Manten en Keesje Geurtsen was hij de eerste die daar aankwam. Een grote groep schaatsers volgde, ieder bereid om hulp te bieden. Maar er ontstond bij het wak een gevaarlijke toestand. Johan zag dat het ijs begon door te buigen. "Ga terug, mensen, anders verdrinken we allemaal!", riep hij. Voorzichtig stak hij het dunne eind van de stok onder de armen van de drenkelingen. Op deze manier wist hij Hillebrand en Gerrie uit het water te krijgen. Toen het ook gelukt was met Heintje, zette men haar overeind. Maar meteen zakte ze weer in elkaar. "Die is dood", zei iemand. Dit bleek echter niet het geval, want ineens hoorde men haar roepen: "Help!" En even later: "Ik heb eau de cologne in mijn zak!"

Een grote groep mensen bracht de drenkelingen huiswaarts. Plotseling kwam daar iemand op kousevoeten op hen af rennen.

Vader radeloos

Vader Meijers was aan het eten koken, toen hij het hulpgeroep hoorde. Duidelijk herkende hij de stemmen. Ogenblikkelijk liep hij naar de bedstee en zei: "Moeder, onze kinderen liggen in het water. Blijf jij in bed, ik ga er naar toe." Zonder zijn klompen aan te schieten rende hij naar buiten, sprong over de bijt het ijs op, in de richting van het wak. Weldra ontmoette hij de eerste terugkerende mensen. Die hielden hem tegen. "Redden jullie mijn kinderen dan", riep hij, "die liggen in het water!"

Een moment later zag hij de kinderen. "Zijn jullie er allemaal?" vroeg hij angstig. "Ja, vader, maar Daan nog niet." "O, die kan zwemmen. Hij komt wel." * Meteen liep hij met Marie en de vijf andere, kletsnatte kinderen mee huiswaarts. Moeder stond, met een deken omgeslagen, op de walkant.

Het hele huis was ineens vol mensen. Van alle kanten kwamen hulpvaardige handen droge kleren aandragen.

Met de redding van Daan wilde het niet vlotten. Ze konden hem niet bereiken en op de aansporing de stok te pakken reageerde hij niet.

Ondertussen waren mensen in koortsachtige haast bezig met het loshakken van een roeiboot, die vastgevroren lag in het ijs. Anderen kwamen

* Deze woorden klinken erg bot. Maar de gedachtengang van vader Meijers is ongetwijfeld geweest: De vijf kinderen die niet kunnen zwemmen zijn het wak uitgekomen. Daan, die wel kan zwemmen, zal zich dus zeker wel weten te redden. Bovendien zijn er genoeg hulpverleners bij hem.

aan met een slee. Daar werd de boot op gezet en snel ging het toen in de richting van het wak.

Daar aangekomen zetten ze de boot op het ijs en duwden hem, bemand met enkele mensen, in het wak. In het bijna-donker bereikten ze Daan, die rechtop stond in het water (maar dat bleek te komen door de lucht die onder zijn jas omhoog was geperst en door het gewicht van zijn schaatsen). Het was te laat, Daan gaf geen enkel teken van leven meer. In het ijsskoude water was hij onderkoeld en bewusteloos geraakt, en daarna verdronken. Met een dode Daan op de slee kwamen ze aan de wal.

Zoetjes aan gingen alle mensen naar huis. Schipper Willem van Ginkel alleen bleef. De hele nacht heeft hij met vader op gezeten.

De volgende morgen kwam vaders broer Janus, die ook schipper was en ook te Breukeleveen woonde, het trouwboekje halen om Daans overlijden aan te geven.

Verdriet

Op het kerkhof naast de Hervormde Kerk te Tienhoven is Daan begraven. Dat gebeurde op zaterdag 15 februari, bij een overweldigende betoning van belangstelling. Ds. G.B. Fijnvandraat heeft de begrafenis geleid. Gezongen werd psalm 103 vers 8: "Gelijk het gras is ons kortstondig leven".

De rouwkaart had de volgende tekst:

Later rustte op zijn graf een steen, met dit opschrift:

Hier rust onze geliefde zoon, broer en verloofde Daniël Meijers,
geb. 9. 4. 1895 overl. 11. 2. 1919.

Het bovenstaande, trieste verhaal is mij verteld door Heintje, die zich op 87-jarige leeftijd deze gebeurtenis nog haarfijn weet te herinneren.

Als de grafsteen niet in het ongerede was geraakt, zou ik graag op het stille kerkhof staan bij die steen. Ik zou dan mijn hoed afzetten. Hommage aan een onversaagde, dappere Daan, die vijf keer een mensenleven redde, maar daarbij zelf het leven verloor.

De begraafplaats in Breukeleveen

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Weinigen weten nog dat ook in Breukeleveen bijna een eeuw lang een openbare begraafplaats heeft bestaan. Deze was gelegen aan de westzijde van de Herenweg, op de plek van de huidige garage van het huis Herenweg 117 en een stukje tuin ten zuiden daarvan.

Aanleiding tot de aanleg van een begraafplaats

Op 10 april 1869 werd in Nederland een wet van kracht die bepaalde dat in iedere gemeente een algemene begraafplaats aanwezig moest zijn. In die gemeenten waar niet al een begraafplaats aanwezig was zou er een aangelegd moeten worden.

Gedeputeerde Staten van Utrecht vroegen vervolgens aan alle gemeenten in hun provincie om hen vóór 1 augustus 1869 te laten weten of ze over een algemene begraafplaats beschikten. Deze brief kwam pas op 4 augustus ter sprake in de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters. Ze maakte een discussie los waaraan alle raadsleden deelnamen. Het resultaat was het besluit "aan H.H. Gedep. Staten mede te deelen dat alhier geen algemeene begraafplaats bestaat en tevens hunne tusschenkomst te verzoeken om volgens art. 13, 2de alinea, van genoemde wet tijdelijke ontheffing van het voorschrift te bekomen". Een reden werd niet opgegeven, maar al spoedig zou uit het vervolg van de geschiedenis blijken dat financiële overwegingen voor de raad een belangrijke rol speelden.

Een begraafplaats tegen zo laag mogelijke kosten

In de gemeenteraadsvergadering van Breukelen-St. Pieters van 14 oktober 1869 kwam de brief van Gedeputeerde Staten opnieuw aan de orde. De raad besloot toen eerst "bij het Gemeentebestuur van Breukelen Nijenrode aanzoek te doen om een overeenkomst te sluiten omtrent het gebruik der algemeene begraafplaats aldaar".

Op 15 november 1869 kon de burgemeester aan de raad meedelen dat de buurgemeente niet ongenegen was om tegen een jaarlijkse vergoeding een deel van hun algemene begraafplaats aan Breukelen-St. Pieters af te staan. Die periodieke betaling stond de heren blijkbaar niet erg aan, want men verkoos nog niet op het aanbod in te gaan, "doch eerst te zien of men zich vereenigen kan met de kerkvoogden van Tienhoven om een gedeelte der begraafplaats aldaar ten gebruike te bekomen". In de raadsvergadering van 24 december 1869 werd bericht dat die kerkvoogden wel mee wilden werken, en wel "voor eene jaarlijksche recognitie van zes gulden". De raad besloot "hieromtrent het gevoelen van H.H. Ged. Staten in te winnen".

Het antwoord van Gedeputeerde Staten kwam op 25 april 1870 in de

raad aan de orde. De bedoeling van de wet was dat iedere gemeente zelf in de opgelegde taak zou voorzien. Daarop volgde met algemene stemmen het besluit "dat de Raad zich met request tot den Koning zal wenden tot verkrijging van vrijstelling van het opregten eener begraafplaats". Op 15 september 1870 werd dit gevolgd door een unaniem gesteund voornemen om "met Kerkvoogden van Tienhoven eene overeenkomst te sluiten tot verkrijging van het regt om de lijken die voor rekening der gemeente begraven worden op de bijzondere begraafplaats van Tienhoven te mogen begraven".

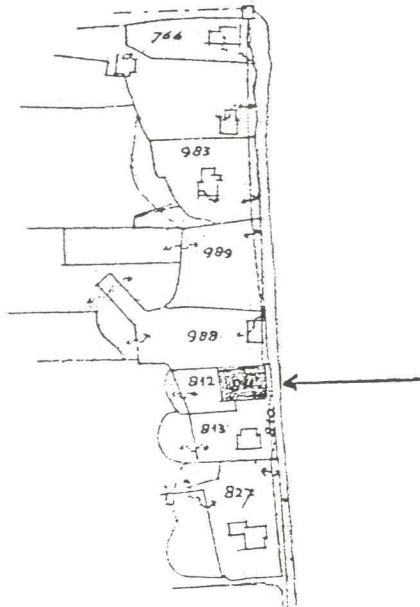
De gedachte dat deze zaak zo weinig mogelijk zou moeten kosten bleef de gemeentebestuurders niettemin ook daarna nog gespits houdend op alternatieven. En men bedacht er een: in Breukeleveen lag nog wel een stukje betrekkelijk waardeloos voorland; zou dat niet tot begraafplaats kunnen worden bestemd? Voorland was veenland dat ter wille van de stevigheid van de aangrenzende dijk niet voor turfwinning ontveend mocht worden. De raad zag er wel wat in en besloot, op voorstel van B&W, met algemene stemmen "terug te komen op het verzoek tot ontheffing van de daarstelling eener algemeene begraafplaats en tijdelijke ontheffing te vragen tot 1 Augustus eerstkomend en dan tevens eene begraafplaats daar te stellen op een voorland thans in pacht bij L.C. Drost". Uit een kadasterkaart blijkt dat slechts een deel van dat perceel, vanaf de weg tot op iets meer dan de halve afstand richting Vierde Plas, tot begraafplaats werd bestemd (zie ook Afbeelding 1). Op 22 juni 1870 stond er een ingekomen stuk op de raadsagenda waarin Gedeputeerde Staten meedeelden dat bij Koninklijk Besluit het gevraagde uitstel tot 1 augustus was toegekend.

Ook de gemeente Tienhoven zag in dat Breukelen-St. Pieters vermoedelijk de goedkoopste oplossing had gevonden. In die gemeente bestond wel een kerkelijke, maar geen openbare begraafplaats. Weliswaar werd daarmee aan de wet van 1869 voldaan, maar de gemeente moest wel aan de kerkvoogden betalen indien iemand op gemeenschapskosten op het plaatselijke kerkhof ter aarde werd besteld. Zuinigheid kenmerkte ook daar het lokale bestuur en Tienhoven besloot daarom nu van haar kant samenwerking met een buurgemeente te zoeken.

Breukelen-St. Pieters kwam daarop in de glorieuze positie dat zij geld kon gaan vragen. Men werd het eens. Op 5 september 1871 besloot de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters met algemene stemmen "den onverdeelde helft van een gedeelte grond sectie C n° 1416 abusief ten name van Nicolaas Krijgsman staande en in het geheel groot 6 aren 80 centiaren voor f 35 aan de Gemeente Tienhoven te verkoopen tot daarstelling eener gemeenschappelijke begraafplaats".

Verordeningen op het begraven

Nu Breukelen-St. Pieters een eigen begraafplaats binnen zijn gebied kreeg, was het zaak daarvoor ook de nodige regels vast te stellen. Op 18 oktober 1871 nam de gemeenteraad een "Verordening tot vaststelling van bepalingen betrekkelijk het begraven van lijken binnen de gemeente" aan,

Afb. 1. Kadastraal kaartje uit 1950, gemaakt toen de verbreding van de Herenweg in Breukeleveen (rechts op die tekening) aan de orde was. Bij de pijl het terrein van de begraafplaats. Het perceel ten zuiden ervan (812) was in het bezit van de gemeente Breukelen en grenst aan de westzijde aan de Vierde Plas, het perceel 813 met het voormalige ziekenhuis was eigendom van de familie Masmeijer en op het perceel 988 staat het huis dat sinds 1966 St. Pietershaven heet. De situatie aan de linkerzijde van de tekening is wat verwarrend, doordat daar perceelgrenzen zijn aangegeven die in de plas liggen.

en, zoals van goed op de centjes passende gemeentebestuurders mocht worden verwacht, een "Besluit tot heffing van begrafenisrechten" alsmede een "Verordening op de invordering van begrafenisrechten".

Het zat de heren bestuurders niet mee. Onder de ingekomen stukken voor de gemeenteraadsvergadering van 5 januari 1872 bevond zich een missive van Gedeputeerde Staten van 13 december 1871 waarin medegedeeld werd dat bij Koninklijk Besluit van 23 november 1871 goedkeuring was onthouden aan het besluit tot heffing van begrafenisrechten.

De raad moest zijn werk op bescheidener voet overdoen. De notulen van de vergadering van 19 april 1872 vermelden dat op voorstel van de voorzitter met algemene stemmen niet meer werd vastgesteld dan: "1° Eene strafverordening op de begraafplaats in gemeen bezeten wordende door de gemeenten Breukelen-St. Pieters en Tienhoven en 2° Eene strafverordening op het begraven enz. binnen de gemeente Breukelen St. Pieters".

De onder 1° bedoelde "Verordening op de gemeenschappelijke begraafplaats onder Breukelen-St. Pieters" luidt als volgt:

Art. 1. De graven of kelders waarin eene lijkst is neergelaten zullen onmiddellijk daarna worden gesloten en in den gewonen staat worden hersteld.

Art. 2. Binnen de afsluiting der begraafplaats mogen geen waterputten worden gegraven, noch dichte boschjes, heesters en hoogopgaande boomen worden geplant.

Art. 3. Het stichten van grafkelders en gedenkteeken, het aanleggen van grafthuinen, het planten van boomen en andere gewassen, het plaatsen van zerken en hetgeen hiermede overeenkomt, kan door Burgemeester en Wethouders met inacht-

neming van het voorgaand artikel worden vergund, onder bepaling evenwel dat het onderhoud daarvan komt ten koste van den eigenaar.

Art. 4. Wanneer de in het voorgaand artikel bedoelde eigenaar ondanks eene daartoe door Burgemeester en Wethouders gedane schriftelijke vordering, nalatig mocht blijven in het behoorlijk onderhoud van zijn eigendom zal het worden geslecht en de plaats waar het zich bevond in zijn vorigen staat worden hersteld. Ingeval de eigenaar onbekend mocht zijn, zal geene vordering de slechting behoeven vooraf te gaan.

Art. 5. Met eene boete van drie tot tien gulden zal worden gestraft de persoon die, met de uitvoering in artikel 1 vermeld, belast is en de voorschriften niet heeft nageleefd.

Men wenste dus op de plaatsing van alle soorten grafmonumenten voorbereid te zijn, tot en met grafkelders en graftuinen. Deze verordening steekt daarmee nogal af tegen het motief voor de aanleg van de dodenakker; dat was immers het hebben van een rustplek voor "de lijken die voor rekening der gemeente begraven worden". Hielden de gemeentebestuurders rekening met arme zwervers die nog onvermoede rijke suikerooms hadden?

Bouw van een lijkenhuisje

In de raadsvergadering van 13 januari 1874 kwam bij monde van de voorzitter aan de orde "Het doen oprichten van een lijkenhuis, overeenkomstig de aanschrijving van 16 Augustus 1873 (Provinciaal blad no. 91), en waaraan tot nog toe niet is voldaan". Druk van de kant van het provinciaal bestuur was dus nodig om een dergelijke voorziening te realiseren, die toch bepaald niet overbodig leek voor een begraafplaats welke vooral was bestemd voor overleden armoedzaaiers en zwervers.

Naast de begraafplaats stond een ziekenhuisje, dat door J. Masmeyer van de gemeente was gehuurd. Een van de raadsleden deelde mee "van dezen Mastmeijer vernomen te hebben [dat] hij gaarne een gebouwtje door de gemeente wilde hebben opgericht ten einde als bergplaats, varkenshok of iets van dien aard te dienen". (De naam staat in deze notulen fout gespeld.) Het raadslid C. Verhoeff stelde daarop voor "dit gebouwtje en het lijkenhuis dan onder één dak te zetten, daar zulks goedkooper zoude uitkomen". Maar de voorzitter, burgemeester P.L.A. Collard, merkte in zijn reactie op "dat dit hem stuitend voorkomt: een lijkenhuis dient afgezonderd te staan van elk ander gebouw, voornamelijk van zoodanig een dat misschien wel als varkenshok zal gebruikt worden". De meeste leden deelden dat gevoelen, zodat het voorstel van de heer Verhoeff verworpen werd.

Pas ruim twee maanden later, in de raadsvergadering van 17 maart 1874, werd besloten tot een aanbesteding bij inschrijving van de bouw van het lijkenhuis. Maar toen had men ineens haast, want de inschrijvingsbriefjes moesten reeds op 20 maart ten huize van de heer C. Verhoeff worden ingediend. Op 13 april deelde de burgemeester mee dat de aanbesteding had plaats gevonden en dat de bouw was gegund "voor de som van f 62 ongeveer". Het huisje werd zo hoog dat een volwassen mens er net goed rechtop in kon staan.

Onderhoud van de begraafplaats

De op 19 april 1872 aangenomen verordeningen hadden slechts een korte geldigheidsduur. In de raadsvergadering van 25 februari 1876 werden ze opnieuw van kracht verklaard. Hetzelfde gebeurde op 27 mei 1886.

Het bezit van een begraafplaats bracht voor de gemeente toch nog enige inkomsten met zich. Zo werd in de raadsvergadering van 17 december 1886 besloten "tot de publieke verkoop van het houtgewas staande op de Algemeene begraafplaats te Breukelveen wanneer zulks ook wordt goedgekeurd door het Bestuur der Gemeente Tienhoven". Maar daartegenover stonden onderhoudskosten en die konden aardig oplopen, vooral als er achterstalligheid optrad. Zo moest de gemeenteraad op 4 maart 1887 constateren dat de begrotingssom voor het in orde brengen der algemene begraafplaats te Breukeleveen te gering was en met f 50,- moest worden verhoogd tot een totaalpost van f 100,-.

Toch was vermoedelijk ook dat bedrag nog te krap. Op maandag 14 oktober 1889 moest de burgemeester aan de raad meedelen dat op de voorafgaande zaterdag de Geneeskundige Inspecteur naar de begraafplaats was wezen kijken. Die had laten weten dat deze "in overeenstemming zal moeten worden gebracht met bestaande voorschriften". De burgemeester liet weten met nadere voorstellen daartoe te zullen komen.

Die voorstellen kwamen aan de orde in de raadsvergadering van 23 december 1889. De sloten aan de voor- en achterkant en aan de zijde van het ziekenhuis zouden moeten worden gedempt. Het hele terrein moest met ruim 70 centimeter worden opgehoogd, omdat de grondhoogte te gering was bevonden om er twee lijken boven elkaar te kunnen begraven. Aanwezig houtgewas moest worden verwijderd. Het hele terrein diende door een haag te worden omgeven. Het toegangshek moest, in verband met een verlegging van het hoofdpad, worden verplaatst en tevens worden veranderd of gerepareerd. De raad stemde, na enige discussie, met de voorstellen in, onder voorbehoud dat ook de gemeenteraad van Tienhoven dat zou doen.

In deze geherstructureerde vorm zou de begraafplaats tot ruim in de 20ste eeuw blijven bestaan.

Toch een prijslijst

Tien jaar later, op 15 november 1899, sprak de gemeenteraad van Breukelen-St. Pieters opnieuw over begrafenisrechten en legesgelden met betrekking tot de algemene begraafplaats in Breukeleveen.

Voor het begraven van lijken zou betaald moeten gaan worden: eerste klasse f 6,-, tweede klasse f 4,- en derde klasse f 1,-. Voor het begraven op buitengewone uren zou f 3,- extra verschuldigd zijn, voor het stichten van een grafkelder f 20,-, voor het dekken van een graf met een zerk f 5,-, en voor het stellen van een gedenkteken f 10,-. De huur van grafruimte voor de duur van 10 jaar zou bedragen: eerste klasse f 10,-, tweede klasse f 6,- en derde klasse f 3,-; grafruimte voor onbepaalde tijd zou moeten kosten: eerste klasse f 30,-, en tweede klasse f 20,- (voor een graf in de derde klasse was huur voor onbepaalde tijd niet mogelijk). Voor het inschrijven van een graf zou men f 3,- moeten gaan betalen en voor het viseren (= krijgen van een afschrift) van een eigendomsbewijs f 0,30.

Inkomsten volgens deze prijslijst heeft de Breukeleveense begraafplaats overigens toch niet opgeleverd. Niets wijst er op dat daar ooit een persoon ter aarde is besteld. Wel zou er, volgens mondelinge mededelingen die oude Breukeleveners mij in de jaren 1940 gaven, een keer een paard zijn begraven, dat aan een besmettelijke ziekte was overleden.

Einde van de bestemming als begraafplaats

In de loop van de 20ste eeuw raakte de begraafplaats in Breukeleveen steeds verder in verval. Het perceel verwilderde.

Kort voor de Tweede Wereldoorlog ging Piet Masmeijer trouwen, de oudste zoon van de Jan Masmeijer die toen in het pand ten zuiden van de begraafplaats woonde. Hij wilde graag een huis laten bouwen op het terrein

Verkoop grond.

In 3-voud ingezonden aan gedeputeerde staten van Utrecht ter goedkeuring ingevolge art. 228, sub d, der gemeentewet, op 3 Juli 1951.

De raad der gemeente Tienhoven(U); overwegende, dat wegens wijziging van het aanvankelijke plan ter verbetering van de Herenweg in de gemeente Breukelen die gemeente kan volstaan met de verkrijging in eigendom van minder grond van deze gemeente dan tot de verkoop waarvan werd besloten bij zijn besluit van 23 Februari 1950, goedgekeurd door de gedeputeerde staten van Utrecht bij hun besluit van 14 April 1950, 3e afdeling nr. 1471/1253, aan welk besluit nog geen uitvoering is gegeven; gehoord het voorstel van burgemeester en wethouders;

b e s l u i t :

- I. zijn besluit van 23 Februari 1950, hiervoren vermeld, in te trekken;
- II. aan de gemeente Breukelen te verkopen voor de som van f 12,60 en voorts onder de voorwaarden, bepalingen en bedingen, als in de bij dit besluit behorende ontwerp-verklaring van verkoop zijn vermeld, een strook grond, gelegen en onmiddellijk grenzende aan de Herenweg in de gemeente Breukelen, kadastraal bekend als gemeente Breukelen-Sint Pieters, sectie F, nr. 811, groot ongeveer 6,30 m² bij een lengte van ongeveer 12,50 m en een breedte van ongeveer 0,50 m, alsmede het langs deze strook grond gelegen deel van de Herenweg ter grootte van ongeveer 25 m² bij een lengte van eveneens ongeveer 12,50 m, een en ander als op de bij dit besluit behorende tekening is aangegeven;
- III. burgemeester en wethouders uit te nodigen en de burgemeester voor zoveel nodig te machtigen tot het verrichten van al hetgeen ter uitvoering van dit besluit wordt vereist.

Gedaan ter openbare vergadering van 31 Mei 1951.

De raad voornoemd,

, voorzitter.

secretaris.

Utrecht 10 Juli 1951. 3° afd. nr. 3526/2257
 GOEDGEKEURD DOOR DE GEDEPUTEERDE STATEN
 VAN UTRECHT INGEVOLGE ART. 228 sub d der
 Gemeentewet.

DE GRIFFIER,

DE VOORZITTER,

Afb. 2. Raadsbesluit van Tienhoven uit 1951, waarbij afstand wordt gedaan van een stukje van het begraafplaatsterrein in Breukeleveen.

van de begraafplaats, maar dat lukte niet, omdat de gemeenten Breukelen-St. Pieters en Tienhoven de grond niet wilden verkopen. Wel mocht Piet op dat terrein zijn geit laten grazen. Het lijkenhuisje diende nog enige tijd tot stal van het dier, totdat die opstal werd gesloopt.

In 1950 werden plannen uitgewerkt voor de verbreding en asfaltering van de Herenweg in Breukeleveen. Daarbij moest ook de begraafplaats enig oppervlak prijsgeven, te weten een strook grond direct langs de weg, van ca. 2 meter breedte, en een strook van de eigenlijke begraafplaats, ter breedte van ongeveer 0,50 meter (in de eerste plannen was zelfs sprake van 2,25 meter); in beide gevallen over een lengte van 12,50 meter. Er was een omvangrijke procedure met de gemeente Tienhoven voor nodig om deze grond in het uitsluitend eigendom van de gemeente Breukelen te krijgen (zie ook Afbeelding 2).

In 1966 kocht S.C. Bakkenist van de fijnhouthandelaar Scholten uit Hilversum het huis direct ten noorden van de begraafplaats, dat hij vervolgens liet vergroten en verfraaien. Omdat het perceel kadastraal bekend was als Breukelen-St. Pieters, sectie F, nr.988 noemde hij het huis St. Pietershaven. Hij wilde er graag een garage bij kunnen bouwen. Daarom probeerde hij het terrein van de begraafplaats en het land daarachter in bezit te krijgen, en met succes. Dit tot teleurstelling van P. Masmeijer, die beide stukken land nog steeds in gebruik had en er ook wel graag eigenaar van had willen worden. Op dezelfde dag dat het eigendom notarieel werd overgeschreven stond Bakkenist het zuidelijkste stuk van zijn nieuwe bezit af aan Masmeijer. Laatstgenoemde verwijderde kort na de winter 1966-67 zijn bezittingen van het gedeelte dat Bakkenist aan zich had gehouden, zodat die zijn garage kon laten bouwen. Zo raakte het oude begraafplaats-terrein verdeeld over twee eigenaren. Het zuidelijkste deel maakt nog steeds deel uit van de tuin van de familie Masmeijer. Het huis St. Pietershaven met de garage werd in 1977 verkocht aan mevrouw E. Heerema.

Bronnen

Besluitenboek Breukelen-St. Pieters 1874 - 23 Maart 1886. Archief Gemeente Breukelen-St. Pieters, inv. nr. 2¹ (Gemeentehuis te Breukelen).

Notulen en Besluiten van den Raad der Gemeente Breukelen St. Pieters Van af het jaar 1865 tot en met het jaar 1887. Archief Gemeente Breukelen-St. Pieters, onderdeel van inv. nr. 1 (geen afzonderlijk bandnummer) (Gemeentehuis te Breukelen).

Notulen en Besluiten van den Raad der Gemeente Breukelen-St. Pieters, van af het jaar 1888 tot en met het jaar 1899. Archief Gemeente Breukelen-St. Pieters, inv. nr. 1⁵ (Gemeentehuis te Breukelen).

Notulen Gemeente Breukelen-St. Pieters, Openbare Raadsvergaderingen 1900 - 1914. Archief Gemeente Breukelen-St. Pieters, inv. nr. 1⁶ (Gemeentehuis te Breukelen).

Register bevattende Raadsbesluiten van Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Tienhoven van 13 April 1865 t/m 13 November 1873. Archief Gemeente Breukelen (Gemeentehuis te Breukelen).

Gegevens verschaft door de heer P. Bakker te Apeldoorn.

Gesprekken met de heren J. Masmeijer te Breukeleveen (6 augustus 1988) en S.C. Bakkenist te Laren (11 augustus 1988).

Oude bedrijvigheid aan de Vecht ter hoogte van Breukelen

Ir Hessel T. van Minnen
Straatweg 224, 3621 BZ Breukelen

Prachtige 17de en 18de eeuwse herenhuizen en uitgestrekte landgoederen. Daarom wordt onze Utrechtse Vecht door een ieder geprezen.

Terechte lof, dat zeker, maar er wordt daarbij wel vaak vergeten dat zich langs de Vecht, die oude waterweg, vroeger ook veel ambachtelijke en industriële nijverheid concentreerde. Het water was het vaste gegeven voor de infrastructuur bij de aan- en afvoer van grondstoffen en produkten. Aan het water ontwikkelde zich een, met de omgeving onverbrekkelijk samenhangend, kenmerkend landschapsbeeld. Het is een wat ander beeld dan de plaatjes uit het Verkade-album laten zien, maar evengoed onverbrekkelijk met de Vecht verbonden.

Aan het 'industrielandschap' langs de Vecht is betrekkelijk weinig aandacht besteed. Dit aspect van de Vecht heb ik, in het kader van een studieopdracht aan de Technische Universiteit Delft, nader verkend. Hieronder zal ik het Breukelse gedeelte uit deze scriptie nog wat nader belichten.

Kaas, turf en schepen

Op mijn reisverkenning gaf bijna elke gemeente eigen, steeds weer andere vormen van bedrijvigheid te zien. Dikwijls was er sprake van een concentratie van bepaalde takken van nijverheid binnen één gemeente, zoals de wasserijen in Nederhorst den Berg of de bierbrouwerijen en jeneverstokerijen in Weesp.

Breukelen viel hierbij op door de vrij bescheiden bedrijvigheid langs de waterkant. Nabij de eigenlijke dorpskern was de bedrijvigheid vooral geconcentreerd rond de markt met bijvoorbeeld zijn kaashandel. Zelfs voor het transport van de kazen is zelden of nooit gebruik gemaakt van de Vecht of van daarop uitkomende waterwegen, maar bijna altijd van (paard en) wagen, en naderhand van de vrachtauto. Kennelijk waren voor de betrokken boeren de landwegen directer.

Het leek een beetje of Breukelen in dit opzicht de Vecht de rug toekeerde. Dit blijkt bij nader inzien mee te vallen. Zo heeft er op de rivier eeuwenlang een levendige turfvaart bestaan. Het traject ging consequent richting Utrecht, want al vanaf de Middeleeuwen waren er reglementen van kracht die bepaalden dat alle in de provincie Utrecht gewonnen turf (toen veruit de belangrijkste brandstof waarover men beschikte) alleen binnen deze provincie mocht worden verhandeld. Dit leverde de overheid bovendien geld op door "impost", een heffing die je als voorloper van onze BTW zou kunnen beschouwen: turf met toegevoegde waarde.

In het Vechtstreek-nummer van het tijdschrift van de Vereniging Heemschut (juni 1954) merkte Drs. A. Bertoen op dat het feit dat de Vecht de vaarverbinding vormde tussen Amsterdam en Utrecht ook blijkt uit het ontbreken van scheepswerven in de dorpen langs de Vecht. De reparaties zouden volgens hem vooral in de thuishavens plaatsgevonden hebben. Wat die schrijver blijkbaar is ontgaan is dat er diverse beurtschepen waren die in een Vechtdorp, waaronder Breukelen, hun thuishaven hadden. En een aantal van die Vechtdorpen had vroeger wel degelijk een scheepswerf. In 17de en 18de eeuwse documenten vinden we ook een scheepswerf in Breukelen vermeld.

Groente, ijs en vlees

Als bedrijvigheid golden tevens de tuinderijen en kwekerijen, zoals nog in het begin van de 20ste eeuw Hofwerk (van D. Hoogendoorn, later Sterkenburg) en Klein-Vechtvliet. Weerestein had een commercieel opgezette visvijver. Er was voorts in de 16de tot 19de eeuw sprake van een bierbrouwerij. Het water van de Vecht was toen nog zuiver genoeg om daarvoor te worden benut.

Achter de Herenstraat, tussen de beide steegjes die op de Kerkbrink uitkomen, bevond zich een 'ijsschuur' waarvan de voorraad ijs 's winters uit de Vecht werd gehakt teneinde daarmee 's zomers het vlees van de gezamenlijke slagers te koelen. Een gaaf voorbeeld van het industrieel aanwenden van het Vechtwater - alsmede van het begrip coöperatie. Want de schuur stond ten dienste van alle slagers, en tegelijkertijd uitsluitend van hen te zamen. Ofschoon het misschien wat rauw in de oren klinkt om neteen te concluderen dat zij hun concurrenten het licht in de ogen eigenlijk nauwelijks gunden, is het toch wel heel typerend in de koopakte de bepaling aan te treffen, dat de schuur, als zij ooit verkocht mocht worden, nimmer meer door één slager afzonderlijk voor de opslag van zijn ijs mocht worden benut. Daarom mag ook de thans daarvóór gevestigde slager Caspers er - indien zijn koelkast het zou begeven - géén gebruik van maken, en kan de huidige eigenaar, drukker Van Dijk, er onbedreigd zijn persen laten draaien. De schuur is trouwens inmiddels flink verbouwd, het isolatiedak is verwijderd; alleen de muren zijn nog steeds zichtbaar dik. Het ruikt er alweer anders ouderwets, naar echte drukinkt.

Bijen en Bronwasser

Ten oosten van de Vecht, naast Queekhoven, stond in het begin van deze eeuw de bijenhouderij van Hans Matthes, simpelweg "De Bij" genaamd. Ongetwijfeld het meest bedrijvige bedrijfje dat Breukelen ooit kende. De imker verkocht over de gehele mensenwereld complete bijenvolken - onder meer in 1919 naar Engeland teneinde daar de als gevolg van de Eerste Wereldoorlog heersende schaarste aan zoetigheid effectief te verlichten.

Alle bedrijfjes in en dicht bij het oude dorp waren klein van omvang en

voegden zich onopvallend in het vertrouwde en klassieke beeld van de Vecht. Voor de grotere en zwaardere bedrijvigheden wees Breukelen vanaf de laat 19de eeuw zorgvuldig buiten de bebouwde kom gehouden industrieterreinen aan.

In het noorden lag een fabriekscomplex, waarvan de laatste bouwsels pas onlangs zijn gesloopt. J.W. Bronwasser vestigde hier in 1919 zijn constructiebedrijf dat was gespecialiseerd in funderingen, lantarenpalen en masten, waarbij ook het toen nieuwe 'gewapende beton' werd toegepast. De historie van dit bedrijf - en het sedert 1941 daarnaast gevestigde Efa-Corema, vanaf 1947 Hazemeyer - is in dit blad uitvoerig behandeld door de heer B. Barelds in een artikel over de industrieën langs de Vecht in Breukelen-Noord. In 1988 werd op dit voormalige bedrijfsterrein het woonwijkje Rietland gebouwd. Opnieuw kreeg de Vechtoever hier een ander uiterlijk. Ik ben benieuwd welk esthetisch oordeel komende generaties hierover zullen vellen.

Insulinde

Ten zuiden van Breukelen stond de in 1888 gestichte, wereldberoemd geworden zuivelfabriek Insulinde, later Hoekstra en Sterovita geheten, en inmiddels eveneens gesloopt. Insulinde was een van de eerste bedrijven die gecondenseerde melk naar tropische landen exporteerden, naar ons eigen "Insulinde" uiteraard in de allereerste plaats. Het bedrijf vestigde zich juist hier vanwege de uitstekende verbinding over water met Amsterdam, dat weer als havenpoort naar de rest van de wereld fungeerde.

Er zijn in de loop der jaren nogal eens ernstige en terechte klachten geuit over de vervuiling van het Vechtwater door de lozingen van deze gigantische zuivelfabriek, maar daar tegenover mag hier dan toch worden gesteld, dat bij deze onderneming de industriële betekenis van de Vechtstroom tenminste eens niet werd miskend.

Praktisch alle boeren uit de wijde omtrek brachten hun melk naar Insulinde en op het 18000 (!) vierkante meter grote fabrieksterrein werkten in het hoogseizoen zo'n 140 man in drieploegendienst. Thans is zelfs de directeurswoning ervan verdwenen. Het complex, dat al geruime tijd buiten gebruik was, heeft enkele jaren geleden plaats moeten maken voor een aantal inmiddels daar opgetrokken "royale landhuizen, voorzien van alle moderne comfort", zoals in onze plaatselijke krant trots werd geadverteerd. Bij de bouw van het zuidelijkste huis (Insulinde 12) werden in 1986 de funderingen aangetroffen van de vroegere Breukelse korenmolen.

Tussen Insulinde en het dorp Breukelen was, in de voormalige oranjerie van Vreedenoord, in het begin van deze eeuw nog een sigarenfabriek gevestigd. Rond 1905 brandde deze af, waarna er een nieuw fabriekspand werd gebouwd. In 1919 werd de Pieter Dines Koffiemolenfabriek erin gevestigd. Zestig jaar later werd dit bedrijfspand afgebroken om plaats te maken voor een groot kantoorgebouw. Inmiddels was sinds 1970 in Vreedenoord de Vereniging voor Bitumineuze Werken ondergebracht.

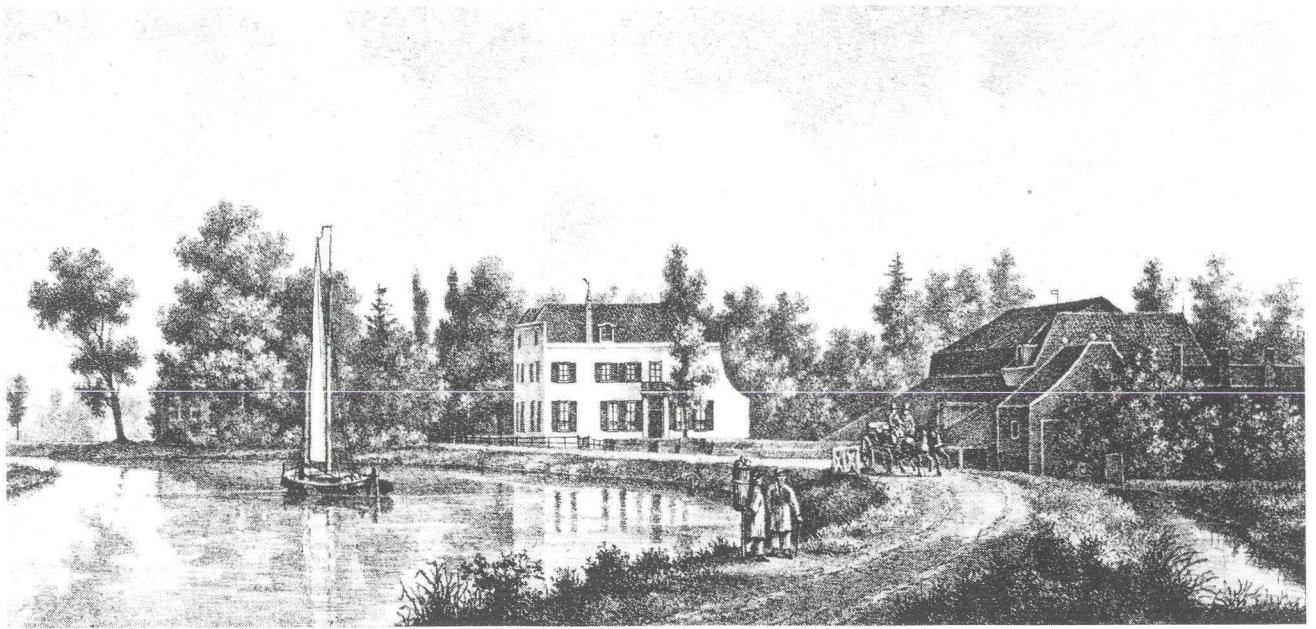

Afb. 1. Luchtfoto van de gecondenseerde melkfabriek "Insulinde", aan de oever van de Vecht te Breukelen, genomen in de winter 1927 - 1928 door de KLM-vlieger J.M. Corsten.

De Vechtsteentjes

Nog niet gesloopt, verder zuidelijk tegen de gemeentegrens met Maarssen aan, ligt aan de andere kant van de Straatweg de voormalige steenfabriek Vecht en Rhijn. Het steen- en pannenbakken is langs de Vecht vele eeuwen bedreven, de ligging aan goed vaarwater was er een even gunstige conditie voor als de aanwezigheid van de benodigde klei, die aanvankelijk nog direct langs de rivier kon worden afgegraven. Het werk werd gedaan in eenvoudige bouwsels, herkenbaar aan hun lange, lage afdaken, waaronder de vers gevormde stenen en dakpannen te drogen werden gelegd.

Een belangrijk afzetgebied lag feitelijk naast de deur: voor de bouw en ook voor de vele verbouwingen van al die herenhuizen langs de Vecht was een enorme hoeveelheid bouw materiaal nodig. Bovendien konden de geliefde "kleine Vechtsteentjes" ook nog eens gemakkelijk in de onmiddellijk bereikbare en al maar groter wordende steden Amsterdam en Utrecht worden gesleten. De hoeveelheid binnen de stadsgrenzen gebakken "stadssteen" was bij lange na niet toereikend om aan de vraag te voldoen.

Afb.2. Vecht en Rhijn, aan de Straatweg in het zuiden van Breukelen, getekend door P.J. Lutgers, omstreeks 1835. (Uit: *Gezigten aan de Rivier de Vecht naar de Natuur Geteekend en op Steen overgebracht door P.J. Lutgers, een boek dat in 1836 werd gepubliceerd.*)

Vecht en Rhijn is een fraai voorbeeld van sterk met de Vecht ver-vlochten bedrijvigheid. Reeds in 1774 bevonden zich hier volgens een in het huisarchief aanwezige akte "twee ovens met haakhuis, twee loodsen, een groot tasveld, achttien morgen beste steen- en pannenaarde, zestien morgen bijbehorend weideland, een erf met boomgaard, tuin en hooiberg".

Rond 1800 liet de toenmalige eigenaar vlak naast de steenplaats een groot landhuis bouwen. Achter de fabriek stonden toen al, in twee rijen haaks op elkaar, tien arbeiderswoninkjes. Eigenlijk vormde Vecht en Rhijn in die tijd een zelfstandige kleine nederzetting, functioneel gegroeid rondom de steenoven.

Opnieuw moeten wij tot een betreuenswaardige slotsom komen: ook deze kleine karakteristieke monumentjes zijn (in 1959) wegens 'bouwvalligheid' radicaal opgeruimd. Het bedrijf zelf heeft overigens nog tot in de (oorlogs-)jaren veertig gedraaid, die laatste jaren met behulp van een 8 PK sterke stoommachine. Het hiervoor benodigde water kwam - uiteraard - uit de Vecht.

Nog is het niet te laat een oud (ooit in verband met Oud-Zuilen gelanceerd) idee van stal te halen en van het gebouw dat er nog staat een museum voor de dakpannen- en stenen-industrie te maken. Het "Vecht-formaat" is nog altijd een begrip in de bouwwereld, en nu Oud-Zuilen, vroeger een centrum van steen- en pannebakkerijen, haar laatste eigen panoven heeft gesloopt, moeten wij nog grotere waarde hechten aan het behoud van wat nog rest van Vecht en Rhijn.

Het nieuwe uiterlijk

In onze haastige moderne tijd wordt de Vecht met haar vele kronkels en bochten bijna alleen nog door plezierjachten en rondvaartboten bevaren. Wat een afgemeerd beurtschip lijkt, blijkt een woonark te zijn, en de keren dat er een echte handelsschuit passeert zijn zeldzaam geworden. Het vrachtvervoer is verhuisd naar het kaarsrechte Amsterdam-Rijnkanaal, en met dit vrachtverkeer verdween ook de nijverheid van de Vecht oevers.

Maar er is in industrieel opzicht toch iets voor teruggekomen. Het mag opvallend worden genoemd, dat een andere bedrijfsvorm, de 'representatieve firma's' die in 'schone waar' (bijvoorbeeld computers) handelen, zich hoe langer hoe meer voor de Vechtstreek begint te interesseren. Bedrijven die - in het voetspoor van particulieren - de Vecht kiezen vanwege de landelijke rust in de onmiddellijke nabijheid van de grote steden. Zo zijn voormalige buitens veelal kantoren geworden, en een enkele maal een puur representatief directioneel bedrijfspand.

De bescherming van de traditionele monumenten van bedrijf en techniek, hard nodig juist om het laatste wat er nog van over is te redden, wordt er door deze trend echter niet gemakkelijker op. Een 'representatief uiterlijk' immers is bepaald niet de sterkste kant van onze oude bedrijfspanden. (Bij de nieuwe is dit trouwens evenzeer betwistbaar.) En wat niet "mooi" is en bovendien nog verkoopbaar en opnieuw te gebruiken blijkt wordt niet snel als monument geconserveerd. Gelukkig heeft inmiddels het begrip 'bedrijfsmonument' een aparte wettelijke betekenis gekregen. En aangezien de nieuwe monumentenwet de verantwoordelijkheid voor de monumentenzorg sterker bij de lagere overheden legt, met name bij de gemeenten, ligt hier ook bij onze eigen gemeente een taak die niet langer mag worden verwaarloosd.

De nieuwe monumentenlijst

De nieuwe monumentenwet is zojuist per 1 januari 1989 van kracht geworden. De provincies zijn, in het kader van deze nieuwe opzet, belast met het inventariseren van de objecten die op de lijst dienen te komen en dus niet zonder meer mogen worden afgebroken of vervormd. Of, om het directer te zeggen, objecten waarvan het behoud *actief* zou dienen te worden beschermd.

Hierop vooruitlopend heeft de Provinciale Planologische Dienst Utrecht reeds in 1985 het cultuurbezit van de gemeente Maarssen geïnventariseerd en gedocumenteerd. En in Loenen is eveneens al een voorlopige, informele catalogus opgesteld. Daarbij is wel degelijk ook gelet op monumenten van bedrijf en techniek.

Begin 1991 zal Breukelen aan de beurt zijn en in 1992 moet de inventarisatie in heel Nederland zijn afgerond. De hierbij gehanteerde uniforme methodiek zal in de toekomst het selecteren op onderwerpen, zoals op de sector 'bedrijfsmonumenten', vergemakkelijken. Een nadere

selectie kan dan nog weer een onderverdeling opleveren op bijvoorbeeld 'panovens', 'jeneverstokerijen', enzovoort.

Een dergelijke werkwijze maakt het mogelijk de bedrijfsmonumenten niet alleen op 'schoonheid', maar ook op criteria zoals 'zeldzaamheid', 'economische betekenis' of 'symbolische waarde' te toetsen. Hopelijk zal een en ander er toe bijdragen de bij de bestuurders in de Vechtstreek hardnekkig voortlevende neiging, deze voor onze geschiedenis in wezen karakteristieke bouwsels toch weer als tweederangsmonumenten te beschouwen, te onderdrukken. En hiertoe kan op zijn beurt weer een actief beleid van de Historische Kring zijn Vechtsteentje bijdragen!

Literatuur

Gemeente Breukelen

- B. Barelds, 1986. Industrieën langs de Vecht in noord-Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nr. 3, blz. 73 - 82.
 M.N.J. van Kralingen, 1986. Bijenhouderij in het begin van de 20ste eeuw. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nr. 1, blz. 31 - 33.
 J. van Minnen, 1986. Breukelen in oude reisgidsen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nr. 1, blz. 27 - 30.
 H.J. van der Munnik en W. Shirlaw, 1928. Condensed milk factory "Insulinde", Breukelen. In: H. Martin (Red.), The Importance of Holland Seen from the Air. Uitgave K.L.M., 's-Gravenhage, in samenwerking met uitgeverij A. de la Mar Azn, blz. 64 - 65.

Vechtstreek

- L. Albers, 1984. Langs de Utrechtse Vecht. Waanders, Zwolle.
 A. Bertoen, 1954. Industrieën langs de Vecht. Heemschut, jaargang 31, nr. 3, blz. 53 - 55.
 J.B. de Klerk, 1910. De Vechtstreek. De Aarde en haar Volken, jaargang 1910, blz. 361 - 368.
 R. van Luttervelt, 1944. Schoonheid aan de Vecht. Allert de Lange, Amsterdam.
 E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman, 1982. Plaatsen aan de Vecht en de Angstel. Canaletto, Alphen aan den Rijn.
 H. Uden Masman, 1932. Geïllustreerde Gids voor de Vechtstreek. Vreeland.

Bedrijfsmonumenten

- B.R. Feis en P. Nijhof, 1983. Bedrijfsmonumenten in het Groene Hart van Holland. Waanders, Zwolle.
 P. Nijhof (Red.), 1978. Monumenten van Bedrijf en Techniek. Walburg Pers, Zutphen.
 P. Nijhof (Red.), 1986. Op Zoek naar ons Industrieel Verleden. Gids langs Monumenten van Bedrijf en Techniek, deel 1. Gottmer, Haarlem.

In 't Noorteynde van Breuckelen

Arie A. Manten

Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

In de leenregisters van Nijenrode is sprake van een "hoffstede genaemt Sprockelenborch gelegen in 't Noorteynde van Breuckelen in Con. Ma. gerechts, daer ick noortwaerts selver ende suytwaerts Worm Jacobss met een hofstede, erffpachts van den huysse Nijenrode, naest gelegen is, streckende van den Heerewech ofte dijck tot in de Vecht toe". Deze hofstede werd op 21 oktober 1563 in leen gegeven aan Frederick Janss.¹

Deze verdwenen hofstede Sprockelenborch prikkelde mijn nieuwsgierigheid. Waar had die gelegen?

De hofstede Sprockelenborch

We beginnen deze speurtocht met eerst wat nader stil te staan bij het hierboven weergegeven citaat. Het woord hofstede is in Middeleeuwse teksten vaak een onduidelijke term. Er kan een perceel grond mee worden bedoeld, waarop een hof en zijn bijgebouwen staan, dan wel kan het een boerenwoning aanduiden, en het kan ook een verzamelterm zijn waarin deze beide betekenissen te zamen besloten zijn. In het geval van Sprockelenborch lijkt het laatste het geval te zijn. De manier van plaatsaanduiding is die welke gewoonlijk voor een perceel grond werd gebruikt, en grond was meestal ook het enige dat de heren of vrouwen van Nijenrode in leen of erfpacht konden uitgeven, want eventuele opstallen op die grond aanwezig waren maar bij uitzondering hun eigendom. De naam Sprockelenborch wijst daarentegen veel meer op een bouwwerk dan op een veldnaam.

Met het Koninklijke (Con.) Majesteits (Ma.) gerecht werd het vroegere bisschopsgerecht bedoeld;² later zou dat Staten- of Orttsgerecht gaan heten. De "ick selver", dus "ik zelf", moet slaan op Elisabeth Torck, die van 1539 tot 1577 vrouwe van Nijenrode was. Zij was een dochter van Josina van Nijenrode en Willem Torck. De grond ten noorden van Sprockelenborch was dus niet in leen uitgegeven, maar werd rechtstreeks vanuit het kasteel of de kasteelboerderij beheerd.

De Herenweg of Vechtdijk is wat wij nu kennen als de Straatweg. De grond van Sprockelenborch lag dus tussen de Straatweg en de Vecht. Aan de zuidzijde werd het perceel begrensd door een hofstede die de vrouwe van Nijenrode in erfpacht had gegeven aan Worm Jacobsz. We hoeven ons niet al te erg te verbazen over deze wat merkwaardige persoonsnaam, want namen werden in die tijd bijna altijd op de klank opgeschreven en daarbij kwamen nog wel eens vreemde spellingsvormen op papier te staan.

Hoe lang Frederik Jansz op Sprockelenborch heeft gezeten is niet bekend. Wel weten we dat er na hem iemand zat die Lange Loeff werd genoemd. Op 3 maart 1596 werd de hofstede in leen uitgegeven aan Neeltge, de weduwe

van Willem Corneliss, "in plaetse van Lange Loeff, die daeroff vervallen is".¹ Waarom Loeff van zijn leen vervallen was verklaard is weer niet met zekerheid te zeggen, maar het meest waarschijnlijk is dat hij te veel achterstallig was geraakt in het betalen van zijn pachtgeld. Neeltge moet een betrekkelijk jonge weduwe zijn geweest, want ze beheerde de hofstede meer dan een kwart eeuw. Op 28 november 1621 kwam Sprockelenborch aan Cornelis Willems, na het overlijden van zijn moeder Neeltge.¹ Hij verkocht het bezit vermoedelijk in 1629, want op 10 september 1629 werd genoteerd dat hij een plecht, een hypothecaire verplichting ten gunste van zichzelf, op het goed stelde ter grootte van 100 gulden.¹ Hier hebben we een duidelijke aanwijzing dat er een opstal op de grond stond, want een plecht kon alleen worden gelegd op iets wat men zelf in eigendom had gehad. De volgende vermelding dateert van 14 september 1638, toen ene Dirck Hendricksen Deventer afstand deed van Sprockelenborch en Reyer Elbertss de grond in leen kreeg.¹ Toen deze laatste op zijn beurt weer de erfpacht opgaf kwam het leen aan Tijs Corneliss Hoopenbuyger.¹ De datum van deze laatstgenoemde bezitsoverdracht wordt niet genoemd.

Nabij de Heycopper sluis

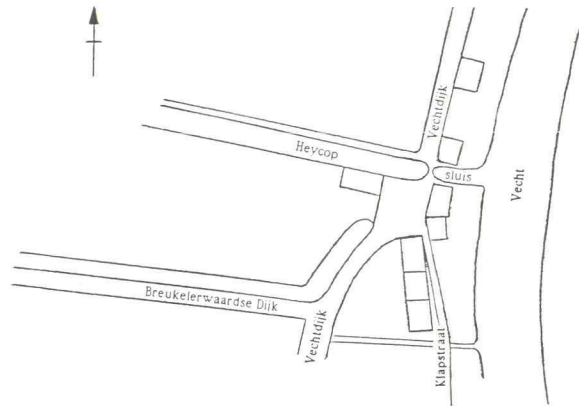
Nog steeds weten we niet precies waar Sprockelenborch lag. Om daarover meer aan de weet te komen moeten we verder zoeken naar de genoemde zuiderbuur, Worm Jacobss.

Elders in de boekhouding van het Huis Nijenrode komen we hem inderdaad tegen.³ Daar staat: "Een hofstede mit ettelijcke elsenhout gelegen tot Breuckelen buytendijcx, streckende aen elsenhout toe, aen de oostzijde de Vecht, aen de westzijde de Heerwech, aen de suytsijde de Heycopper sluyse ofte Weteringe, ende aen de noortsijde ter halver sloot toe aen de huysinge genaemt Sprockelenborch." Op 7 oktober 1560 werd deze hofstede in leen uitgegeven aan Werner Jacobss.

Hieruit maken we op dat Worm kennelijk een verbastering was van de heel wat gewoner klinkende naam Werner. Maar tegelijkertijd weten we nu twee andere dingen. In de eerste plaats hebben we hier een helder bewijs dat Sprockelenborch inderdaad de naam van een huis was. Ten tweede is de plek ervan nu redelijk goed aan te geven: het stond op het tweede perceel ten noorden van de Heycopper sluis. En uit andere bronnen weten we dat de Heycopper watergang destijds in de Vecht uitmondde ongeveer ter hoogte van waar nu de Heycoplaan ligt (zie ook Afbeelding 1). Op de plaats tussen Straatweg en Vecht waar toen de Heycopper sluis lag, bevindt zich nu een tuin.

De ligging van de hofstede Sprockelenburg was voor een boerderij toch wel opmerkelijk te noemen: aan de Vecht, op de smalle strook buitendijks land tussen de Vecht en de Vechtdijk (nu Straatweg).

De naam Sprockelenborch doet vermoeden dat het om een huis van veel meer dan een gemiddelde betekenis ging. Er waren in die tijd in Breukelen niet veel huizen die een eigen naam hadden, en hadden ze die wel, dan waren dat verhoudingsgewijs belangrijke panden. Mogelijk was de hofstede

Afb. 1. De 17de eeuwse situatie in het toenmalige noordeinde van de bebouwde kom van Breukelen, uitgaande van de "Gront-Caerte" van Bernard de Roij. Ten noorden van de Heycopper sluis staan slechts twee panden aangegeven. Dat komt overeen met wat af te leiden valt uit de leenregisters van Nijenrode. Als de schaalverhoudingen op die kaart kloppen, dan moet de plaats van de noordelijkste van deze twee, de hofstede Sprockelenborch, worden gezocht ongeveer daar waar nu het huis Straatweg 174 staat (thans bewoond door Ds. A.S. Klusener).

Sprockelenborch een versterkt huis; de aanduiding "borch" (= burcht, burg) wijst in die richting. Een versterkt bouwwerk was vroeger waarschijnlijk ook niet overbodig geweest, zo aan de rand van de dorpsbebouwing.

Het eerste deel van de naam heeft een minder duidelijke herkomst. "Sprockel" of "sproc" duidde in het Middelnederlands een takje of rijsje aan.⁴ In dit verband kan het dan betrekking hebben gehad op de vroegere oeverbegroeiing van de Vechtboorden. Denk ook aan het niet ver daarvandaan gelegen Rietland. Sprockelenborch zou dan zoiets als "Rijshoutburg" kunnen hebben betekend. Maar erg zeker voel ik me niet over deze verklaring.

In het Rampjaar 1672 - 1673 werd ook Sprockelenborch geheel vernield. Latere vermeldingen ervan ken ik niet. Misschien is het als zodanig daarna niet weer opgebouwd.

De hofstede ten noorden van de Heycopper sluis

Behalve de reeds genoemde Werner Jacobsz zijn van de hofstede ten noorden van de Heycopper sluis nog verschillende andere bezitters bekend. Op 2 april 1599 kwam de erfpacht op naam van Jan Jacobss, brouwer.³ Het is niet duidelijk of er een familieverband bestond tussen deze Jan Jacobsz en de Werner Jacobsz uit 1560; wat de tijd betreft zou Jan een kleinzoon van Werner kunnen zijn geweest. Op 22 april 1620 ging de tenaamstelling over op Willemetje, de weduwe van Jan Jacobsz.³ Ook zij kende een lang weduwebestaan; per 3 juli 1652 kwam het leen aan Jacob Janss, brouwer, "na dode van zijn moeder Willempien".³ In het begin van 1655 zag Jacob Jansz van de pacht af en op 15 februari van dat jaar kwam deze aan de heer Gerard Hetling.³ Op 31 augustus 1670 ging het leen naar Laurens Bosch, schout, na overgifte door de weduwe Hetlingh. Op 9 november 1670 werd Jan Jacobss van der Horst erf-pachter.³

Het is uit de leenregisters van Nijenrode niet volstrekt duidelijk of er op de hofstede ten noorden van de Heycopper sluis een opstal stond, maar hoogstwaarschijnlijk was dat wel het geval. Op de beroemde "Gront-Caerte" van het dorp Breukelen, door Bernard de Roij, uit 1681, staat daar een pand ingetekend.

Een tapperij ten zuiden van de Heycopper sluis

We vervolgen nu onze speurtocht door het noordeinde van het oude Breukelen nog iets verder in zuidwaartse richting.

In een acte, opgemaakt op 4 april 1617, bekenden Jacob Scheylt en zijn vrouw Neeltgen Dirricksdr te Breukelen schuldig te zijn aan Jan Jacobss, brouwer, schout, een som groot 571 gulden wegens geleverde bieren, welke schuld werd gevestigd op hun huis, gelegen te Breukelen in de Clapstraat, strekkende van de Heerenweg tot de Vecht, grenzende zuid aan Jan Corneliss Bruyn en noord de Heykopper wetering.⁶

De naam Clapstraat of Klapstraat is eeuwenlang gebruikt voor wat thans de Herenstraat heet.⁵ De klap, waarnaar de straat werd genoemd, kan een klaphek zijn geweest, het hek van een tol (in ieder geval was hier later een tol aanwezig; zie Afbeelding 2).

Het huis met schuur waar het in de acte uit 1617 om gaat, moet hebben gestaan daar waar nu het huis Straatweg 172 staat, dat wordt bewoond door de familie Van Baal.

Een zo hoge schuld wegens bieraankopen als het echtpaar Scheylt had opgelopen mag opmerkelijk heten. Was hier sprake van een persoonlijk drama of exploiteerde het echtpaar een dranklokaal of tapperij (zoals een dergelijke gelegenheid in die tijd vaak werd genoemd)? Het laatste is veruit het waarschijnlijkste, want het ging hier om een huis bij een sluis en met mogelijk ook nog een tol. De aanwezigheid van een tapperij bij een sluis, waar schippers sluisgeld hadden te betalen en wachten moesten terwijl hun schip werd geschut, was heel gebruikelijk. Een ander voorbeeld hiervan was zelfs nog binnen Breukelen te vinden, op de grens van Kerkgracht en Dannegracht; ook daar was een tapperij tot stand gekomen.

Een belangrijke ondersteuning voor de interpretatie dat in het pand ten zuiden van de Heycopper sluis een tapperij was gevestigd levert een brief uit Amersfoort, gezonden aan het Breukelen-Nijenrodegerecht, 14 juni 1617. Deze brief kwam van Augustijn van Sombeeck, als gemachtigde van Dr. Peter van Dam, schepen te Amersfoort. Hij verzocht in die brief aan het gerecht van Breukelen een afschrift te mogen krijgen van een plechtbrief van 26 september 1599 (of 1591)⁷ waarin Gerrit Corneliss Corner, getrouwd met Cornelia Adriaen Corneliss weduwe, bekent schuldig te zijn aan Katharina Jan van Leemput's weduwe een losrente groot 100 Karolusgulden, rentende 6 Karolusgulden en 5 stuivers 's jaars, volgens akte d.d. 1 november 1594 gepasseerd voor het Hof van Utrecht, gevestigd op een huis gelegen te Breukelen in de Clapstraat bij de Heykopper sluis en toebehoord hebbende aan Jan Rutgersz Raymaker.

Jan van Leemput blijkt dus een eerdere eigenaar te zijn geweest van het

Afb. 2. Prentbriefkaart van kort na 1900 met het huis thans genummerd Straatweg 174. Het hoge huis daar achter is het pand dat nu "Meeuwenhoek" heet (Straatweg 172). Het later afgebroken huisje rechts daarvan, direkt aan de Straatweg gelegen, was een oud tolhuis. (Prentbriefkaart uit de collectie van Ds. A.S. Klusener.)

pand aan de zuidzijde van de Heycopper sluis. De op het pand rustende plecht ten gunste van zijn vrouw Cathrijn was een uitvloeisel daarvan. Van deze Van Leemput weten we dat hij op verschillende plaatsen tapperijen opkocht, vermoedelijk om daaraan het bier van zijn Utrechtse brouwerij te slijten. Zo was hij van 1564 tot zijn dood in 1590 ook eigenaar van het Regthuys in Breukelen met z'n tapperij, eetlokaal en herberg.⁸

De hofstede ten zuiden van de Heycopper sluis na 1617

De financiële schuld die op het huis van Jacob Scheylt en zijn vrouw drukte werd afgelost op 11 juni 1618.⁶ Waarom het gezin Scheylt hun schuld al weer zo snel kon aflossen wordt elders in dezelfde bron duidelijk. Ze moesten hun bezit al weer verkopen. Op 11 juni 1618 transporteerden Jacob Scheylt en zijn vrouw Neeltgen Dirricksdr aan Cornelis Janss hun huis, hofstede en schuur, gelegen te Breukelen in de Clapstraat bij de Heycopper sluis, grenzende oost aan de Vecht, zuid aan bezit van Jan Corneliss Bruyn alias Jan Thijss, west aan de Herenweg en noord aan de Heycopper wetering.⁶

Maar de geschiedenis van het huis zou er een blijven vol met schulden en andere rampspoeden. Op diezelfde datum waarop ze het huis kochten gaven de nieuwe eigenaren, Cornelis Janss en zijn vrouw Elyzabeth Jansdr, ook een schuldbekentenis af aan Cornelis Janss van der Way, burger te

Utrecht, voor een som geld groot 450 Karolusguldens, met als onderpand het hiervoor genoemde huis.⁶

Ruim 2 jaar later komen we Cornelis Janss al weer tegen. Op 25 september 1620 transporteerde hij aan Peter Corneliss een huis en erf, gelegen te Breukelen in de Clapstraat bij de Heycopper sluis, grenzende oost de Vecht, zuid Jan Corneliss Bruyn alias Jan Thijss, west de Herenweg en noord Ellert Janss.⁶ Uit deze omschrijving is duidelijk dat het om hetzelfde huis ging als in 1618, maar het perceel grond kende nu blijkbaar twee erfpachters, want aan de noordzijde bleek een gedeelte afgesplitst te zijn ten behoeve van Ellert Jansz, die mogelijk een broer was van Cornelis Jansz. Ook de opstal was vermoedelijk gesplitst. Het pand stond zo dicht bij de sluis dat het haast niet anders kon dan dat de eigendomsgrens daar doorheen liep. De kaart van De Roij duidt eveneens op zo'n splitsing, want die laat een tweedeling zien in de plattegrond van het huis. Wie was toen de sluisbaas? Vermoedelijk degene die er het dichtst bij zat; Ellert dus.

Niet lang daarna kreeg dit stukje Breukelen ook een bladzijde in het leenregister van Nijenrode.⁹ Wanneer dat precies gebeurde is niet te zeggen, want de eerste aantekeningen zijn niet gedateerd. De boekhouding van Nijenrode had vooral betrekking op de grond, want die behoorde aan het Huis van Nijenrode en daarvoor moest de eigenaar van de opstal dus erfpacht betalen. De omschrijving in het leenregister luidt als volgt: "Een huysinge staende eynde de Clapstraet over de Heycopper sluys, strekkende uytten westen van den Herenwegh oostwaerts tot in de Vecht toe, daer suytwaerts Jan Corneliss, Jan Thoniss ende noortwaerts Cornelis Willems. Jaerlicx om XV st. op Meydagh off binnen XIIIII dagen op versuym". De genoemde Jan Corneliss, Jan Thoniss is dezelfde als Jan Corneliss Bruyn alias Jan Thijss. Op het noordelijkste stukje van het onderhavige perceel, met de sluiswachterswoning, bleek Ellert Janss inmiddels plaats te hebben gemaakt voor Cornelis Willems. Per jaar moest voor het andere stuk, de grond met de gewone "huysinge", 15 stuivers worden betaald, te voldoen op 1 mei of, bij in gebreke blijven, binnen 14 dagen daarna. De lijst van erfpachters in het leenregister begon met het beëindigen van de pacht door Jan Janss Slebus, timmerman, waarna Jan Jacobss Clarenburgh de grond met het huis in leen kreeg. Toen de laatste op zijn beurt de pacht opzegde, kwam Goyert Teuniss.⁹ Over een periode van 27 jaar (1618 - 1645) zijn er dus ten minste vijf verschillende eigenaren van het huis geweest. Dat wijst op niet veel voorspoed bij de bewoners.

De daarop volgende aantekeningen waren wel van een datum voorzien. In 1645 deed Goyert Teuniss afstand van de grond. Op 25 juni 1645 kwam de grond met het huis aan Jan Roeloffss van Deventer. Hij vestigde op het huis een plecht van 1500 gulden ten behoeve van Cornelis Hermanss. Op 22 juli 1646 kwam er al weer een einde aan deze plecht, die toen op naam bleek te staan van de heer Hendrick van Selderren. Op 15 april 1648 vestigde de weduwe van Schoonhoven een hypotheek van 1000 gulden op het huis, met de voorwaarde dat deze binnen 4 jaar zou worden afgelost. Op 4 januari 1667 kwam de erfpacht in het bezit van de weduwe van Johan van der Schuer, die er echter meteen weer afstand van deed, waarna op diezelfde datum Jan Corneliss Bakker, schipper, erfpachter werd. Op 26 januari 1676 kwam de pacht aan Cornelis Janssen Bakker, na het overlijden van zijn vader Jan Corneliss Bakker.⁹ Hoe lang Cornelis Jansz Bakker dit bezit behield vertellen de archieven niet.

Langdurig een ruïne

Onduidelijk is ook wanneer de beide delen van het perceel ten zuiden van de Heycopper sluis weer in één hand zijn gekomen. Maar op 19 juni 1683 vond een transport plaats door Jacob de Kinder, schout van Breukelen, aan Floris van den Bongaart, gerechtsbode van Breukelen, van een erf met een ruïne gelegen te Breukelen aan het eind van de Klapstraat, strekkende van de Heereweg tot de rivier de Vecht, grenzende aan de

grond van Lodewijk de Bas zuidwaarts¹⁰ en de Heykoper Sluys noordwaarts, toebehoord hebbende aan de erfgenamen van juffrouw La Roy en op 14 maart 1683 in het openbaar verkocht wegens een belastingschuld.¹¹ De gevolgen van het Rampjaar 1672 - 1673 deden zich gelden.¹² Duidelijk is dat in ieder geval toen het perceel met (de restanten van) het huis weer geheel tot aan de Heycopper sluis doorliep.

Een kwart eeuw later was de situatie hier ter plekke nog steeds dezelfde. Op 7 december 1698 was er sprake van het transport door Gijsbertje Barents van Nes, weduwe van Floris van den Bongaert, aan Hendrick Hendricksz Bickstein van een erf met ruïne aan het eind van de Klapstraat, strekkende van de Heerewegh tot de Vecht, grenzende aan de grond van Lodewijk de Bas ten zuiden en de Heijcoper Sluys ten noorden, vrij erfgoed.¹³ Nog steeds was het huis dus niet herbouwd. Zoals in diverse andere gevallen ook was gebeurd had de heer van Nijenrode, kennelijk begaan met het lot dat de Breukelse bevolking had getroffen, de grond erfpachtvrij gemaakt en in eigendom gegeven aan de eigenaar van de opstal. Daarmee verdween het ook uit de annalen van Nijenrode.

Noten

- 1 Inventaris der Rechterlijke Archieven, inv. nr. 2042. Repertorium op de leenregisters van Nijenrode over ca. 1523 - 1677, fol. 9 (Rijksarchief te Utrecht).
- 2 Zie, voor meer informatie over het Koninklijke Majesteitsgerecht: A.A. Mantén, 1988a. Breukelerwaard: als Middeleeuws landschap groter dan de bestuurlijke eenheid. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 3, nr. 2, blz. 60 - 64, in het bijzonder blz. 62 - 63.
- 3 Repertorium op de leenregisters van Nijenrode over ca. 1523 - 1677, fol. 8.
- 4 J. Verdam, 1932 (herdrukt in 1981). Middelnederlandsch Handwoordenboek. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, blz. 568.
- 5 In een boek uit het midden van de 18de eeuw lezen we dat de Klapstraat na de verbetering der huizen Herenstraat heet (Anoniem, 1759. Geheym-Schrijver van Staat en Kercke der Verenigde Nederlanden, beginnende met die van de Provincie Utrecht. Eerste Deel, Eerste Stuk. Te Utrecht bij Jacob Cornelis ten Bosch, te Amsterdam bij Willem Eleveld, Boekverkoopers. Beschrijving van Breukelen op de blz. 139 - 149).
- 6 Catalogus der Rechterlijke Archieven, inv. nr. 747, deel 1. Transportregister van Breukelen-Nijenrodes gerecht, 1616 - 1621 (Rijksarchief te Utrecht).
- 7 Catalogus der Rechterlijke Archieven, inv. nr. 747. Transportregister van Breukelen-Nijenrodes gerecht, 1616 - 1621 (Rijksarchief te Utrecht). In het verzoek van Van Sombeeck wordt gesproken van een plechtbrief van 26 september 1599, maar aan het eind van de geïnsereerde akte staat: 26 sept. 1591.
- 8 A.A. Mantén, 1988b. Het Utrechtse gezin van Jan en Cathrijn van Leemput had ook inkomsten uit Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 3, nr. 3, blz. 81 - 90.
- 9 Repertorium op de leenregisters van Nijenrode over ca. 1523 - 1677, fol. 1.
- 10 Elders (Repertorium op de leenregisters van Nijenrode over ca. 1523 - 1677, fol. 50) wordt hij aangeduid als Jonkheer Lodewijck de Bas. Hij had ook elders in Breukelen grond (bijv. ten zuiden van de Breukelerwaardse Dijk; zie Mantén, 1988a, blz. 62).
- 11 Rechterlijke Archieven, inv. nr. 747, deel 3. Protocollen van transporten, plechten en allerlei andere scabinale acten van Breukelen Nijenrodes-gerecht, fol. 92 (Rijksarchief te Utrecht).
- 12 In een lijst van huizen die door de Fransen in 1672 zijn afgebroken of verbrand (Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 31, Gemeentehuis te Breukelen) worden na elkaar genoemd de afgebroken huizen van Lodewijck de Bas en een heer de Laroij.
- 13 Rechterlijke Archieven, inv. nr. 747, deel 3. Protocollen van transporten, plechten en allerlei andere scabinale acten van Breukelen Nijenrodes-gerecht, fol. 238 verso.

Oude kasteelboerderijen in Breukelen

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Het gebied van Breukelen was vroeger rijk aan kastelen. Bij een kasteel hoorde gewoonlijk ten minste één boerderij, welke mede in de eerste voedselbehoeften van de kasteelbewoners voorzag. De geschiedenis van zo'n kasteelboerderij zal daarom in de regel minstens even ver in de tijd teruggaan als die van het kasteel zelf.

Veel is tot dusver geschreven over de kastelen bij Breukelen, heel weinig over de nauw daarbij betrokken boerenbedrijven. Dit artikel wil iets van die lacune opvullen.

Bij Gunterstein hoorde oorspronkelijk één boerderij, die ten zuiden van het kasteel nabij het Zandpad was gelegen (zie Afbeelding 3).

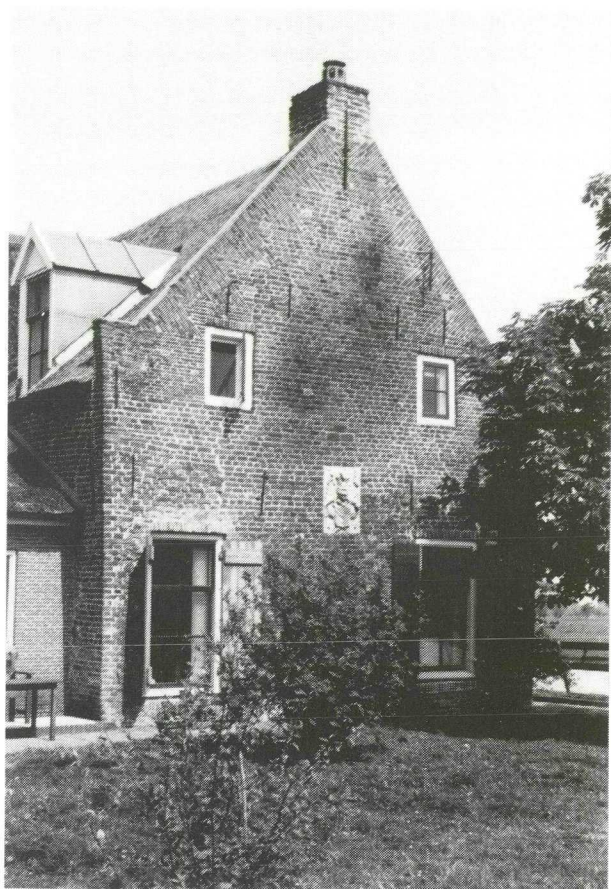
In een aantal oude archieven is sprake van de boerderij bij het huis Oudaen, of van personen die vermoedelijk deze boerderij bewoonden. Uitdrukkingen zoals "*het* boerenhuis" doen vermoeden dat er ook bij Oudaen steeds maar één boerderij heeft gestaan.

Bij het kasteel Ruwiel schijnt eveneens één echte kasteelboerderij te hebben behoord (Afbeeldingen 1 en 2). De hoeveelheid informatie die ik daarover tot dusver heb kunnen verzamelen is echter helaas nog erg beperkt.

Het beeld dat Nijenrode biedt is gecompliceerder. Het lijkt er op dat er ook bij Nijenrode één oude kasteelboerderij was in de strikte zin van het woord. Maar de heren van Nijenrode waren er steeds op uit hun bezit en machtsgebied te vergroten, waarbij tevens verscheidene andere boerenbedrijven onder hun vleugels kwamen. Het is niet bekend of de pacht die deze boerderijen moesten opbrengen ten dele ook in agrarische produkten werd voldaan. De Van Nijenrodes hadden verder diverse percelen landbouwgrond in eigendom waarop geen boerderij stond. Niet altijd is na te gaan of die vanuit de kasteelboerderij werden bewerkt, of gewoon aan anderen waren verpacht. Mede uit defensie-overwegingen was er bovendien nog enige grond op het eigen kasteelterrein van Nijenrode in agrarisch gebruik. Tevens lag daar een eendenkooi, van groot belang voor de vleesvoorziening.¹ Tegenover dit alles stond dat op Nijenrode in de regel veel meer monden regelmatig van voedsel moesten worden voorzien dan het geval was op de andere kastelen.

Wat de zorg voor voldoende voedsel betreft had het Huis Nijenrode de beschikking over meer dan alleen onroerend goed. Het had ook vis- en jachtrechten en beheerste de korenmolen, waar de dorpelingen verplicht gebruik van moesten maken voor het laten malen van hun graan.

Op 12 maart 1644 verklaarde Jacob Gosenss van Hemen uit Utrecht, oud 74 jaar, ten overstaan van notaris Gerard Vastert te Utrecht, op verzoek van Vrouwe Wilhelmina van Bronckhorst, vrouwe van Nijenrode, dat het visrecht in de rivier de Vecht, van

Afb. 1. Zuidgevel van de boerderij Oud Ruwiel, gelegen ten oosten van de vroegere vestigingsplaats van het kasteel Ruwiel aan de rivier de Aa. De boerderij Oud Ruwiel, thans genummerd Oud Aa 34B, was vroeger de kasteelboerderij van het slot Ruwiel. (Foto Arie A. Manten, 12 mei 1988, in foto-archief Historische Kring Breukelen.)

Oudaen tot de Vechthbrug, steeds behoord heeft aan de heer van Nijenrode, eerst Jhr. Floris van den Bongardt, toen aan zijn zoon en daarna aan zijn zoons zoon.²

De uitlokster van deze verklaring, Wilhelmina van Bronckhorst, was in 1644 de weduwe van die kleinzoon van Floris van den Bongardt, namelijk Bernard III van den Bongardt, die van 1630 tot 1641 heer van Nijenrode was geweest.

Als het er om gaat enig zicht te krijgen op het verschijnsel kasteelboerderij in Breukelen bieden al met al de situaties die bestonden rond Gunterstein en Oudaen verhoudingsgewijs de meeste aanknopingspunten.

Belastingkohier onthult groot boerenbedrijf bij Oudaen

Sedert de late Middeleeuwen bezat de landsheer, de bisschop van Utrecht, het recht om een grondbelasting te vorderen van de pachtboeren, op basis van de omvang van hun grondgebruik, berekend in morgens. Van de administratie van deze directe belasting zijn een aantal manualen (boeken, kohieren) bewaard gebleven.

In het Manuaal van het morgengeld uit 1511 is sprake van ene Peter Peterss "op Oudaen".³ Hij moest deze grondbelasting betalen over 50 morgen (ca. 42,6 hectaren), gelegen in "Bruekele des proeste gerecht van Sinte Peter", dus in het Proostdijgerecht te Breukelen, waarvan het kapittel van St. Pieter gerechtsheer was. Het verschuldigde bedrag beliep 12 goudguldens en 14 stuivers.

Afb. 2. Gevelsteen uit 1591, met het wapen van Ruwiel, aangebracht in het midden van de zuidoostgevel van de boerderij Oud Ruwiel. Evenals het kasteel werd de kasteelboerderij in 1672 door de Fransen verwoest, maar spoedig daarna werd de boerderij weer hersteld. Het kasteel bleef een ruïne. (Foto Mw. M. Kiela, 4 januari 1988, in foto-archief Historische Kring Breukelen.)

Dezelfde "Peter op Oudaen" wordt bovendien nog vermeld als belastingplichtige voor 12 morgen (ca. 10,2 hectaren) in "Bruekelen op Otterspoerbroeck".⁴ Als we bedenken dat rond Breukelen een gemiddelde boerderij in de Middeleeuwen omstreeks 16,5 morgen groot was, dan had deze Peter Peterszoon met 62 morgen dus een forse hoeveelheid grond in gebruik. Was hij de bewoner van de boerderij bij Oudaen? Het manuaal geeft hierover geen uitsluitsel. De heer van Oudaen was toen Johan van Drakenborch, dus de belastingplichtige was in ieder geval iemand anders dan de kasteelheer. In het vervolg van dit artikel zullen we nog een gegeven vinden dat er op wijst dat het inderdaad om de "kasteelboer" ging.

Het grondgebruik aan beide zijden van de Vecht is mogelijk terug te voeren op de tijd dat beide Vechoevers nabij het zuideinde van het Proostdijgerecht met elkaar verbonden waren door de Otterspoordam.⁵ De beide delen van het bedrijf lagen dus lang niet zo ver uit elkaar als we, gelet op de huidige situatie, zouden kunnen denken.

Geldlening door rijke boer van Oudaen

Op 14 januari 1568 kwam een rechtsgeldige overeenkomst tot stand tussen enerzijds Huych Anthonisz, wonende bij het huis Oudaen te Breukelen, en anderzijds Hermen van der Steghe en zijn vrouw Marichgen

Woutersdr.⁶ Deze overeenkomst passeerde ten overstaan van Johan van den Bongaert, schout van het gerecht van St. Pieter te Breukelen, met als getuigen Cors Gerritsz Spijker en Ghysbert Reyersz, beiden wonend in dat Proostdijgerecht. De manier waarop de woonplaats van Huych Anthonisz werd aangeduid doet vermoeden dat hij de boerderij van Oudaen bewoonde. De overeenkomst betrof een bedrag van 300 Carolusgulden, dat door Hermen van der Steghe en zijn vrouw van deze Huych werd geleend.⁷ Deze financiële transactie wijst op een hoge welstand van de boer bij Oudaen. Van der Steghe gaf hem voor het jaarlijks gebruik van dat geld, onverminderd de hoofdsom, in pacht 3 morgen land, toebehorende aan de kinderen van Herman van der Steghe zaliger, en gelegen in het Proostdijgerecht, tussen de Vecht en de Soechdyck, ten zuiden grenzend aan land van Heynrick de bastaard van Nienrode en ten noorden aan land van de Heren van St. Pieter.

De Soechdyck, Sochdijck of Zogdijck was de toenmalige naam van wat nu de Scheendijk heet.

De boerderij bij Gunterstein

Toen op 7 juli 1611 Johan van Oldenbarnevelt Gunterstein kocht bestond dat uit vijf stukken onroerend goed (zie ook Afbeelding 3). Deze onderdelen waren: (1) het huis Gunterstein "met seven margen landts daeraen, daarvan omtrent een margen thuyn ende boomgaert ende die reste bou-, wey- ende hoylandt is", dit alles zoals het in 1488 behoorde aan jonkheer Jasper Danielsz van Everdinghen als een erfleen van de graaf van Holland; (2) "het bouhuys met twee berghen ende alle toebehooren van dyen" aan de zuidzijde van de bovengenoemde boomgaard (met uitzondering van een wagenhuis en een daar achter gelegen hooibergje welke eigendom waren van de huisman, echter zonder recht op de grond waarop die beide opstallen stonden); (3) 19,5 morgen land gelegen nabij het huis, welk land een leen was van "de abdye Pauli binnen Utrecht"; (4) 11,5 morgen eigen land van Gunterstein; (5) een boomgaard, gelegen aan de noordzijde van de Meent (thans Laan van Gunterstein), genaamd "den Grooten Boomgaert, met omtrent zes merghen soo bouw-, wey- en hoylandt daer achter aen geleghen, wesende mede eygen goet".⁸

Samenvattend kwam het dus neer op het kasteel, de boerderij en 38 morgen land aan de zuidzijde van de Meent, en 6 morgen land plus een boomgaard ten noorden van de Meent.

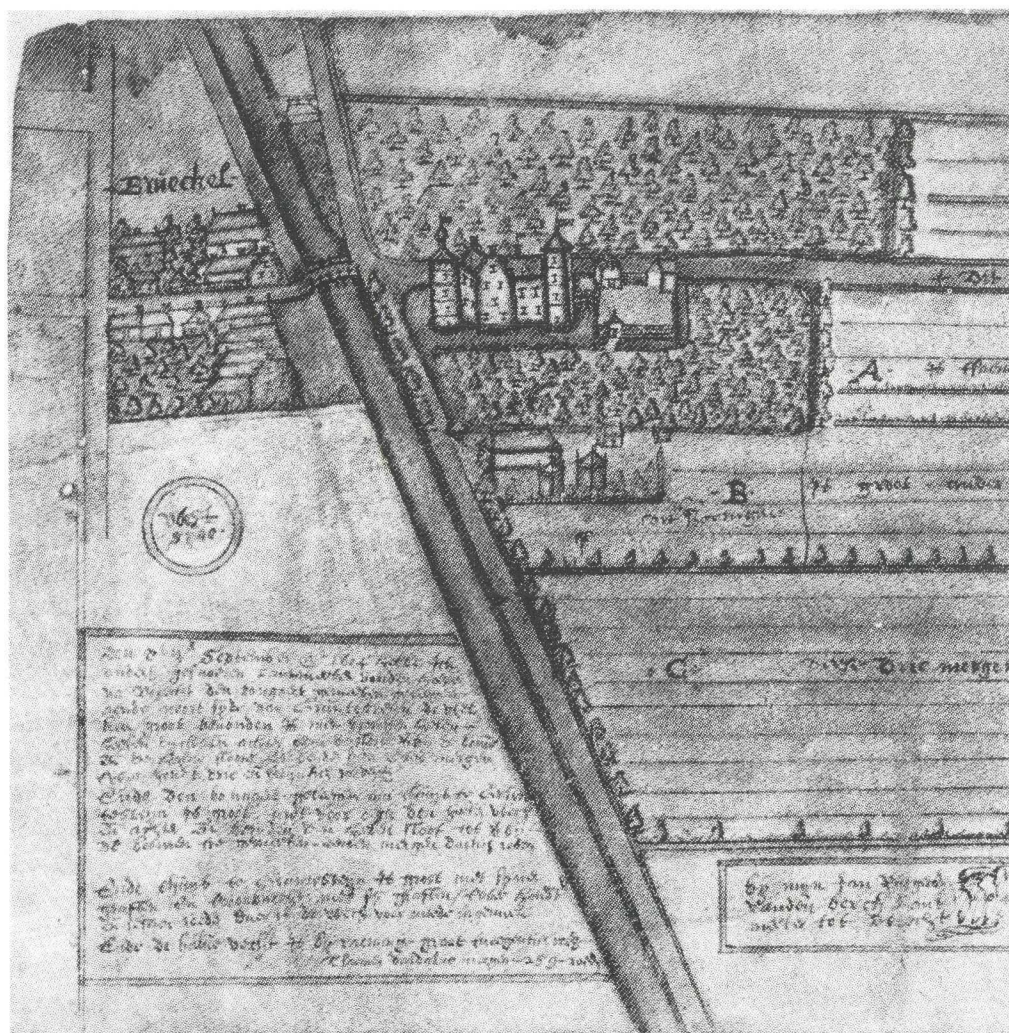
De vraag kan gesteld worden of de onder (1) genoemde 7 morgen in 1611 nog dezelfde bestemming hadden als in 1488. Op de kaart die de landmeter Jan Rutgersz van den Berch in 1604 van Gunterstein had gemaakt (Afbeelding 3) beslaat de boomgaard ten zuiden van de Meent duidelijk veel meer dan 1 morgen.

Na de veroordeling en terechtstelling van Van Oldenbarnevelt werd zijn bezit in Breukelen op 4 juni 1619 opnieuw geïnventariseerd. Het kwam toen neer op het kasteel, de boerderij met toebehoren, twee boomgaarden

en nog 39 morgen ander land, waarvan 32 morgen ten zuiden en 6 morgen ten noorden van de Meent in agrarisch gebruik waren.⁹ De aard van de laatste 1 morgen, om tot een totaal van 39 te komen, blijft raadselachtig, ook gelet op de cijfers uit 1611, waarin eveneens over maar 38 morgen sprake was.

Vergelijken we de getallen uit het koopcontract van 1611 met die uit het proces-verbaal van 1619, dan lijkt het aannemelijk dat de zuidelijkste boomgaard toen 6 morgen groot was.

De agrarische gronden aan beide zijden van de Meent waren in 1619 in gebruik bij verschillende boeren. De 32 morgen werden gebruikt door Joost Jans, de 6 morgen door Jan Huijgensz van Koten.⁹ Blijkbaar werden de boomgaarden rechtstreeks vanuit het kasteel beheerd.

Afb. 3. Gedeelte van een kaart, in 1604 gemaakt door Jan Rutgersz van den Berch, met de ridderhofstad Gunterstein en ten zuiden daarvan, aan het Zandpad langs de Vecht, de kasteelboerderij van Gunterstein, met twee hooibergen. Aan de noordzijde van de Meent (thans Laan van Gunterstein geheten) een van de twee boomgaarden van Gunterstein, maar nog geen pachtboerderij. Die zou daar pas tegen het eind van de 17de eeuw worden gebouwd.

Uit de voorgaande gegevens kom ik tot de voorzichtige conclusie dat in 1488 bij de kasteelboerderij van Gunterstein 37 morgen land in gebruik zullen zijn geweest. Dit oppervlak was, door uitbreiding van de zuidelijkste van de twee boomgaarden, in de vroeg 17de eeuw teruggelopen tot 32 morgen; een geringer oppervlak dan waarover de kasteelboerderij van Oudaen de beschikking had, maar toch een aanzienlijk boerenbedrijf.

In het deel van het Proostdijgerecht tussen Vecht, Laan van Gunterstein (Meent), Scheendijk (Zogdijk) en Nieuweweg vormden de beide kasteelboerderijen, van Oudaen en Gunterstein, met het daarbij in gebruik zijnde land dus een dominerend element. Te zamen besloegen ze ruim een derde van het landoppervlak.

De oude kasteelboerderijen waren uit hout opgetrokken. Pas in de tweede helft van de 13de eeuw begon men heel sporadisch in de provincies Holland en Utrecht stenen boerenhuizen te bouwen, maar zelfs in het begin van de 16de eeuw was het grootste deel nog van hout.¹⁰

Leengoed van het Huis Nijenrode

Het "boerenhuys bij 't huys t'Oudaan" staat ook vermeld in de leenregisters van Nijenrode, want gedurende zeer lange tijd behoorde dit onroerend goed aan het Huis Nijenrode. Het wordt daarin als volgt omschreven: "De hofstede die Louff van de Enge toe te behooren plach, mit vijf mergen lants die totte voorschreven hofstede behooren, tesamen gelegen tot Brueckelen op de Vecht in den Heeren gerecht van St. Peter t'Utrecht, streckende oostwaerts op tot aen de Sochdijck, daer suytwaerts d'erffgenamen van Gijsbert van Nijenrode, ende noortwaerts Fransois van Sneeck naest gelegen sijn."¹¹

Op 2 april 1579 werd dit boerenhuis met het bijbehorende land in leen gegeven aan Fransois van Sneeck, nadat heer Dirck van Suylen, ridder, als man van Joffr. Josina van Drakenburch dit leen bij de Heer van Nijenrode had opgezegd. Op 22 augustus 1601 kwam het goed aan Joffr. Johanna van Sneeck, "na dode van haar vader Fransois van Sneeck". Op 17 maart 1648 volgde Arnout van der Burgh, nadat zijn moeder Joffr. Johanna van Sneeck afstand van dit leen had gedaan. Ruim 5 jaar later, op 22 maart 1653, werd het op naam gesteld van Jonkr. Jacobus van der Burgh, na de dood van zijn vader Arnout van der Burgh. Op 4 maart 1676 tenslotte, werden huis en land "beleend met de ledige hand".¹¹ De genoemde leden van de families Van Sneeck en Van der Burgh waren toentertijd eigenaar van de ridderhofstad Oudaen.

De overeenkomst van 2 april 1579 treffen we als zodanig aan in het archief van het huis Oudaen.⁶ We lezen daar dat ten overstaan van de leenmannen Gerrit van Schroijesteyn en Jan van den Bongart, schout, door Floris van den Bongart, heer van Nijenrode, na overdracht door Dirrick van Zuylen, ridder, en diens vrouw Jozijna van Draeckenborch, Franchoijs van Sneek beleend werd met een hofstede met 5 morgen land die eertijds had toebehoord aan Loeff van den Enge. Ook hier de plaatsaanduiding: gelegen te Breukelen aan de Vecht in het gerecht van St. Pieter, strekkende oostwaerts tot aan de Soechdijck, ten zuiden grenzend aan land van de erfgenamen van Ghysbert van Nienrode en ten noorden aan land van Franchoijs van Sneeck. De

overeenkomst was getekend door de secretaris Ariaen Janss en voorzien van het uithangend zegel in rode was van Floris van den Bongart.

De overeenkomsten regelden het leenmanschap inzake het boerenhuis en de 5 morgen grond. Wie daadwerkelijk in het boerenhuis woonde en er het boerenbedrijf uitoefende blijkt niet uit deze stukken.

Niet duidelijk is hoe dit stukje onroerend goed in het bezit van het Huis Nijenrode is gekomen. Het ligt het meest voor de hand te denken aan aankoop of aan een huwelijk van een Van Nijenrode met een rijke erfdochter. Beide methodes werden door de Van Nijenrodes toegepast.¹²

Opmerkelijk is dat het bezit van het Huis Nijenrode slechts een klein deel omvatte van het land dat de boer bij Oudaen in gebruik had. Die gesplitste eigendomssituatie had al een lange voorgeschiedenis. Van drie achtereenvolgende eigenaren van Oudaen, te weten Dirck van Loenersloot van Oudaen (heer van Oudaen van ca. 1354 tot 1394), zijn zoon Zweder van Loenersloot van Oudaen (1394 - 1429) en diens neef Dirck Taets van Oudaen (1429 - 1450), is bekend dat hun bezit in het Proostdijgerecht van Breukelen bestond uit het kasteel Oudaen met 45 morgen land.¹³ Dat bezit, samen met de 5 morgen bij de boerderij, komt neer op een totaal van 50 morgen. Dat is weer de oppervlakte die boer Peter Peterss in 1511 binnen dat gerecht in gebruik had. Dit bevestigt dat hij inderdaad de bewoner van de kasteelboerderij was.

Onderbroken relatie tussen kasteel en boerderij van Oudaen

Aan de overeenkomst uit 1579 waren al andere voorafgegaan. Een opmerkelijke daaronder dateert van 10 oktober 1472. Toen gaf Jan van Zwieten zijn leenrechten op een hofstede met 5 morgen land terug aan Ghysbrecht van Nyenrode, met het verzoek dit onroerend goed vervolgens in leen te geven aan Ernst van Drakenborch, de toenmalige heer van Oudaen, van wie hij de verschuldigde kooppenningen reeds had ontvangen.¹⁴ Deze Ernst van Drakenborch, zoon van Frederik van Drakenborch en Cornelys Taets van Oudaen, was al sedert 1451 heer van Oudaen.

De transactie van 1472 duidt er op dat vóór dat jaar de boerderij bij Oudaen gedurende geruime tijd zelfs niet eens meer echt bij die ridderhofstad hoorde. Dat is een opmerkelijk feit, gezien het belang dat een kasteel gewoonlijk bij zijn boerderij had.

Deze episode kan een economische oorzaak hebben gehad. In de tweede helft van de 14de eeuw en een groot deel van de 15de was er een agrarische depressie. De macht en de rijkdom van de landadel namen in die tijd af. Tevens daalden de inkomsten uit landbezit door de geldontwaarding en de hogere kosten aan polderlasten en dijkonderhoud. Bovendien verloor de adel een deel van zijn militaire functie door het toenemend gebruik van huurlingen en burgercontingenten. Daardoor liep nog een inkomstenbron terug.¹⁵ Als gevolg van dit alles was er in die tijd in de westelijke Nederlanden een sterke trek naar de stad. In Rijnland liep tussen 1370 en

1500 het aantal gezinnen op het platteland met ongeveer een kwart terug.^{16,17} In het Maasmondgebied waren in de tweede helft van de 14de eeuw de meeste kasteelbewoners van het platteland vertrokken.^{18,19}

Dichter bij huis zien we dat in die tijd ook de heer van Oudaen zijn interesses vooral naar de stad had verlegd. In 1382 was Dirck van Loenersloot van Oudaen burgemeester van Utrecht. Zijn zoon Zweder bekleedde eveneens hoge bestuurlijke posities binnen de stad Utrecht. In de tweede helft van de 14de eeuw kocht Ernst Taets, die getrouwd was met Alijt van Loenersloot van Oudaen, dochter van de genoemde Dirck en zuster van Zweder, in Utrecht het huis Zoudenbalch, aan de Oude Gracht, welk huis later ook Oudaen zou gaan heten.²⁰ Dit stadskasteel kwam in 1396 aan zijn zoon Dirck Taets van Oudaen, die in 1429 tevens heer van het Breukelse Oudaen werd. Deze Dirck was tussen 1409 en 1446 regelmatig schepen of burgemeester van de stad Utrecht.¹³ In 1450 stond hij het Breukelse Oudaen af aan zijn dochter Cornelys, die daar in 1451 werd opgevolgd door haar zoon Ernst van Drakenborch. Met hem werd het wonen in Breukelen weer hoofdzaak.

Wie kwam het eerst, boer of kasteelheer?

Men kan nu de vraag stellen, wanneer de kasteelboerderijen werden gesticht, bij de bouw van het kasteel of al eerder. Een vraag die nog niet afdoende te beantwoorden is, maar waar nu wel iets over te zeggen valt.

Reeds vroeg waren er agrarische activiteiten op de oeverwallen langs de Vecht. Dat zal ook zo zijn geweest op de plek waar Gunterstein verrees. Maar dat wil nog niet zeggen dat daar toen ook al agrarische opstallen aanwezig waren. In het oude Ronde Dorp van Breukelen stonden verscheidene boerderijen bijeen, op korte afstand van het Gunterstein-gebied. Het gegeven dat de kasteelboerderij voor zover bekend altijd eigendom was van de bezitter van het kasteel maakt het aannemelijk dat de boerderij daar gesticht is ongeveer gelijktijdig met het kasteel.

Hetzelfde is hoogstwaarschijnlijk het geval geweest met de kasteelboerderij bij Nijenrode. Gerard Splinter, die het kasteel stichtte, deed dit waarschijnlijk op een ruig begroeid, nog niet eerder door de mens in gebruik genomen stuk grond. De naam "Nieuwen-rode" wijst op "nieuw rooien" of ontginnen.²⁰

Bij Oudaen kan het anders toegegaan zijn. Volgens alle beschikbare gegevens was de boerderij daar niet in het bezit van de kasteelheer. Dat zou ook bij de bouw zo geweest kunnen zijn. Het kasteel zou dan gebouwd zijn nabij een reeds bestaande boerderij. Door een overeenkomst tussen kasteelheer en boer zou de laatste er dan een nieuwe taak bij gekregen hebben: de voedselvoorziening van de kasteelbewoners. Voor de boer had dit voordelen. De kasteelheer hielp hem krachtig door landaankopen het boerenbedrijf te vergroten, terwijl de mogelijkheden om de produktie dicht bij huis af te kunnen zetten en de grotere financiële zekerheid ook aantrekkelijk waren. Het leidde er onder meer toe dat de boer er in geldelijk opzicht meestal goed bij zat.

H. Spilman del. De RIDDER HOFSTAD OUDAAN, by Breukelen aan de Vecht

Afb. 4. De ridderhofstad Oudaan met de kasteelboerderij. Deze afbeelding uit 1750 is ontleend aan een kopergravure van Hendrik Spilman, die op zijn beurt uitging van een wat oudere tekening van Jan de Beijer. De asymmetrische topgevel van de boerderij is een spiegelbeeld van de topgevel van Oudaan.

Een notariëel protocol uit 1702

Het laatstgenoemde gold ook eeuwen later nog. Dat blijkt onder meer uit een notariële acte, die werd gepasseerd voor notaris Hendrik Verwoert te Breukelen op 28 maart 1702.²¹ Daarin komen we opnieuw een rijke boer tegen die bij Oudaan woonde.

In het bewuste protocol treden op Jan Janssen van Waayen, wonende te Oudaan, en Gijsbert Emoutsen Boogaert, wonende te Oud Aa. Ze handelen daar in hun hoedanigheid van borgen voor Cornelis Tonissen Bosch. Deze borgen verklaarden aan Josina Sara van Brederode, vrouwe van Ter Aa, te zullen voldoen de huurschuld die genoemde Cornelis nog had, en welke na de publieke verkoop van de bezittingen van Cornelis nog ongeveer 500 gulden bedroeg; een aanzienlijk bedrag voor die tijd.

Hetzelfde protocol vermeldt tevens een "procuracie" (= lastbrief) van Jan Janssen van Waayen, Gijsbert Emoutsen Boogaert en Cornelis Tonissen Bosch op Hendrick Vyand en Thomas van Avesaes, procureurs voor het Hof van Utrecht. Getuigen bij een en ander waren Willem Corssen Corver en Jan Teunissen vant Casteel.

Helaas wordt niet duidelijk gemaakt met welk kasteel deze Jan

Teunissen enigerlei binding had. En de aanduiding van de woonplaats van Jan Janssen van Waayen is te vaag om met zekerheid te kunnen zeggen of hij op de kasteelboerderij bij Oudaen zat.

Zo leidt nagenoeg ieder van de gevonden oude documenten tot een verlangen om meer te weten te komen. Speuren in de geschiedenis levert heel vaak meer vragen dan antwoorden op.

Versterking van de boerderij zelf: Sprockelenborch

Tot dusver zijn we er in dit artikel van uit gegaan dat de edelman die een kasteel liet bouwen iemand was die van elders naar zijn nieuwe vestigingsgebied kwam. Op de een of andere manier wist hij er grond in bezit te krijgen en daarop stichtte hij zijn kasteel. In de meeste gevallen zal dat ook wel zo zijn gegaan.

Er is echter nog een andere mogelijkheid. Een kasteel zou in de plaats van een boerderij kunnen zijn gekomen en de latere kasteelheer als boer zijn begonnen. Dat is niet zo'n vreemde gedachte want de macht van de landadel berustte oorspronkelijk immers op grondbezit. Als dit gebeurd is, dan zouden we in de 13de en 14de eeuw ook stenen boerderijen mogen verwachten, als eerste stap op weg naar een kasteel. Het lijkt er op dat zo'n ontwikkeling zich maar weinig heeft voorgedaan.²²

Maar elders in dit tijdschrift stelden we vast dat er in de Middeleeuwen en nog enige tijd daarna op een strategisch belangrijke plek, aan de Vecht ten noorden van het oude dorp Breukelen, een vrijwel zeker stenen gebouw stond dat de naam Sprockelenborch droeg.²³ Dat zou een boerderij geweest kunnen zijn die op weg was geweest zich tot kasteel te ontwikkelen.²⁴ Aan die ontwikkeling kan een eind zijn gekomen doordat het goed in handen kwam van de heren Van Rhijn en vervolgens, vanaf 1474, van de Van Nijenrodes. Zij zullen niet gesteld geweest zijn op nog een concurrent erbij. Met de teruglopende strategische betekenis van de burchten, vanaf de tweede helft van de 14de eeuw, kreeg uiteindelijk de oude agrarische functie van Sprockelenborch weer de overhand.

Het is aannemelijk dat er ooit bij Sprockelenborch meer land heeft behoord dan het geval was bij de 16de en 17de eeuwse verpachtingen. Immers volgens de leenregisters van Nijenrode hoorde ook de grond ten noorden van Sprockelenborch aan het Huis Nijenrode. Dat werd blijkbaar vanuit het kasteel of de kasteelboerderij geëxploiteerd, want het was niet verpacht.²³ Maar met welke bedoeling gebeurde dat? De eigenaren van Nijenrode bezaten veel agrarische grond die dicht bij hun kasteel gelegen was. Het daarnaast ook in eigen hand houden van het beheer van grond helemaal aan de noordzijde van het dorp zal mogelijk een andere reden hebben gehad dan louter de zorg voor de voedselvoorziening van de mensen op Nijenrode.

Al met al blijft de aard van de verdwenen hofstede Sprockelenborch een fascinerende zaak. Ik hoop dat er ooit nog eens verdere informatie gevonden wordt die daarover grotere duidelijkheid verschaft.

Noten

- 1 Rob Bijeman, ongedateerd. Vakschriftje over Nijenrode. Vak tuinaanleg, richting aanleg en onderhoud. Chr. Agrarische School, Breukelen, blz. 15.
- 2 Protocol van notaris Gerard Vastert te Utrecht over 1632 - 1682. Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht.
- 3 Manuaal van het morgengeld van 1511. Staten Archief, inv. nr. 52, fol. 123 (Rijksarchief te Utrecht).
- 4 Manuaal van het morgengeld van 1511. Staten Archief, inv. nr. 52, fol. 117.
- 5 Meer over deze Otterspoordam, met sluis, is te lezen in A.A. Mantén, 1987. Het gebied van Breukelen aan de oostelijke Vechtoever tijdens de Middeleeuwen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nr. 1, blz. 14 - 18.
- 6 Archief van het huis Oudaen te Breukelen (geen genummerde inventarislijst) (Rijksarchief te Utrecht).
- 7 Over de Carolusgulden, zie Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nr. 3, blz. 114.
- 8 L.A. Quarles van Ufford, ongedateerd. Gunterstein - Een ridderhofstad aan de Vecht. Van Kralingen, Loenen aan de Vecht, blz. 12 - 13.
- 9 Quarles van Ufford, als boven, blz. 14.
- 10 J.J. Voskuil, 1979. Van Vlechtwerk tot Baksteen. Geschiedenis van de wanden van het boerenhuis in Nederland. Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek, Arnhem/Uitgeverij Terra, Zutphen, 160 blz., daarvan in het bijzonder blz. 36, 25, 32.
- 11 Repertorium op de leenregisters van Nijenrode over ca. 1523 - 1677. Rechterlijke Archieven, inv. nr. 2042, fol. 22 (Rijksarchief te Utrecht).
- 12 Enkele voorbeelden: In 1474 kocht Gijsbrecht III van Nijenrode 20 hofsteden, gelegen in het dorp Breukelen, van Otto Hermansz van Rhijn. Door zijn tweede huwelijk, met Margaretha, een dochter van Hendrik van Rhijn, was Gijsbrecht II al in het bezit gekomen van andere goederen, waaronder de hofstede van den Poel. Zie hierover: Anoniem, 1935. Nijenrode. Uitgave Jacques Goudstikker, Amsterdam, blz. 20.
- 13 D. Valentijn, 1986. Het huis Oudaen te Utrecht. De Walburg Pers, Zutphen, 32 blz., daarvan in het bijzonder blz. 12 - 13.
- 14 M.A. Dukes-Greup, 1984. Oudaen - 't huys met syn optreckende brugge. Repro-Holland, Alphen aan den Rijn, blz. 28.
- 15 Voskuil, 1979, blz. 24.
- 16 S.J. Fockema Andreae, 1952. De Rijnlandse kastelen en landhuizen in hun maatschappelijk verband. In: S.J. Fockema Andreae, J.G.N. Renaud en E. Pelinck (Red.), Kastelen, Ridderhofsteden en Buitenplaatsen in Rijnland. Leiden, blz. 1 - 20, in het bijzonder blz. 5 - 6.
- 17 D. M. Nicholas, 1971. Stad en Platteland in de Middeleeuwen. Fibula-Van Dishoeck, Bussum, blz. 70 - 72, 77 - 78, 90.
- 18 C. Hoek, 1968. Oudheidkundig bodemonderzoek rond de Nieuwe Maas. In: Rotterdam Papers. A Contribution to Medieval Archeology. Rotterdam, blz. 81 - 88, in het bijzonder blz. 84.
- 19 C. Hoek, 1972. De ontwikkeling gedurende de dertiende eeuw van het verdedigbare bakstenen huis in het Maasmondgebied. Holland, jaargang 4, blz. 201 - 239, in het bijzonder blz. 230.
- 20 E.B.J. Postma, 1983. Nijenrode in Prent. Uitgave van Nijenrode, Hogeschool voor Bedrijfskunde, Breukelen, in samenwerking met Repro-Holland, Alphen aan den Rijn, 2de druk, blz. 5.
- 21 Protocol van notaris Hendrik Verwoert te Breukelen, deel 2, nr. 173. Rechterlijke Archieven, inv. nr. 1775 (Rijksarchief te Utrecht).
- 22 Voskuil, 1979, blz. 21, 22.
- 23 A.A. Mantén, 1989. In 't Noorteynde van Breuckelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 4, nr. 1, blz. 45 - 51.
- 24 Een ander voorbeeld van zo'n gedeeltelijke ontwikkeling tot kasteel was misschien het oude stenen huis Sijpesteyn in Loosdrecht.

De vernietiging van Breukelen in het Rampjaar 1672-73

Jan Slingerland

Joris Dircksenstraat 1, 3621 CA Breukelen

Als je wilt weten wat er in ons dorp in het Rampjaar 1672-73 gebeurde, dan zoek je publikaties op over die periode. Er is in de Historische Kring Breukelen al een aardige bibliografie over "Breukelen" samengesteld. Men vindt daarin enkele tientallen verwijzingen die betrekking hebben op de inval van de Fransen in 1672. Dat lezende en overziende, blijkt dat over de feitelijke gebeurtenissen in ons dorp niet veel bekend is: in de archieven vinden wij een gat bij de onderhavige periode. Men vond blijkbaar niet veel rust om te schrijven. Zelfs is niet zeker of er in die tijd nog wel veel Breukelaars in onze omgeving aanwezig waren.

Ook uit de eeuwen vóór 1672 zijn weinig documenten bewaard gebleven. Vrijwel alles wat er aan geschreven stukken in Breukelen zelf aanwezig was, is verdwenen. Dat maakt het ook zo moeilijk om de oudste geschiedenis van ons dorp te achterhalen. De oude archieven zijn vermoedelijk opgestookt in de strenge winter van 1672 op 1673, immers hout was er niet veel in deze omgeving. Dagboeken zeggen over 12 december 1672 bijvoorbeeld: "De vorst valt in. De Fransen plunderen de omgeving van Kamerik op zoek naar brandhout. Ze worden teruggejaagd naar Woerden."¹

Een benadering om, bij gebrek aan gegevens over een bezetting van anderhalf jaar, toch wat licht te brengen in de geschiedenis is, naar mijn mening, te onderzoeken of er verband te leggen is tussen de situatie vlak vóór de oorlog en die er na. En dat bijvoorbeeld aan de hand van kaarten, plattegronden, familienamen, aantallen huizen, enzovoorts.

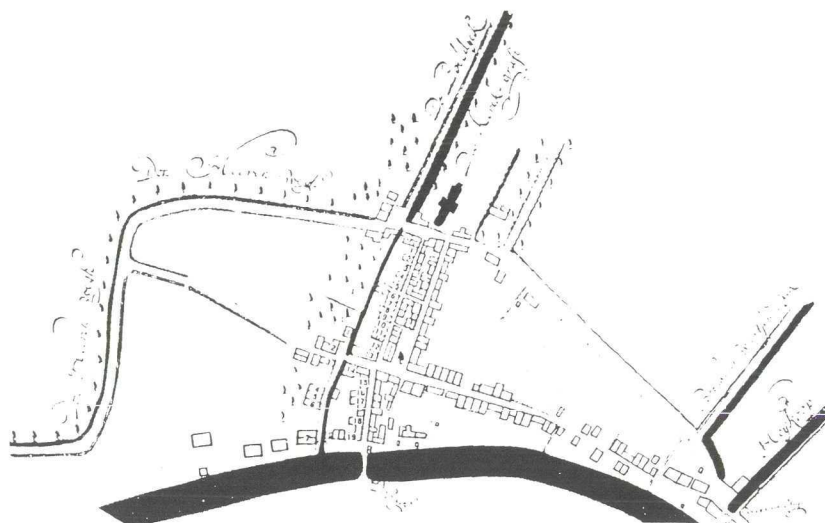
Kaartbeeld

Ik neem dan ook een kaart, een plattegrond, een heel bijzondere: de oudste plattegrond van het dorp Breukelen, van 1681, getekend door de Utrechtse landmeter Bernard de Roij. De kaart is op schaal 1 : 3360 getekend en er is een lijst van namen van huiseigenaren aan toegevoegd met de aanduiding waar ze woonden.

Omdat het Bernard de Roij er om te doen was, de breedte van de Danne te meten van de Straatweg tot aan de Vechtbrug, zijn de huiseigenaren aan beide zijden van de Danne vermeld met de breedte van de Danne bij hun "erf".

De Danne maakte toentertijd nog deel uit van de Kerkgracht. Deze naam stamt uit de tijd dat de diaconie van de dorpskerk eigenaresse was van dit vaarwater. Deze Kerkgracht liep langs de Pieterskerk in oostwaartse richting, onder twee bruggen door, richting Vecht; de andere kant naar het westen de polder in, aansluitende aan de Aa. Daarlangs liep een weg vanaf de Vechtdijk (nu Straatweg), die Poeldijk heette (nu Stationsweg).

De breedte van de Danne was vanaf de brug aan de Straatweg tot het huidige Arbeidsbureau 18 1/2 voet. Een voet is 37,56 cm. De Danne was dus 6,95 m breed. Bij de Dannebrug (Dannestraat) was de breedte 3,94 m. En voorbij de brug, hoek Dannestraat

Afb. 1. Gront-Caerte van het dorp Breukelen, door Bernard de Roij, 1681. Een vergelijking met de kaart op de pagina hiernaast (Afb. 2) laat zien dat de kaart zeer nauwkeurig is.

en Dannegracht (het huis van Jan Hol, nu de firma Van Kralingen), weer 6,57 m.

Daarna stroomde de Danne tot de Vecht nog langs vier huizen: een rijtje van drie van Leendert Janszoon Otterspoor, de erfgenamen van Huybert Petersen en Hendrik Corneliszoon. Het vierde huis - een groot huis - staat op de plaats waar de Danne in de Vecht uitmondt. Dat is het huis van de brouwer, Vecht en Dam. Daar lag een boom over de Danne, die hier 5,25 m breed was. De brouwer was de eigenaar van de brouwerij die wat verder zuidwaarts aan de Vecht stond. Vandaar nog de huidige straatnaam Brouwerij.²

Met voornoemde metingen van de Danne door Bernard de Roij is het doel van de plattegrond bereikt; hij geeft echter ook nog de namen van de eigenaren van de huizen aan de Danne, die aan de huidige Kerkbrink en Brugstraat staan, dus de rij huizen van de firma Schröder tot de Vechtbrug (toen totaal 19 woningen).

De vraag is of Bernard de Roij die hele dorpskern goed heeft getekend, of de schaal betrouwbaar is (Afbeelding 1).

Dat heb ik nagegaan: de jongste kaart van ons dorp schaal 1 : 1000, fotogrammetrisch digitaal vervaardigd, uiterst nauwkeurig vanuit de lucht (zie Afbeelding 2), heb ik verkleind tot de schaal van Bernard de Roij. De kaarten over elkaar geschoven, en wat blijkt? De Roij heeft nauwkeurig getekend: de twee kaarten dekken elkaar precies!

Wij weten nu hoe onze dorpskern er ruim 300 jaar geleden uitzag, waar de huizen stonden en bovendien wie er woonden.

Lijst van huizen

Het Oud-Archief van de gemeente Breukelen-Nijenrode bleek, onder inventarisnummer 31, een document te bevatten, bestaande uit een lijst van huizen die door de Fransen in 1673 werden vernietigd. De namen van de eigenaren c.q. bewoners waren daarin vermeld! Hoeveel jaar na 1673 de lijst werd gemaakt is onzeker - vermoedelijk gebeurde dat in 1676; waarom de lijst werd gemaakt is onduidelijk. Ik neem aan dat hij door een

Afb. 2. Fotogrammetrisch digitaal vervaardigde kaart van Breukelen, 1988. Terwille van de vergelijkbaarheid is deze kaart op dezelfde schaal gebracht als de kaart van Bernard de Roij (zie Afb. 1).

belastingambtenaar werd gemaakt. De lijst bevond zich tussen belastingstukken van honderd jaar later, die gingen over de heffing van "klepgeld". Er waren in die tijd erg veel soorten belasting en misschien is het een reconstructie van de situatie na het Rampjaar, die natuurlijk chaotisch was, zoals na iedere oorlog. Een afdruk van een gedeelte van de lijst gaat hierbij (zie Afbeelding 3). Een ander probleem vormen de getallen die bij een aantal namen zijn gezet.

De lijst draagt het opschrift: "Memorie van de Huysen dewelcken door de moetwil van de francen onder desen voorsegde gerechte zijn afgebrocken ende oock verbrant". Er blijkt uit, dat 130 huizen in de dorpskern en 28 daarbuiten werden vernietigd, als volgt verdeeld:

Otterspoorbroek	4
Oud Aa	23
Portengen	1

Kerkstraat	5
Nieuwstraat	43
Brugstraat	16
Dannestraat	33
Achterstraat	33

De Achterstraat was de straat van Straatweg naar Brugstraat waarvan alleen een bebouwing aan de zijde van de Danne nog bestaat, dus nu Kerkbrink van firma Schröder tot bemiddelaar onroerend goed Ph. Burggraaf.

Opvallend is het grote aantal huizen dat aan de Nieuwstraat zou hebben gestaan. Het blijkt bij nadere bestudering dat onder dit opschrift ook huizen worden genoemd die in de Herenstraat stonden. In de straataanduidingen is de lijst niet erg precies.

Het totale aantal huizen komt overeen met die op de plattegrond van Bernard de Roij; de dorpskern was niet groter dan 130 huizen.

Conclusie: het gehele dorp was met de grond gelijk gemaakt, op de Pieterskerk na.

Het woord vande Buijs de
 ab Hofes door de most bil vande
 francs onder de foz voorst. geroeft
 zis afgebroctis ende vob afbront
 als volygt

H. H. Spoorbroer

Antgenis Coen vob. Baer gijnt om
 Jannigis van Clarendt Gaer gijnt om
 Jacob v gijnt zis Buijs om
 Hert Coen vob. d. d. d. n. t. g.
 Ant da

Haab Coen Knoffort v Buijs om.
 Splinter v vob. d. d. n. t. g.

Afb. 3. Gedeelte van de eerste pagina van de lijst van huizen die door de Fransen werden vernietigd, vermoedelijk uit 1676.

De grote huizen in de Vechtstreek

De buitenplaatsen zijn na 1673 gebouwd, behalve Vechtvlief, dat werd vernietigd en na de oorlog weer werd opgebouwd, omdat tekeningen en architect er nog waren.³ De kastelen of kasteelachtige gebouwen die in de omgeving van ons dorp door de Fransen werden verwoest, zijn de volgende:

- Ten Bussche of Ten Bos, ten oosten van de Vecht even ten noorden van Hinderdam;
- Nederhorst, eerst Ter Horst, te Nederhorst den Berg, herbouwd na 1672;
- Kroonenburg of Cronenburgh te Loenen, deels verwoest; nadien als buitenhuis herbouwd en gesloopt in 1837;
- Gunterstein; in 1681 herbouwd;
- Nijenrode; kort na 1675 herbouwd;
- Ter Meer of Zuylenburg of Slot te Maerssen, aan de westoever van de Vecht; de ruïne werd in 1702 opgeruimd, en er werd op die plaats een zeer groot en fraai buitenhuis gebouwd, dat de vorige eeuw in verval geraakte en in 1903 werd afgebroken;
- Ter Aa, ten oosten van Nieuwer Ter Aa, ongeveer op de plaats waar de autosnelweg A2 ligt; dit bleef jaren als ruïne liggen;
- Ruwiel; dit lag aan de oostoever van de Aa, te Oud Aa;
- Ter Mey, ook wel Klein de Haar, pal west van kasteel de Haar; opgebouwd, maar vóór 1772 verdwenen;
- De Haar te Haarzuilens, in de 18de eeuw vervallen tot een ruïne, eind 19de eeuw opnieuw opgetrokken in Middeleeuwse fantasiestijl;
- Sypesteyn te Nieuw-Loosdrecht; herbouw begonnen in 1912, slechts ten dele uitgevoerd.

Welgeteld elf stuks, een respectabel aantal, hetgeen aangeeft hoe die Fransen onder bevel van de hertog van Luxemburg hier te keer zijn gegaan.

En dan beperken wij ons tot de Vechtstreek, Gein, Angstel en Aa. De parel van de Vecht, het Muiderslot op de oostoever van de Vecht te Muideren, lag veilig en ongedeerd achter het water en onder de rook van Amsterdam. Voor de duidelijkheid: dit was alles wat er stond toen aan grote huizen tussen Hinderdam en Maarssen.

Slechts één kasteel bleef in het oorlogsgebied vlak vóór de waterlinie staan: Oudaen op de oostoever van de Vecht op de plaats waar naar het westen toe de Oude Aa de Vecht verliet om verderop in de Angstel over te gaan. Ik hoop dat nader onderzoek nog eens duidelijkheid zal verschaffen, waarom nu juist Oudaen gespaard bleef.

Nog een vraag betreft kasteel Abcoude bij de splitsing van Angstel en Waver, mogelijk al in de 11de eeuw gebouwd; het vervallen slot werd begin 18de eeuw her- en verbouwd, en in 1860 gesloopt. Zou het kasteel in 1672 vernield zijn geweest?

En dan Weerestein op de oostoever van de Vecht op de oude grens, of weere, tussen Holland en Utrecht. Daar werd vermoedelijk rond 1700 een buitenhuis gebouwd maar er had ter plekke tevoren een slot gestaan; tot wanneer is onbekend. Mogelijk is ook dat in 1672-73 door de Fransen verwoest?

Kaal landschap

In een brief van Joan Huydecoper uit 1673 staat dat alle hofsteden tussen Nieuwersluis en Breukelen met de grond gelijk zijn gemaakt, zodanig dat men van sommige de oude vestigingsplaats nauwelijks meer kan terugvinden. Gunterstein en Nijenrode zijn verbrand en hun troosteloze ruïnes zijn over het geheel kaalgemaakte landschap van verre te zien.⁴

Voogsgaard schreef dat de Fransen, nadat ze Naarden hadden moeten opgeven, op 4 september 1673 het hele dorp Breukelen in brand staken evenals Nijenrode en Gunterstein, hetgeen eerst werd opgeblazen.⁵

De Pieterskerk bleef overeind, vermoedelijk omdat er krijgsgevangenen van de Fransen in verbleven of omdat de kerk onderdak moest verlenen aan bijeengetrommelde bewoners uit de omgeving die verdedigingswerken en dergelijke moesten aanleggen voor de Fransen.

Het moet een vreselijk gezicht zijn geweest, ons dorp door de Fransen vernield en verlaten, eind 1673: alleen de kerk en Oudaen overeind, de rest ruïne in een kaal landschap, geen buitenplaatsen met parken en bomen te bekennen.

Noten

- 1 J. Buisman, 1984. Bar en Boos, Zeven Eeuwen Winterweer in de Lage Landen. Bosch en Keuning, Baarn.
- 2 H. Polderman, 1987. De Brouwerij. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nr. 1, blz. 4 - 13.
- 3 M. Donkersloot-de Vrij, 1985. De Vechtstreek. Oude kaarten en de Geschiedenis van het Landschap. Uitgeverij Heureka, Weesp, 143 blz.
- 4 W. Smits, 1983. Maarssen 1672 - De dans ontsprongen. Historische Kring Maarssen, jaargang 9, nr. 4, blz. 70 - 74.
- 5 W. Voogsgaard, 1921. Invallen der Franschen in de Vechtstreek in 1672 en 1673. Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake", 1921, blz. 1 - 8.

Het Posthuis van 1884 te Breukelen (1)

H.J. van Es

Griftenstein 19, 3621 XJ Breukelen

Omdat ik wat meer over Breukelen tussen de Danne en het "Laantje van Grigia" te weten wilde komen, heb ik gesprekken gevoerd met oudere dorpsgenoten. Als dan het huis met de fraaie hangtoren waarop een posthoorn als windwijzer, dat op de hoek van Straatweg en Marktstraat staat, ter sprake kwam, wisten de meesten dat het door de heer H.D. Willink van Collen gebouwd was om als postkantoor dienst te doen, maar dat het gebruikt werd door de Naaischool van de dames Willink van Collen¹.

De dames C. van Balen, P. Bos, E. Klaarenbeek en A. van Stam bezochten tussen 1910 en 1920 deze school, waar ze met de hand leerden zomen en merken. Dat gebeurde veelal voor manufacturier J.K. Nieuwenhuizen aan de Nieuwstraat (waar nu makelaar Koop Lenstra zit), die "uitzetten" leverde aan de huwbare dochters van welgestelde ingezetenen. De leidster van de school, juffrouw F.D. van Dranen, woonde eerst op kamers bij Engel van Stam, weduwe van de tuinder Jan Gerwig, op Groenzicht aan de Poeldijk (nu Stationsweg 4). Toen later het Korenpad bebouwd werd, woonde ze in het derde huis aan de zuidkant (nu Willink van Collenstraat 7). In haar werk op de Naaischool werd ze bijgestaan door juffrouw Betsy en door een van de dochters van bakker Buma uit de Herenstraat (nu bakkerij Griik-Van der Hoven).

Het was een gezellige dagschool voor meisjes die de lagere school hadden doorlopen. Onder het werk mochten ze zingen en er was elk jaar een kerstviering met geschenken. De dames M.E. en J.M.E. Willink van Gunterstein zaten in het bestuur en kwamen zo nu en dan op bezoek. Juffrouw Van Dranen kon vanuit de achterkamer via het spiegelende glas voor de foto van koningin Wilhelmina, op de Straatweg kijken. Als ze de koets van de dames Willink zag voorrijden, riep ze: "O, daar komen de dames aan, daar komen de dames aan!" en dan moest het stil zijn en werd gauw alles netjes opgeruimd.

In 1937 kwam naast het Posthuis de garage van de heer W. van Beest, die er het taxibedrijf Breutax begon. Na de oorlog voegde zijn schoonzoon, J. Bosman, er een autorijschool aan toe. De familie Van Beest woonde in het bovenhuis, waarvan een gedeelte, de grote kamer aan de noordwestzijde, in 1938 als praktijkruimte verhuurd werd aan tandarts E.Th. de Groot uit Utrecht. In 1939 huurde ook mevrouw Mr. E.A. Haars daar een werkkamer. De tussenliggende wachtkamer hadden zij gemeenschappelijk. Vooral in de eerste jaren spitsten beiden hun oren als zij iemand de trap hoorden opkomen: voor wie zou deze klant komen?

De oud-leerlingen van de Naaischool herinnerden zich de loketten met laden daaronder, die zich tussen de hal en de kamers en suite bevonden waar de naailessen gegeven werden. Maar of het gebouw ooit als post-

kantoor had dienst gedaan? Daarover bestond in de herinnering van de mensen geen zekerheid meer. De heer J. van Leusden had wel eens gehoord, dat meneer Willink omstreeks sluitingstijd niet meer door de dienstdoende ambtenaar geholpen werd en darover zo boos was, dat hij het gebouw niet meer aan de Posterijen wilde verhuren.

Zouden de archieven hierover opheldering kunnen geven? Ik ben eerst maar eens in het kadaster gaan kijken.

Schriftelijke bronnen over de bouwplaats in "Het Plantsoen"

Op de oudste kadasterkaart, uit 1832 (zie Afbeeldingen 1 en 2), komt het gebouw nog niet voor. Volgens de erbij horende "oorspronkelijke aanwijzende tafel der grond-eigenaren" was de meest zuidelijke bebouwing langs de Straatweg toen nog het perceel Breukelen-Nijenrode sectie C nr. 52, pastoorshuis en erf, 4 roeden 30 el. Daarachter lag C 51, Roomsche kerk, 2 roeden 60 el. Ook C 49, 50 en 53 waren eigendom van de R.K. Kerk; C 54 echter behoorde aan de tabaksverkoper Hessel Gerrit de Bruin. Het terrein van het Posthuis vormde toen nog één geheel met een groot deel van de huidige Markt, en stond te boek als "Breukelen-Nijenrode sectie C nr. 55, tuin 77 roeden 40 ellen". Het behoorde tot Boom en Bosch, waarvan de heer A.A. de Kok, rentenier te Breukelen, eigenaar was. Deze verkocht de buitenplaats in 1846 aan Gerrit Duuring, de bewoner van Vredenoord.

Duuring was makelaar te Rotterdam en had in 1833 over eigen grond "tussen de Otterspoorbroeker en Kortrijker dijken" een weg laten aanleggen, het "laantje van Duuring", nu de Woerdense weg geheten, om een betere verbinding met Rotterdam te verkrijgen. Er werd een tol geplaatst, waarvoor waarschijnlijk geen consessie was verleend.²

Meneer Duuring had kennelijk oog voor betere verbindingen, want hij vraagt nu Gedeputeerde Staten van Utrecht, in welk college hij later zelf nog eens zitting zal nemen, vergunning een "eind wegs gelegen tusschen de Buitenplaats Boom en Bosch hem rekwestrant thans in eigendom toebehorende en waarop een Servituut van algeheele vrije passage ten dienste der Burgerlijke Gemeente van Breukelen-Nijenrode rust, te mogen afsluiten onder bepaling van een anderen goeden weg voor de belangens der Ingezetenen te zullen daarstellen".³

Gedeputeerde Staten sturen dit verzoek op 30 oktober 1846 naar Breukelen om "daarop te dienen van berigt consideratie en advies". In de gemeenteraadsvergadering van 4 november 1846 leest burgemeester-secretaris Joan Vlug de brief voor. De vroede vaders willen niet zomaar advies uitbrengen. Het gaat tenslotte over de afsluiting van de openbare weg door Boom en Bosch tussen Dannestraat en Heerenweg (in noord-zuid richting ongeveer langs de huidige sloot tussen Markt en Boom en Bosch; zie Afbeeldingen 1 en 2: C nr. 58, weg 28 roeden 70 el). En is de nieuw aan te leggen weg tussen Dannestraat en Straatweg (in oost-west richting ongeveer langs de noordkant van de huidige Markt) wel zo gunstig voor de inwoners? Ze verzoeken de burgemeester aan Hun Edelmogende Heeren te

vragen of het plan niet eerst gepubliceerd moet worden, opdat de ingezetenen bezwaren kunnen indienen.

Dat blijkt zo te zijn en bovendien moesten de belendende eigenaren worden gehoord. Op 1 december 1846 "des avonds ten zes uren in het regthuis" hoort de burgemeester, samen met de wethouders Dirk de Haan en Jan Bots (grutter in het Huys te Keyserrijck: zie Afbeeldingen 1 en 2: nr. 27), de eigenaar van de grond ten noorden van de nieuw aan te leggen weg. Dat is Cornelis van Stam, een winkelier die tussen 1839 en 1844 de percelen C 44 t/m 48 (zie Afbeeldingen 1 en 2) van hovenier Barend Langezaal heeft gekocht. Van Stam had, zoals blijkt uit het proces-verbaal dat van dit onderhoud is opgemaakt, geen bezwaar tegen de weg, mits hij gewaarborgd werd, dat "de boomen welke op genoemde of voorgestelde weg geplant worden, in geen geval zoo hoog zullen mogen opwassen, dat dezelve eenige belemmering of schade aan zijnen huisgrond of tuin toebrengen".³

In de raadsvergadering van 3 december 1846 stelt de burgemeester voor om het plan aan de heer Duuring toe te staan op voorwaarde, "dat de nieuw aan te leggen weg voor het vervolg in eigendom aan de Gemeente kome". Hij overweegt hierbij dat er maar weinig wettige bezwaren van ingezetenen zijn binnengekomen en dat Boom en Bosch in slopershanden zou zijn gevallen als "den addressant niet daartegen had gewaakt".

Een belangrijke overweging is ook "dat den addressant alsnu Eigenaar daarvan geworden zijnde, het voornemen heeft om die plaats op een moderne wijze aan te leggen, denzelven een vrolijker uitzicht en aanzien te doen geven van de Straatwegzijde hetwelke tot verfraaying van het dorp zal zijn".

De beide wethouders stemmen tegen het voorstel (Dirk de Haan is één van de drie inwoners die bezwaren hebben ingediend!). De raadsleden Cornelis Kasteleyn, Floris Vos, Albertus Reuken, Nicolaas Woudenberg en Hendrik van der Grift zijn er voor, mits een raadscommissie, bestaande uit burgemeester Vlug en huisarts Vos, de heer Duuring ertoe zal kunnen bewegen enige wijzigingen in het plan aan te brengen en het eigendom van de weg af te staan aan de gemeente.

Op 7 december heeft dit onderhoud plaats en komt men overeen "dat de weg wanneer dezelve met de bepoting, beplanting, bezanding en de rijweg op een breedte van Zes Nederlandsche Ellen en het voetpad aan de Noordzijde der weg op eene breedte van 8 à 9 Amsterdamse voeten door hem gebracht zal zijn, gedurende het leven van den Addressant het eigendom zal verblijven alsmede de last van derzelve onderhoud . . . met verdere bepaling dat bij het overlijden van den Heere G. Duuring de thans voor-

Afb. 1 (links). Gedeelte van het minuutplan 1832 Gemeente Breukelen-Nijenrode, sectie C, blad 1. Dit is de oudste kadasterkaart van dit gebied.

Afb. 2 (rechts). Op dubbele grootte getekend detail (een zogenaamde "ontwikkeling"), dat was toegevoegd onderaan op de kadasterkaart van 1832, genoemd in Afb. 1. Deze kadasterkaart bevindt zich in de Topografische Atlas, Rijksarchief te Utrecht.

gestelde nieuw aan te leggen weg, zoo wat de weg als deszelfs bepoting en beplanting aanbetreft, het eigendom der Burgerlijke Gemeente van Breukelen-Nijenrode worde".

De raadsnotulen³ vermelden verder niets meer over deze zaak. Uit de kadastrale leggers op de afdeling financiën van ons gemeentehuis blijkt echter dat de heer Duuring de buitenplaats Boom en Bosch in 1847 verkocht heeft aan Jonkvrouwe J.H.E. van Collen.

Bij de verkoop heeft de heer Duuring zelf een strook grond behouden langs de Vecht, waar later Klein Boom en Bosch en Grigia zullen komen. Ook bij de Dannestraat houdt hij een hoek grond. Hij laat daar een huis bouwen (C 1140 huis en erf, 1 roede 87 el) en verkoopt dit in 1848 aan Jacoba Doornenbal, de weduwe van timmerman Dirk Koning. Of het toen al "Buitendorp" heette, weet ik niet, maar het zou die naam met recht gedragen hebben. Veel lezers zullen het nog kennen als de woning van loodgieter P. van Eijk, later opgevolgd door W. van Harten. Het huis werd in 1962 door de Gemeente gekocht om plaats te maken voor het nieuwste postkantoor in Breukelen.

Het terrein van het toen nog niet bestaande Posthuis werd in 1847 dus kleiner en veranderde kadastraal van Breukelen-Nijenrode sectie C nr. 55 in C 1141, tuin 76 roeden 3 el. In 1848 werd het onder één nummer gebracht met de rest van Boom en Bosch: C 1148, terrein van vermaak, 3 bunder, 15 roeden, 80 el.

De plannen tot wegverlegging zijn waarschijnlijk door de nieuwe eigenaar overgenomen, want volgens het kadaster heeft er in of kort voor 1848 een vergraving plaatsgevonden. De nieuwe toegangsweg naar Boom en Bosch vanaf de Straatweg (tegenover het huidige pand van Lodder) moet toen zijn aangelegd, want op de stenen palen die daar gestaan hebben en nu nog bij het huidige toegangshek te vinden zijn, is het jaartal 1847 te lezen.

De sloot achter de brandweergarage liep toen langs deze toegangsweg door tot de Straatweg, waar omstreeks 1900 nog een waterstoep voor de bewoners van de daar gelegen huizen was. Het door sloten omgeven perceel grond ten noorden van de nieuwe oprijlaan zou later het "Plantsoen" genoemd worden. Het werd toen een openbaar wandelpark met prachtige bomen, waarin achter het schuine ijzeren hek een bord stond met de tekst: "Het plantsoen wordt aan de zorg van het publiek aanbevolen".

De scheidingsloot met het erf van Van Stam aan de oostkant zou, evenals die met de R.K. pastorie en kerk aan de noordkant, pas na veel geharrewar, boetes en processen in 1889 gedempt worden vanwege het gevaar voor de volksgezondheid.

Het bezit van Boom en Bosch ging in 1853 over op Herman Daniël Willink van Collen. In 1878 kwam perceel C 1148, dus ook het Plantsoen, met het bebouwde deel van Boom en Bosch onder één kadastraal nummer: C 1323, huis, koetshuis, koepel, terrein van vermaak, 3 ha 20 a 19 ca.

De koepel (zie Afbeeldingen 1 en 2: nr. 57) stond op een eiland aan de Straatweg en was vanuit het park bereikbaar via een brug bij de plaats waar nu het gebouw van Gemeentewerken staat. De koepel heeft later nog dienst gedaan als atelier van de kunstschilder E.J. Ligtelijn, die op Bohemen woonde, en ook als reclamekiosk voor de honing van Hans Matthes. In 1934 is hij afgebroken toen dokter De Snoo daar een huis liet bouwen (nu Markt 16).

Pas in 1884 komen we in het kadaster het Posthuis tegen. Er werden toen twee percelen van Boom en Bosch afgesplitst: C 1382, post-telegraafkantoor en erf, 3 a 70 ca en C 1383, huis en erf, 7 a (het latere koetsiershuis, nu Marktstraat 4). Het kadaster bevestigt dus de mondelinge overlevering inzake de bestemming van het gebouw.

Het verschaft ons ook nog de volgende bijzonderheden: de percelen C 1382 en C 1383 vererfden in 1913 op de ongehuwde zusters van Herman Daniël Willink van Collen, Margaretha Elizabeth en Johanna Maria Elizabeth. Bij hun overlijden in 1935 lieten ze het Posthuis na aan de Vereniging Chr. Naaischool en het koetsiershuis aan J.P. Broekhuizen, die er vanaf 1908 woonde. Het Posthuis werd in 1948 gekocht door Wilhelmus van Beest, het koetsiershuis in 1955 door Jan Cornelis Verwoerd.

Het gebouw ooit gebruikt als postkantoor?

We weten nu al wat meer over het Posthuis, maar hebben nog geen antwoord gekregen op de vraag of het ook werkelijk als postkantoor in gebruik is geweest. Op advies en met toestemming van de president-kerkvoogd ben ik gaan zoeken in het archief van de Ned. Herv. Gemeente. Daarin bevindt zich een map "Vereeniging Christelijke Naaischool 1877 - 1947". Dat was boeiender lectuur dan de leggers van het kadaster! Eerst al de zeer verzorgde aanbevelingsbrief, die de N.H. predikant Ds. J. van Heerde op 23 november 1877 als bestuurslid van de Christelijke Bewaarschool schreef en die, met goedvinden van de burgemeester, diende als intekenlijst voor de te stichten Christelijke Naaischool (zie Afbeelding 3).

De Christelijke Bewaarschool werd in 1874 gesticht. Mevrouw de Weduwe Laan Willink die op de, later afgebrande, buitenplaats Hofwerk woonde, richtte in dat jaar een verzoek tot de gemeenteraad om een subsidie van f 150 en vermeldde daarin "dat het onderwijs van dien aard is, dat het geenszins krenkend kan genoemd worden voor belijders van andere gezindten"⁴. De subsidie werd verleend, maar later kwam er toch ook een R.K. Bewaarschool in het pand op de hoek van Dannestraat en "Koekedans" (zie Afbeeldingen 1 en 2; nr. 29). In 1882 was er ook nog een bewaarschool van mej. G.M.J. Huydekoper op Vrede en Rust.⁵

De namen van verschillende nu nog bekende families komen op de intekenlijsten voor. Samen zegden die een bedrag van f 991 toe, waarvan slechts f 454 als éénmalige bijdrage. De families Willink te Amsterdam en Breukelen spanden hierbij met f 600 duidelijk de kroon. De Naaischool kon dus van start gaan en trok in bij de zadelmaker Pieter Huchshorn in de Achterstraat (later zadelmaker-stoffeerder R.N. Landzaat, opgevolgd door zijn zoon C.D. Landzaat, die het accent op de meubelhandel legde, nu woninginrichting Den Hertog, Kerkbrink 6). Kort na 1894 is de school verplaatst naar het Posthuis.

De dames Willink van Collen hebben van 1877 tot 1926 de penningen van de school beheerd en daarvan jaarlijks verantwoording afgelegd in keurig geschreven balansen. De latere balansen zijn opgesteld door mevrouw C.E. Bianchi-Wüstenhoff, echtgenote van de rentmeester van Gunterstein, door mevrouw A. Doude van Troostwijk-Stegenga en tenslotte

Gezin
Van Heerde

Het Bestuur der Chr. Bewaarschool te Breukelen,
wenscht in overleg met en onder medewerking van
eenige Naam- Ongeretenen eene Christelijke
Naaischool op te richten, waar volledig onderricht,
zal worden gegeven in:

Linnen- en Wollenaaien, Stoppen, Merken en Maken

Voor het salariën der Onderwijzers en het inrichten
der School heeft het Bestuur voornemens evenwel
Uwe gewaardeerde Stoffelijke medewerking noodig, waarmede
het langs deren weg met bescheiden aandrang een
Cervés doet. Het vertrouwt dat de Sympathie
in der tijd ondervonden bij de oprichting der Chr. Bewaar-
school ook nu zal blijken bij het tot stand brengen
eener inrichting waaraan in onze Gemeente ten rechte
behoefte bestaat.

God make onze pogingen voorspoedig, en gese dat
door ruime bijdragen voor eens of per jaar,
Breukelen zich welhaast moge verheugen in het
beris eener deugdelyke Naaischool, waar goed-
onderricht gepaard ga met eene degelyke, Christ-
elyke leiding der Leerlingen.

Breukelen
23 Nov. 1877.

Het Bestuur Drom:
In Zijn Naam
G. Heerde

Afb. 3. De brief van Ds. J. van Heerde van 23 november 1877 over de oprichting van een Christelijke Naaischool te Breukelen. (Afb. 3 - 6 zijn ontleend aan de map Christelijke Naaischool uit het Archief van de Ned.-Herv. Gemeente, dat wordt bewaard in de archiefruimte op Boom en Bosch.)

door mevrouw C.M. Slagmolen-van Riet. Op geen enkele balans staat een bedrag voor huisvesting, zodat we mogen aannemen dat de dames Willink deze, ook al tijdens hun leven, gratis hebben verleend. Uit de bijdragenlijsten en balansen tot 1949 valt heel wat af te lezen over mensen uit ons dorp die met de school te maken hebben gehad: personeel, begunstigers en leveranciers.

Hier volgen enkele voorbeelden daarvan met betrekking tot het personeel. De bijdragen, die jaarlijks ongeveer f 500 opleverden, werden van 1918 tot 1942 opgehaald door de vrachtrijder naar het station, Rijk van Kooi; zijn loon is onveranderd f 7,50 per jaar gebleven. Hij werd in 1945 opgevolgd door de heer Hollemans.

De hierboven al genoemde juffrouw Van Dranen is van 1882 tot 1925 lerares geweest voor een salaris van f 500 per jaar; bovendien kreeg zij 15% van de schoolgelden en de naailonen voor afgeleverd werk, dat wil zeggen eerst circa f 60, later ongeveer f 40 per jaar. Dat was een redelijk inkomen, want omstreeks 1880 verdiende de tweede hulponderwijzer op de openbare lagere school f 500, de gemeenteveldwachter f 430 en de postbode f 350 per jaar. Bij haar koperen jubileum in 1895 kreeg juffrouw Van Dranen als blijk van waardering een gouden vingerhoed (aanschafprijs f 13,70). In 1907, bij haar zilveren jubileum, stond er geen geschenk op de balans, maar wel werd haar salaris verhoogd met een jaarlijkse gift van f 100. Tussen 1912 en 1918 maakte de school kennelijk een periode van bloei door, want toen waren het niet meer alleen jonge meisjes die als helpster optraden tegen een vergoeding van zo'n f 40 per jaar. In die periode was mej. B. van Essen eerste helpster tegen een jaarsalaris van f 400, waarvan de dames Willink de helft voor hun rekening namen.

In 1920 verhoogde het bestuur het salaris van juffrouw Van Dranen tot f 850 en de gift tot f 150 (inflatie na de Eerste Wereldoorlog!). Toen ze in 1925 afscheid nam, kreeg ze als aandenken een portefeuille met zilveren inscriptie ter waarde van f 15,50.

Haar opvolgster, mej. A.G. Liebeek, ging maar liefst de helft meer verdienen: f 1500 per jaar; maar die kreeg dan ook geen giften of procenten meer. Het salaris van mej. S. Fook, die deze weer opvolgde in 1929, liep echter in de crisisjaren na 1935 sterk terug. Zij had toen assistentie van mej. Van Oosterom en Jeanne Vos; in 1942 is mej. R. Fook helpster.

De schoonmaaksters werden minder goed betaald: vrouw Barneveld kreeg tot haar vertrek in 1897 slechts f 40 per jaar (het dagloon van een gemeentearbeider was toen f 1). De beloning van haar opvolgster, "vrouw" (later "weduwe") C. van Tricht, ging pas in 1918 omhoog naar f 60 per jaar. In 1919 werd zij opgevolgd door vrouw Kraai-poel, later door vrouw Van Wettem. De weduwe Slotboom ontving in 1926 al f 80 en in 1928 zelfs f 100 voor het schoonhouden van het gebouw, maar mej. Van Elst zag in 1936 en 1937 dit salaris weer teruglopen tot f 90 en f 80 per jaar.

Een volgende verrassing in de archiefmap was het gemarmerde school-schrift met het bestek uit 1883 van de timmerlieden D.J. van Santen en M. van de Grampel. Zij zullen ook de grote tekeningen van de voor- en zijgevel van het Posthuis (zie Afbeeldingen 4 en 5) en de fraaie met rood en geel ingekleurde doorsnede van het gebouw (Afbeelding 6) vervaardigd hebben. Zouden zij hun tekenschool ontwikkeld hebben in de door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gestichte avondschool?⁶

Waarschijnlijk is deze, aan de openbare lagere school verbonden, avondschool dezelfde als degene die we later tegenkomen onder de naam "teekenschool". Die ging ook van 't Nut uit en kreeg een gemeentesubsidie van f 100 per jaar.⁷

In 1909 werd tegenover het Posthuis in de tuin van Het Staatewapen een eigen gebouw voor de tekenschool gezet naar ontwerp van de plaatselijke architect Arie Griffioen, die ook Meeuwenhoek en de Gereformeerde pastorie en kerk aan de Straatweg heeft ontworpen.

Dirk Jacob van Santen bezat een timmerwinkel in de Achterstraat, die hij later aan Jo Gersen overdeed en waar nu de winkel van Aerts is (Kerkbrink

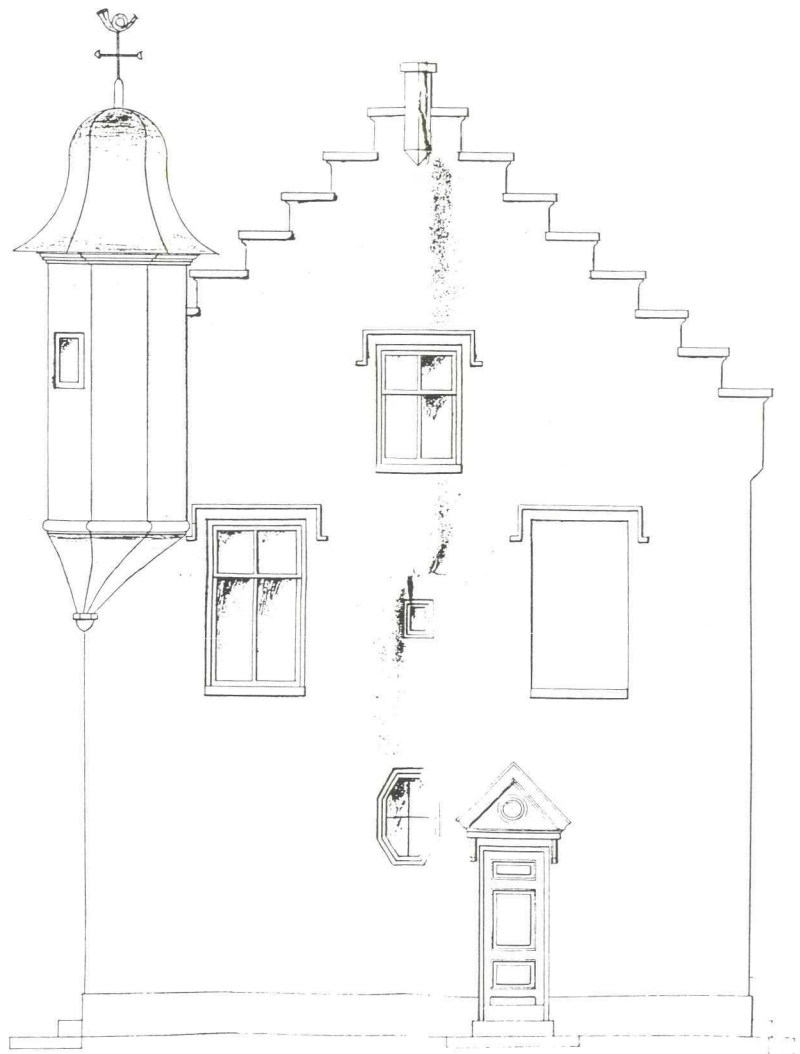

Afb. 4. Tekening, in 1883 gemaakt door de timmerlieden D.J. van Santen en M. van de Grampel, van de voorgevel van het in Breukelen te bouwen post- en telegraafkantoor. De verticale streep en de lichte golvingen in de lijnen in het midden van de tekening zijn veroorzaakt door een vouw in het bestek, waar deze tekening deel van uitmaakte.

19).⁸ Hij is ook koster van de N.H. kerk geweest en woonde toen op het Kerkplein in de koster-schoolmeesterswoning naast Salvatori, de vroegere openbare lagere school. In 1892 erfde hij, samen met Leendert Jan Griffioen, het Huys te Keyserriek met omringende woningen, die in 1868 door zijn schoonvader, de timmerman-landbouwer Hendrik Griffioen, waren aangekocht. In 1923 werd Van Santen de enige eigenaar van het complex tussen de Danne en de steeg van Sprey (zie Afbeelding 1, nr. 27-42), dat in 1966 plaats moest maken voor het Gewestelijk Arbeidsbureau.

Zijn compagnon Martines van de Grampel heeft nog naast het Posthuis in het pand Marktstraat 4 gewoond tot hij in 1908 naar Hilversum vertrok.

In de archiefmap van de Naaischool bevinden zich ook de tekening en de aanbestedingsvoorwaarden voor de bouw van een garage aan de noordkant

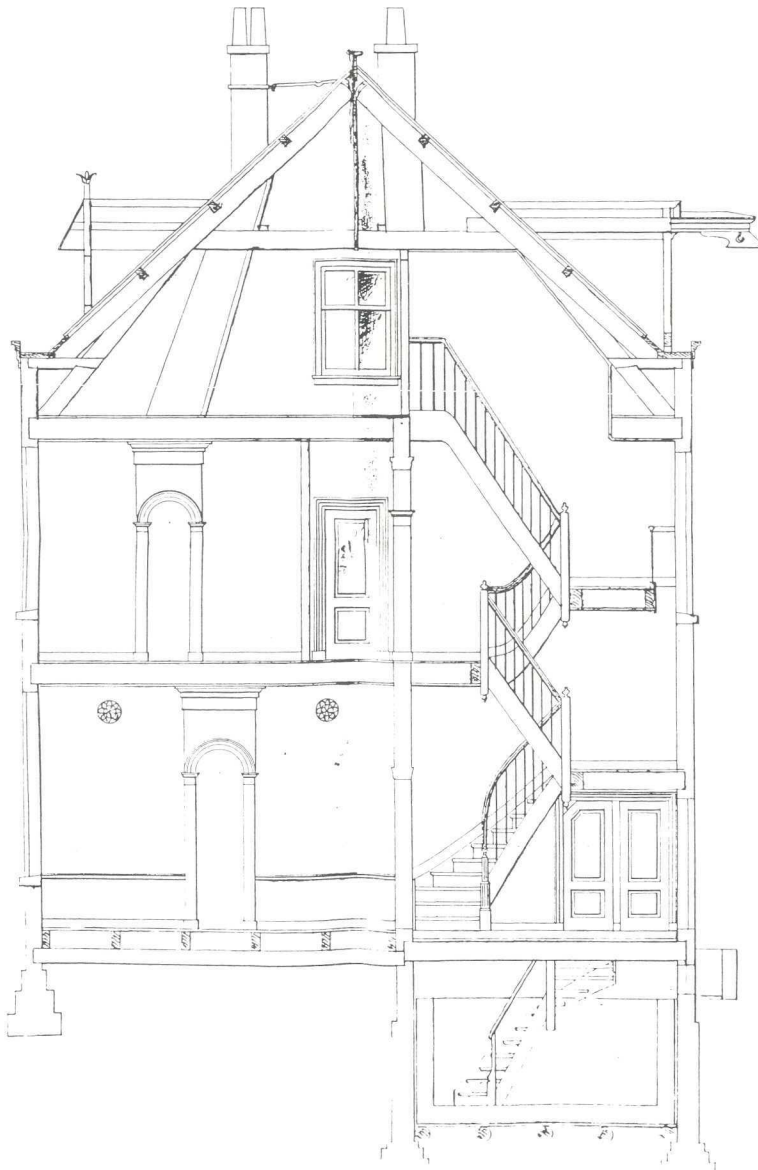

Afb. 5. Bestektekning, gemaakt in 1883, van de zijgevel van het in Breukelen te bouwen post- en telegraafkantoor.

van het Posthuis in 1936. Deze zijn in opdracht van de Naaischool vervaardigd door architect J.T. Vermeulen, die ook een bouwkostenberekening maakte van f 777,20.

Opmerkelijk was een vorderingsbon van de commandant 2.II.42 R.I. gedagtekend "Te Velde 22 Januari 1940", die het gebouw vanaf 15 november 1939 huurde voor f 35 per maand (buiten het stookseizoen, dus van mei tot september, was de huurprijs f 15). Het gebouw werd op 15 april 1944 nog eens gevorderd, nu door de waarnemend burgemeester Mühler ten behoeve van de Nederlandschen Arbeidsdienst.

Voor mijn onderzoek was het interessantste een bruin stuk pakpapier waarop met inkt geschreven stond: "HDWvC Post & Telegraafkantoor in Plantsoen te Breukelen verhuurd aan Rijk à f 600 p/j, 10 jr 1 Mei 1884 - 1 Mei 1894". Onder de laatste datum was met potlood geschreven: "afgelopen". Het is geen bewijs, maar toch wel een sterke aanwijzing dat het

Afb. 6. Reproductie, helaas in zwart-wit, van de doorsnede van het te bouwen post- en telegraafkantoor, ontleend aan het in 1883 daarvoor gemaakte bestek.

Posthuis ook werkelijk postkantoor is geweest.

Dat bewijs vond ik in de boeken van de Burgelijke Stand van Breukelen-Nijenrode. Het Posthuis, nummer A 141 in het Plantsoen, is op 11.5.1884 betrokken door Manus van de Pol, postdirecteur, geboren Elburg 4.10.1857, gekomen van Warmond met vrouw, drie kinderen en schoonmoeder; er was ook nog een inwonend ambtenaar, waarschijnlijk de telegrafist. Het gezin verhuisde pas in 1899 naar nr. A 323 in de Herenstraat, waar in 1894 de eerste steen was gelegd voor een nieuw postkantoor.

Het bovenhuis is daarna bewoond door Jannigje Plomp uit Breukelen-St. Pieters. Op 5 april 1901 kwam de in 1882 tot gemeentesecretaris benoemde Louis Albert Collard er met vrouw en drie kinderen te wonen.

Na diens overlijden in 1905 woonde zijn opvolger Elie van der Zee er met vrouw en vijf kinderen. In 1936 betrok Wilhelmus van Beest de bovenwoning en ruilde deze in 1959 met zijn schoonzoon J. Bosman, die vanaf 12 december 1947 beneden had gewoond. Tevoren had Jacob Sprey, vanaf 5 september 1945, de benedenverdieping bewoond tot hij eind 1947 verhuisde naar zijn nieuwe viswinkel, Nieuwstraat 2. De Naaischool had toen waarschijnlijk nog maar zo weinig leerlingen, dat ze niet meer de hele benedenverdieping nodig had. In 1949 is de school opgeheven.

Noten

- 1 J. van Muiswinkel, 1973. Breukelen en Nieuwer Ter Aa: Oude Prenten en Prentkaarten Vertellen Verder. Repro-Holland, Alphen aan den Rijn, blz. 65.
- 2 Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 8/58: Agenda Breukelen-Nijenrode 1878 nr. 175 en 302 (Gemeentehuis te Breukelen).
- 3 Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 1/2: Raadsnotulen 4 November 1846 e.v.
- 4 Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 3/2: Raadsbesluit 15 April 1874.
- 5 Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 8/66: Agenda Breukelen-Nijenrode 1882 nr. 344.
- 6 Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 3/1: Raadsbesluiten d.d. 14 Juni 1858 en 8 November 1860.
- 7 Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 3/2 en 3/3: Raadsbesluiten d.d. 25 September 1874, 8 December 1887, 30 October 1891.
- 8 J. van Muiswinkel, 1973. Breukelen en Nieuwer Ter Aa: Oude Prenten en Prentbriefkaarten Vertellen Verder. Repro-Holland, Alphen aan den Rijn, blz. 90.

Historie? Dat is gisteren

8. Gezondheid in Breukelen

Paul van Warmerdam

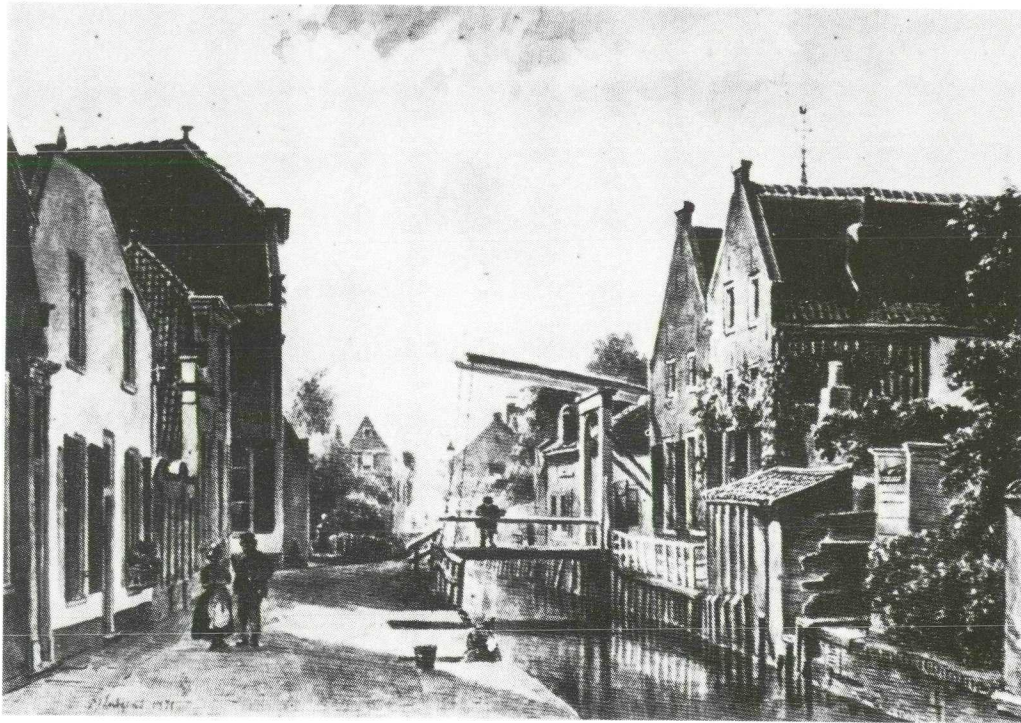
G.S. van Ruwiellaan 84, 3621 XB Breukelen

Met wat verbeeldingskracht kunnen we ons nog voorstellen dat er in Breukelen een aantal waterpompen waren. En gelukkig wordt onze verbeelding geholpen door de boekjes met oude prentbriefkaarten van J. van Muiswinkel; tegelijkertijd wordt er daardoor een tipje van de sluier opgelicht die de gezondheidszorg in Breukelen bedekt.

De waterhuishouding van Breukelen wordt natuurlijk in eerste instantie bepaald door de Vecht, waaruit de mensen eeuwenlang dagelijks hun water geput hebben. Daartoe kon men afdalen langs de zogenaamde waterstoepjes, waarvan er nu nog één te zien is juist ten noorden van de Vechtbrug. Op die plek kan men zich ook nu nog wanen in het verre verleden. Zou de Vecht toen net zo vervuild zijn geweest als nu? Men heeft mij onlangs verteld dat er hier en daar weer pijlkruid in de Vecht groeit. De vervuiling op zijn retour?

Op de Vecht kwamen allerlei watertjes uit, en daarin was de vervuiling destijds beslist niet op zijn retour. Het moet een ongelofelijke stank geweest zijn waarin men af en toe heeft moeten leven. Dat er in de vorige eeuw een luchtje zat aan het water zien we uitgedrukt in een verordening die is uitgevaardigd in 1883. Daarin staat in verzachtende termen beschreven, dat er een aantal sloten binnen de gemeente dienen te worden gedempt, "overwegende dat de slooten . . . , tengevolge van het daarin uitlopen van privaatputten en riolen, zodanig uitwasemen, dat zij geacht moeten worden nadeelig te zijn voor de gezondheid der ingezetenen dezer gemeente". Het moet een geweldige verbetering zijn geweest toen er in Breukelen waterpompen werden aangelegd.

Mevrouw Van Schip vertelde dat de waterleiding zo'n zestig jaar geleden bij haar het huis binnenkwam, in 1928. Zij woonde toentertijd aan de Dannegracht, waar een aantal waterstoepen waren (Afbeelding 1). In 1928 verdwenen de stoepjes omdat ze overbodig werden. Maar in dezelfde periode, zo wist zij te vertellen, bestond er ook nog een aantal waterpompen. Zij situeert ze als volgt: één stond er op wat nu de Kerkbrink heet, vlak naast het voormalige gemeentehuis; deze is te zien op een tekening van Lutgers uit 1868 (Afbeelding 2). In die tijd was de overheid zich intensief met de zorg voor de volksgezondheid gaan bezighouden. Een volgende pomp bevond zich volgens mevrouw Van Schip in de Dannestraat; deze is zichtbaar op een foto die gemaakt is tijdens de watersnood in 1928. Een derde pomp stond op de Hazeslinger, één van de vele steegjes. (De volksmond wil dat dit steegje zijn beeldende naam te danken heeft aan de beweging die een vluchtende haas maakt, de "slinger-beweging" met de

Afb. 1. Dannegracht met brug, en op de voorgrond twee waterstoepen, naar een tekening van P.J. Lutgers uit 1871. (Origineel in het Rijksarchief te Utrecht.)

haakse hoeken.) De vierde pomp stond direct ten zuiden van de Pieterskerk (de plek is nu nog te herkennen), en een vijfde zou bij het station hebben gestaan.

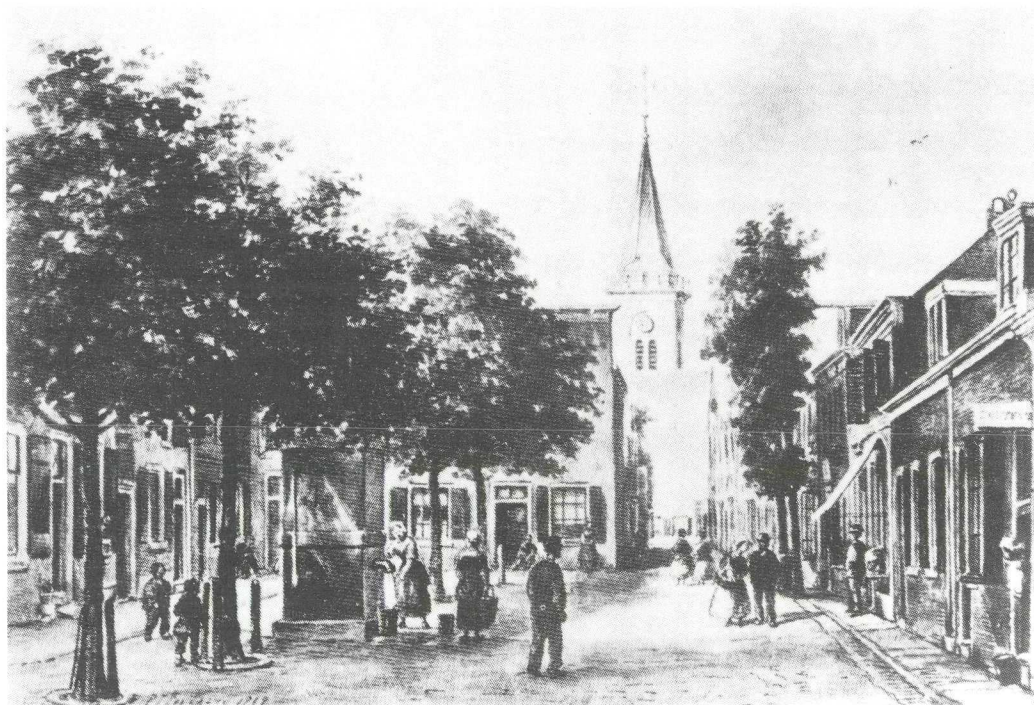
Uit het oogpunt van de volksgezondheid waren de pompen een grote verbetering. Men was niet meer alleen aangewezen op het Vechtwater voor spoel- en drinkwater; rivierwater dat vervuild kon zijn door faecaliën en allerlei afval. Je hoefde ook niet meer de waterstoepjes af te dalen en diep te bukken om een emmer vol water te krijgen. Vooral 's morgens vroeg was het bij de pompen een komen en gaan van waterdragers, moeders met kinderen, soms een vader die niet meteen om zes uur al op zijn werk hoefde te zijn en tevoren nog even voor zijn "moeder de vrouw" de zware ochtend-emmer ging vullen. Bij die vijf pompen moet het vaak ook een gezellige boel zijn geweest. Alle dorpsnieuwttjes werden daar besproken: roddelverhalen, geboorte en dood, de dominee en de deken, de doktoren.

Anders dan in Nieuwer Ter Aa, waar men wat de gezondheidszorg betreft aangewezen was op de kruisvereniging die voor verpleegsters zorgde, had men in Breukelen de rijke beschikking over maar liefst twee doktoren: dokter De Snoo en dokter Abels, beiden zeer kundig, over wie men zelfs tot in Utrecht zeer te spreken was. Het waren personen die op redelijke afstand van de burgerij hun werk deden. Hun aanzien zorgde er ook voor dat men ze niet om elk wissewasje overal maar bij haalde. De hele maatschappij zat toen ook wat hiërarchischer in elkaar dan nu.

Dat aanzien en het blinde vertrouwen dat men in de dokter stelde

spreekt ook duidelijk uit een verhaal dat mevrouw Van Schip vertelde over een contact dat ze eens had met dokter Abels en dat veel indruk op haar had gemaakt. Die dokter was er beslist de man niet naar om op straat aangesproken te worden. Maar die éne keer gold: nood breekt wet.

Zo'n zestig jaar geleden was het, dat ze een afschuwelijke nacht had doorgewaakt. Haar zoontje Bertie had de hele nacht geschreeuwd van de buikpijn. Zij wist, met haar EHBO-ervaring, goed wat hij voelde: Bertie had het aan zijn ingewanden. Op die bewuste morgen was het haar te erg geworden. Bertie lag maar stilletjes voor de kachel met een kussen op zijn buik, murw van de pijn. Nog vond ze het eigenlijk niet gepast naar een dokter te gaan. Maar zie: toevallig kwam dokter Abels langs. Hij kwam het huis van de bureu uit, en toen ging ze iets doen wat ze haar hele leven nog nooit gedaan had en ook later nooit meer zou doen: ze sprak de dokter op straat aan. Dokter Abels, bij wie het op zijn gezicht te lezen stond dat het beslist niet zijn stijl was zomaar aangesproken te worden, begreep de ernst van de situatie en kwam statig mee naar binnen. Toen hij het jongetje zag, begon hij meteen allerlei vragen te stellen. Zij, die soms het gevoel had zo'n halve verpleegster te zijn, kreeg nu het gevoel alsof ze nog niets gedaan had om de jongen te helpen. Ze maakte met één haal de tafel leeg, zodat de dokter op de aldus geïmproviseerde onderzoekstafel Bertie kon bekijken. Op haar vraag of ze te lang gewacht had, kreeg ze geen antwoord. Geen prettig gevoel. Het enige wat hij zei was dat Bertie meteen naar bed moest, en absoluut geen fruit mocht eten. Door de goede zorgen van het hele gezin

Afb. 2. De Nieuwstraat met waterpomp, naar een tekening van P.J. Lutgers uit 1868. (Originceel in het Rijksarchief te Utrecht.)

Afb. 3. De Nieuwstraat omstreeks 1940. De waterpomp is op deze foto inmiddels verdwenen. (Uit: J. van Muiswinkel, 1973. Breukelen en Nieuwer Ter Aa. Oude prenten en prentkaarten vertellen verder. Repro-Holland, Alphen aan den Rijn.)

werd hij langzamerhand weer beter. Mevrouw Van Schip is er nog steeds over te spreken dat ze deze ontzagbarrière durfde nemen. Ze weet de situatie nog letterlijk te vertellen, alsof ze de zinnen op een interne bandrecorder heeft opgenomen. En ze is dokter Abels nog steeds dankbaar dat hij zo goed voor haar zontje zorgde. Wat haar betreft mag er een straat in Breukelen naar hem genoemd worden. Achteraf vindt ze het echter wel gek dat ze eigenlijk nooit geweten heeft wat Bertie werkelijk gehad heeft; dat heeft dokter Abels haar nooit verteld. Ze heeft er ook nooit naar gevraagd, want dat deed men nu eenmaal niet.

Inmiddels was bij mevrouw Van Schip aan de Dannegracht de waterleiding ook werkelijk in huis terecht gekomen. Eerst een klein kraantje direct bij de voordeur, maar later, na lang zeuren van haar kant, waar ze hem het hardste nodig had: in de keuken.

De pompen raakten langzamerhand in onbruik. Steeds meer huisgezinnen kregen de beschikking over het frisse water uit het nieuwe leidingnet; grondwater afkomstig van het pompstation Loosdrecht. De Drinkwaterleiding Noord-West-Utrecht (DNWU) deed goed werk.

Hoe lang de waterpompen in Breukelen gestaan hebben is nu niet echt belangrijk meer, hoewel het jammer is dat ze weg zijn. Maar op een foto die omstreeks 1940 genomen is van de Nieuwstraat is duidelijk te zien dat de waterpomp verdwenen is (zie Afbeelding 3); er is hooguit nog een soort deksel te zien. Daarmee is de periode van de pompen bepaald: lopende van ongeveer 1868 tot ongeveer 1928.

Gemeenteverslagen van Breukelen over 1851

Huib A. Manten-Werker
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Op 5 juli 1851 werd de Gemeentewet van Thorbecke gepubliceerd in het "Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden". Met ingang van diezelfde datum werd deze wet ook van kracht. Artikel 182 daarin handelde over het gemeenteverslag, in de volgende bewoordingen:

"Jaarijks in de maand April doen Burgemeester en Wethouders aan den Raad een uitvoerig en beredeneerd verslag van den toestand der gemeente.
Dit verslag wordt aan Gedeputeerde Staten medegedeeld.
Het wordt ingerigt in den vorm, door den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Gedeputeerde Staten gehoord, te bepalen en, hetzij in druk, hetzij in afschrift, tegen betaling der kosten, algemeen verkrijgbaar gesteld."

De eerste gemeenteverslagen die op grond van deze wet werden gemaakt handelden over het jaar 1851. Dit artikel bevat die gemeenteverslagen van zowel Breukelen-Nijenrode als Breukelen-St. Pieters. De verslagen zijn met zorg samengesteld en geven een redelijk beeld van de beide Breukelens uit die tijd. In later jaren zou het maken van die verslagen meer een routinezaak worden, waarbij gebruik werd gemaakt van voorgedrukte, in te vullen modellen.

Gemeenteverslag van Breukelen-Nijenrode

We kijken eerst naar het verslag dat werd gemaakt over de gemeente Breukelen-Nijenrode gedurende het jaar 1851. Een aantal dingen valt daarin op.

Van de 1716 inwoners van de gemeente hadden er bij verkiezingen voor de Tweede Kamer en Provinciale Staten maar 66 stemrecht. Voor de gemeenteraad mochten 89 ingezetenen hun stem uitbrengen. Stemrecht bestond er toen alleen nog maar voor mannen en er was zogenaamd census-stemrecht. De voorwaarden waaraan een kiesgerechtigde in de beide eerstgenoemde gevallen moest voldoen werden landelijk vastgesteld, terwijl de voorwaarden voor het mogen uitoefenen van stemrecht op het lokale niveau door de gemeente zelf mochten worden bepaald. Blijkbaar hanteerde de gemeente minder zware criteria.

Het ambtelijk apparaat was klein. Er waren maar elf betaalde krachten, waarvan een paar bovendien slechts in deeltijd. Eén daarvan was de burgemeester, omdat deze tevens gemeentesecretaris was. Hij en de gemeentehouder vormden het enige kantoorpersoneel. De totale gemeentebegroting bedroeg nog geen vijfduizend gulden en liet een royaal positief saldo zien.

De belangrijkste taken van de gemeente lagen op de terreinen van de volksgezondheid, nationale militie en schutterij, lager onderwijs, armenzorg en openbare orde en veiligheid.

Hieronder geef ik het gehele gemeenteverslag letterlijk geciteerd weer, voorafgegaan door de notulen van de raadsvergadering waarin dit verslag werd vastgesteld.

Openbare Vergadering der Gemeenteraad van Breukelen Nijenrode heeden den 13 Mei 1852.

Tegenwoordig waren: J. Vlug, Burgemeester, D. de Haan en A. Reuken, wethouders, F. Vos, G.D. Duuring, N. van Woudenberg, Abcent C. Kastelein.

De Burgemeester opent de vergadering. De Notule der vorige vergadering worden voorgelezen en goedgekeurd.

Daarna wordt door Burgemeester en Wethouders aan den Raad een beredeneerd en uitvoerig verslag van den toestand dezer gemeente over den Jare 1851 medegedeeld, ingerigt in den vorm voorgeschreven door Z.E. den Heere Minister van Binnelandsche Zaken het welk in deeze vergadering door den Secretaris overluid is voorgelezen, en daarna de goedkeuring van den Raad heeft mogen verwerven, wordende den H^c Secretaris uitgenodigd dit verslag achter de Notule te doen volgen.

Daarna wordt de Vergadering gesloten uit hoofde niemand iets anders had voor te stellen.

Verslag van den toestand der Gemeente Breukelen Nijenrode over den Jare 1851.

Gedaan door Burgemeester en Wethouders aan den Raad, in Vergadering van den 13 Mei 1852.

Edel Achtbare Heeren Leden van den Raad!

Ingevolge het Voorschrift van Art. 182 der Wet van 29 Juny 1851, Staatsblad N° 85, regelende de Zamenstelling, inrigting en bevoegdheid der Gemeente Besturen, bieden wij U hiernevens het verslag aan van den toestand dezer Gemeente over het jaar 1851.

Hoofdstuk 1. Bevolking

De wettig gedomicilieerde bevolking van de Gemeente bedroeg op 1 Januarij van den Jare 1800 een en vijftig

	Mann	Vrouwel.	Totaal
Het getal geborene bedroeg	819	866	1685
Dat der personen die zich in de Gemeente gevestigd hebben	29	28	57
	80	36	116
	928	930	1858
Het getal der overledene bedroeg	29	25	54
Die welke de Gemeente verlaten hebben	60	28	88
	89	53	142
Dus wettig gedomicilieerd op 31 December 1851	839	877	1716

Waaronder een Mannelijke in de Kolonie van Weldadigheid.

De feitelijke bevolking bedroeg 4 Mann. en 6 Vrouw.

Geene personen zijn uit de Gemeente vertrokken tot vestiging in de overzeesche bezittingen of gewesten.

Het bevolkings Register wordt dagelijks met de meeste zorg bijgehouden.

Hoofdstuk 2. Verkiezingen en Gemeentebestuur

Het getal der kiezers voor de Leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal bedroeg	66
Voor de Provinciale Staten	66
Voor Leden van de Gemeenteraad	89

Er zijn geene vragen gedaan, noch beslissingen genomen voor de kiezerslijsten en verkiezingen voor de Tweede Kamer, Provinciale Staten noch den Gemeenteraad.

De Gemeenteraad bestaat uit zeven leden, die bij de eerste stemming, met meerderheid van stemmen benoemd zijn, alsse: Joan Vlug, Dirk de Haan, Albertus Reuken, Nicolaas

Woudenberg, Floris Vos, Cornelis Kastelein, Gerard Daniël Duuring.
Joan Vlug, Burgemeester, tevens Secretaris, en Dirk de Haan en Albertus Reuken,
benoemd als Wethouders, in de Raadsvergadering van den 16° October 1.1.

Gemeente Ambtenaren en Bedienden:

Joan Vlug, Secretaris
Hendrik Brinkman, Gemeente Ontvanger
Engelbertus van den Brink, Veldwagter
Dirk van der Veen, Bode.
denzelfde Opzigter der Begraafplaats.
Jan de Bruin, Nachtwacht.
Hendrik van Lingen, idem.
J. Breuninghoff, Brandmeester.

D. de Haan, mede Brandmeester, die echter voor deze betrekking bedankt heeft, uit
hoofde van onvereinigbaar met de betrekking van wethouder, en is alzoo vacant.

J. Stokvisch, bediende voor het Reinigen der Schoonhouden der Putten.

C. Donker, Aschophaalder.

P.L. Voituren, Vroedvrouw.

Plaatselijke Verordeningen

In den loop des Jaars zijn door den raad de navolgende verordeningen betreffende de
huishouding der Gemeente vastgesteld.

- 1° Verordening tot invordering der Plaatselijke belastingen.
- 2° Rooster van Aftreding der Raad.
- 3° Reglement van orde voor de Vergaderingen der Gemeenteraad.
- 4° Als voren voor de Vergaderingen van Burgemeester en Wethouders.
- 5° Instructie voor het Collegie van Burgemeesters en Wethouders.
- 6° Verordening regelende de wijzigingen van Afkondiging.

Hoofdstuk 3. Verschillende onderwerpen betrekkelijk het beheer der Gemeente

Gemeente Archief

De Archieven der Gemeente worden in eene behoorlijken staat onderhouden, en van
het oude is behoorlijke inventaris.

Begraafplaats

De Burgerlijke begraafplaats is in eene goede onderhoudene Staat, en de voorschrif-
ten op het begraven, worden door den opzichter D. van der Veen, stipt nagekomen.

Hoofdstuk 4. Gewoon en Buitengewone Ontvangsten

De Gewoone Ontvangsten hebben in het afgelopen jaar bedragen de
somma van f 2358:29¹/₂
De Buitengewoone f 2454:09

Directe Belastingen

Er worden in deze geheven 5 opercenten op de grondlasten en 7 op het Personeel, welke
eerste heeft opgebracht de somma van f 252:23¹/₂

En de Tweede f 157:43.-

Er is in deze Gemeente geene hoofdelijken omslag benodigd geweest, uit hoofde van
goed slot van vorige rekening en heeft zelfs een aflossing van f1100.- plaatsgehad.

Belasting op voorwerpen van Verbruik waarop Rijksbelasting geheven wordt.

In deze Gemeente wordt geheven 25 opercenten op de Rijksaccijns van het gemaal, 100
opcenten op die van het Binnelandsch gedistilleerd, 60 opercenten op die van het
Buitenlands gedistilleerd, en 40 opercenten op de Likeuren.

De Eerste heeft opgebracht f 478:46¹/₂

De Tweede, Derde en Vierde f 1167:95¹/₂

Er wordt overigens geene belastingen op andere voorwerpen geheven.

De Begraafnisregten hebben in het Afgelooopen Jaar opgebracht .. f 122:50

Gewoone en Buitengewone uitgaaf

Kosten van het Gemeente Bestuur f 1155:-

Kosten van Publicke werken f 902:-

.. Belastingen en ongelden f .. 66

.. Onderwijs f 268:-

.. Uitbetalingen aan Liefdadige gestichten f 225:-

.. Onvoorziene uitgaven f 260:-

.. Buitengewoone uitgaaf, als aflossing, enz. f 1100:-

Hoofdstuk 5. Gemeente Eigendommen, Werken en Inrigtingen

Heeft geene andere Eigendommen, werken en inrigtingen dan de Burgerlijke begraafplaats, dewelke goed wordt onderhouden, de Gemeente is Verders belast met het onderhoud van de geheele bestrating, in het Dorp, en zijn in een zeer goeden staat, de Vernieuwingen worden op zijn tijd aangewend.- Voor de Verlichting des avonds wordt na behooren in voorzien, en de Lantaarns behoorlijk onderhouden.- De openbare rijweegen, als mede de buurtweegen, zijn binnen deze Gemeente allen in eenen zeer goeden staat.

De Staat der Waterkeeringen (is) in een behoorlijken Staat. Omtrent de Rivier de Vecht valt aantemerken, dat van tijd tot tijd Rijnvaartschepen, door ondiepten bij laag water vastgeraken, wenschelijk ware het dat eene uitdieping plaatsgreep.

Hoofdstuk 6. Medische Politie

De gezondheidstoestand is in het afgelopen jaar voldoende geweest, geene epidemische ziekten hebben er geheerscht, het getal der sterfgevallen was als in gewone tijden aan te merken.

Het Personeel der Geneeskunstoefenaren, bestaat uit een Medicinæ Doctor, Een Stads Plattelands Heel en Vroedmeester en eene Vroedvrouw.

Veranderingen zijn in dit Personeel niet geweest.

De Gezondheidstoestand van het Rundvee was in de omliggende Streken niet zeer gunstig, in deze Gemeente heeft het zich echter tot enkele gevallen bepaald.

Den alhier gestationeerde Veearts I.W.A. Hart, is in den loop dezes jaars overleden, en is vervangen geworden door den Veearts I.I. Noest, en bevindt zich binnen deze Gemeente nog eenen bevoegde Veearts genaamd I.A. Stinze, welke laatste eene uitgebreide Praktijk heeft, en door de Veehouders zeer geroemd wordt, in zijne Kunstverrigtingen, en is zijne woning alhier als zeer gelukkig voor den Veehouder te beschouwen.

Hoofdstuk 7. Nationale Militie en Schutterij

Het Getal ingeschrevene, voor de Nationale Militie voor de Ligting van 1851 heeft voor deze Gemeente bedragen het getal van 15.

Het gewone contingent voor deze Gemeente, gecombineerd met Breukelen St. Pieters, Ruwiel, Portengen en Laag Nieuwkoop, heeft bedragen 9 Man, dewelke allen zelve zijn in dienst getreden, uitgezonderd den Persoon van Jacobus van Schaik, die n^o verwisseld heeft.

Schutterij

De Schutterij in deze Gemeente bestaat uit een actief van 26 en een reserve van 25 Man, te zamen 51 Man.

De Eerste ban der schutterij bestaat uit een actief van 25 man schutters, benevens 22 man reserve, te zamen 47 man.

Hoofdstuk 8. Kerkelijke zaken

Binnen deze Gemeente bevindt zich een Hervormde en één Roomsch Katholyke Kerk, onder welke laatste ook de Gemeente Breukelen St. Pieters, Portengen, Ruwiel als mede een deel van Loenen parochieeren.

De dienst in de Hervormde Kerk wordt waargenomen door den Predikant M. Malacester Loup, ende Roomsch Katholyke Kerk door den Priester Hendrik Jongbloed.

Hoofdstuk 9. Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

In deze Gemeente zijn drie openbare scholen, zich verdeelende, als: Een voor middelbaar onderwijs, tevens verbonden met een kostschool, opgerigt en geopend op 1° Augustus 1.1. voor eigen rekening door den Heer J.J. Alberda, als byzonder School der 1e Klasse.

Een byzonder Kostschool voor lager onderwijs van de Heer N. Monné.

En de Dorpsschool.

De eerstgenoemde school werd bezocht op 31 Dec. 1.1. door 15 Kostjongheeren, en 8 Externes.

Het Kostschool voor Lager onderwijs van den Heer N. Monné op 15 January met vier Kostleerlingen, als mede op 15 Julij.-

Op de Dorpsschool op den 15 January 96 Jongens en 94 Meisjes, en op 15 July 89 Jongens en 87 Meisjes.-

Het getal leerlingen welke kosteloos onderwijs ontvangen, bedraagt acht en twintig. Van de Eerstgenoemde school wordt het onderwijs gegeven door den Instituteur den Heer J.J. Alberda, onderwijzer in het Middelbaar onderwijs, der 1^e Klasse, als mede door Adolf Hoefmans, hulp onderwijzer der 2^e Klasse en de Heer G.J. Hoeker der 3^e rang.

Op de tweede genoemde School door den Instituteur alleen, zijnde van de 2^e rang.

Op de Dorpsschool wordt de dienst verricht, door den Hoofd Onderwijzer C. van den Berg, van den 2^e rang, en een hulp onderwijzer Maserel van den 3^e rang.

Voor de Dorpsschool

De subsidie die verstrekt wordt door de Gemeente bepaald zich tot f 100- 's jaars, ter tegemoetkoming voor den hulp onderwijzer, en de somma van f 30-, voor brandstoffs in de school, de kinderen die kosteloos onderwijs genieten, worden voldaan door Particulieren, en door de armen administratie, bijna allen kinderen gaan ter school.

Hoofdstuk 10. Armwezen

De toestand van het Armwezen in deze Gemeente is vrij voldoende, bij behoefte is er onmiddellijke leening, door buitengewoone giften, geene aanmerkelijke verschillen zijn er met dat van het vorige jaar, zoo dat deswegens geen voor of achteruitgang is op te merken, de middelen tot leening der armoede worden verleend door de Diaconie Armbesturen, der Verschillende gezindheden, en wel door bedeeing voor het geheele of een gedeelte van het Jaar, ingeval van ziekte te hunnen huize verpleging, bij strenge vorst, uitdeeling van brandstoffen en kleding stukken, Vrije woning bezorgen ingeval van hoogen ouderdom, en het behoorlijk onderwijs doen geven aan de kinderen der behoeftigen, werk verschaffen aan de behoeftigen is in deze Gemeente hoogst moeijelyk, daar er geen fabrieken zijn.

Er bestaat naar ons oordeel weinige verbetering voor den staat van het armwezen.

Volgens de opgaven der armen administratie hebben de ontvangsten en uitgaven, over den Jare 1851 bedragen, alsse: van de Protestantsche Armen Administratie

ontvang f 2616:68

uitgaaf f 2782:-

Roomsche Katholyke Armen Administratie

ontvang f 2041:94

uitgaaf f 2315:69

Door laatstgenoemde Administratie wordt het te kort van jaar tot jaar, volgens opgaven door voorschot van particulieren gedekt.

Gedurende den loop des jaars, zijn van de Protestanten bedeed geworden acht en zestig.

tijdelijke negen en twintig.

Elders wonende dertien.

Van de Roomsche Katholyke honderd twintig, waarvan tijdelijke vijftig en, Elders wonende Drie.

Als eene byzondere opmerking verdiend vermeld te worden, de weigerachtigheid van de zijde der R.C. armen administratie van aan geene behoeftigen alhoewel Kerkelijk Parochieerende, maar niet binnen deze gemeente wonende eenige onderstand te willen verleenen, maar hen verwijst naar de Burgerlijke Gemeente, op grond van een Koninklijk besluit van 14 Maart 1833 Staatsblad n° 88.-

En daar de Burgerlijke Gemeentens geene armenfondsen heeft of inzamelt, zoo zal het hoogstwenschelijk zijn, dat door den bevoegde Regter deze geschillen mogten worden beslist.

Hoofdstuk 11. Gemeente Politie

Openbare Veiligheid

Het Personeel der Gemeentelijke Politie, bestaat uit een Veldwachter, en de alhier gestationeerde geregtsdienaar des nachts voor de kom der Gemeente een Klapwaker, en gedurende de wintermaanden zijn alhier vier dragonders, als hulpmaréchaussée gestationeerd geweest, die des nachts patrouilles verrigten over de veiligheid voor personen en goederen mag geroemd worden.

Brandblusmiddelen

De toestand der Brandblusmiddelen is voldoende te beschouwen, en er heeft sedert jaren geen brand bestaan.

Verlichting

Het dorp wordt van af October tot 1° April van ieder jaar behoorlijk verlicht.

Huis van Bewaring

Daar vroeger eene groote behoefte werd opgemerkt, om boosdoenders na behoren voor den nacht te kunnen opsluiten, zoo is een geschikt loocaal daarvoor ingerigt in het Gemeentehuis, alwaar de gemeente zeer veel nut van heeft, en wordt behoorlijk zuiver en rein gehouden.

Hoofdstuk 12. Landbouw

De toestand van den Landbouw is aangewezen bij statistieke tabellen opgemaakt, in January 1852, ten gevolge circulaire van H.M. Gedeputeerde Staten dezer Provincie d.d. 30 October 1851 n° 30, naar welke voor dit jaar, tergevolge aanschrijving van voormelde Staten van 26 februarij 1.1. Provinciaalblad N°. 25 wat den inhoud van dit Hoofdstuk aanbelangt verwezen wordt.

Hoofdstuk 13. Verveening, Jagt en Visscherij

Verveeningen bestaan in deze gemeente niet. Omtrent de Jagt en Visscherij valt weinig byzonders optemerken, weinig of geene publieke Jagt is er binnen deze Gemeente, meest alle landen zijn afgepaald, van schadelijke gediertens zijn geen klachten ingekomen, het toezicht van de Jagt is aan een Rijksopziener der Jagt, die trouw Surveilleert, als mede aan den Veldwagter als buitengewoon opziener. Het jagtveld bevat alleen klein wild.

De Visscherij in de binnewateren is niet noemenswaardig, en heeft minder opgeleverd dan in het vorige Jaar.

Hoofdstuk 14. Ambachts en Fabryknyverheid

Fabrieken zijn binnen deze Gemeente aanwezig, als Eene Bierbrouwerij, die een redelijk debiet heeft, en die gedreven wordt door twee personen, en eene Leerlooyerij. De ambachtslieden hebben in deze Gemeente over het geheel altijd werk.

Hoofdstuk 15. Handel en Schcepvaart

De doorvaart van schepen door de Rivier de Vecht verlevendigt de Gemeente.

Hoofdstuk 16. Inrigtingen in verband staande met de uitoefening van Handel en andere bedrijven*Maten en gewigten*

De bestaande verordening omtrent den Yk der maten en gewigten, wordt behoorlijk gehandhaafd.

Middelen van Vervoer te Water

Er bestaan in deze Gemeente twee vaste beurtschippers op de steden Amsterdam en Utrecht, welker dienst naar behoren wordt waargenomen.

Middelen van Vervoer te Lande

De Communicatie te lande zoo voor vervoer van goederen als reizigers, is in deze Gemeente zeer gemakkelijk, doordien in deze Gemeente een station aan den Rijnspoorweg is.

Broodzetting

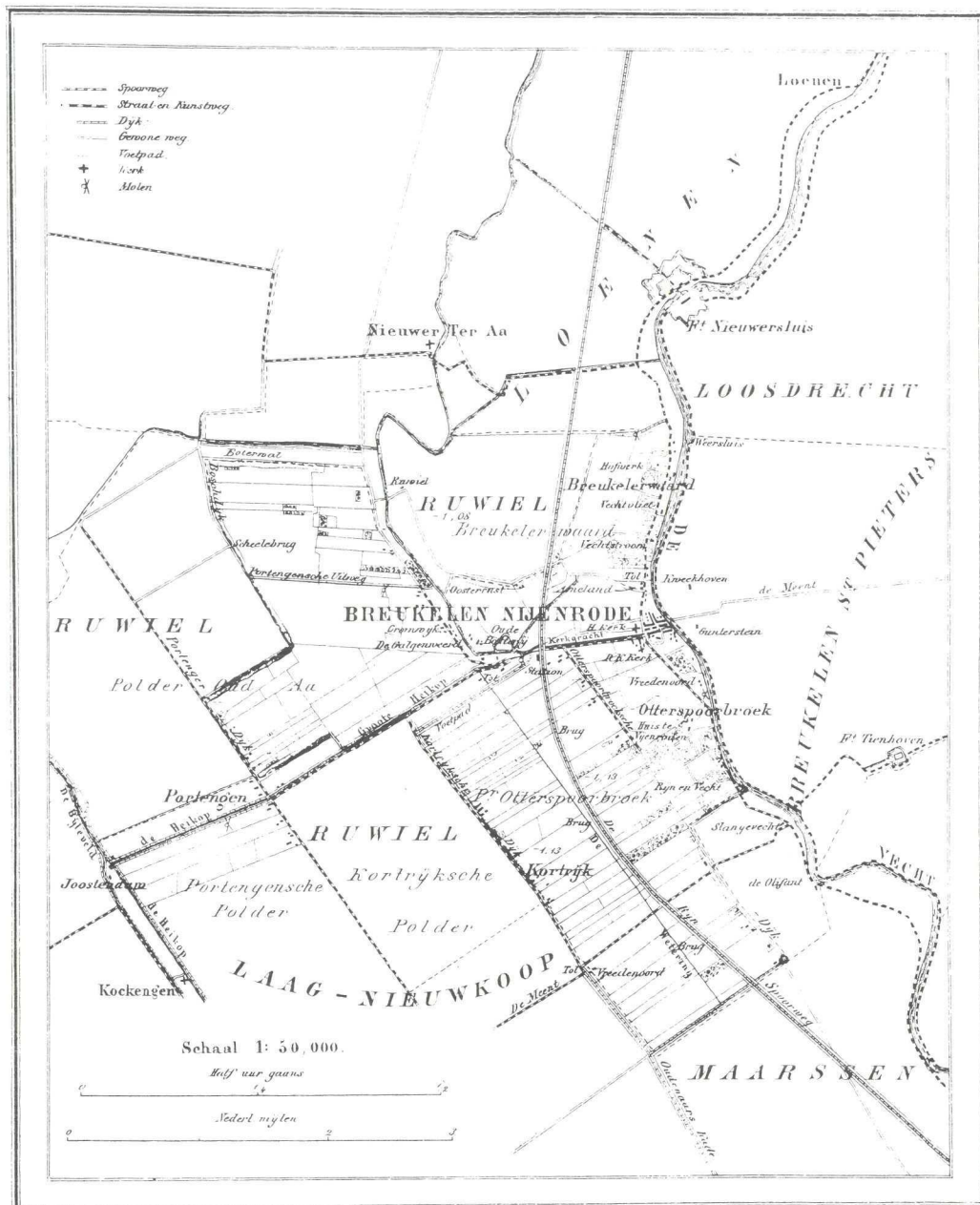
De Broodzetting alhier regelt zich naar dien van de stad Utrecht, en wordt naar behooren nagekomen.

En hier mede Mijne Heeren vertrouwen wij een voldoende overzicht van de voornaamste zaken deze Gemeente betreffende gegeven te hebben, en eindigen wij dit ons Verslag, met den wensch dat den Bloei en Welvaart dezer Gemeente onder den zegen des Allerhoogsten moge toenemen.

Breukelen den 13 Mei 1852.

De Burgemeester en Wethouders
J. Vlug, Secretaris

Ter ordonnantie van dezelve
D. de Haan

Atb. 1. Kaart van de gemeente Breukelen-Nijenrode, getekend door J. Kuijper in 1866. Deze kaart werd gepubliceerd in de beroemde Gemeente-atlas van Nederland, welke in de jaren 1865 tot en met 1882 - over verschillende delen gespreid - door Hugo Suringar te Leeuwarden werd uitgegeven.

Gemeenteverslag van Breukelen-St. Pieters

Het is interessant de artikelen in het verslag over Breukelen-Nijenrode te vergelijken met de overeenkomstige in het verslag van Breukelen-St. Pieters. Daaruit blijkt al de totaal verschillende aard van de beide toenmalige gemeenten.

De gemeente Breukelen-St. Pieters telde in 1851 minder dan de helft van

het aantal inwoners dat Breukelen-Nijenrode had. Ook hier waren er meer kiesgerechtigden voor de Gemeenteraad dan voor de Tweede Kamer en Provinciale Staten. Toch werd de samenstelling van de Raad geheel en al bepaald door niet meer dan 36 stemgerechtigde mannen.

Op allerlei punten kende Breukelen-St. Pieters geen eigen voorzieningen. Men was aangewezen op de belangrijkste aangrenzende gemeenten: Breukelen-Nijenrode en Tienhoven.

Breukeleveen was in die tijd nog een grote veenderij. Tussen de Vierde en Vijfde Plas was de weg, de Middenmeent, nog volledig intact. Het tolhuis aan het einde van deze weg was het huis in Breukeleveen dat de naam "De Rode Bloem" droeg. Nabij de Vecht waren twee steenbakkerijen in bedrijf.

Opmerkelijk is het verschil tussen wat de beide gemeenten Breukelen op te merken hebben over een huis van bewaring. Breukelen-Nijenrode wees op de aanwezigheid van een lokaal waarin "boosdoenders" konden worden opgesloten en vond dat van groot nut. Breukelen-St. Pieters had geen huis van bewaring en vond zo iets ook niet nodig. Toch blijkt uit allerlei andere bronnen dat vooral de inwoners van Breukeleveen vaak ongemakkelijk en niet zo erg wetsgetrouw waren. Waren de opstellers van het gemeenteverslag van Breukelen-St. Pieters wel oprecht? Probeerde men in de rapportage mogelijke conclusies te vermijden die de gemeente op kosten zouden kunnen jagen?

Hieronder volgt ook de volledige tekst van dit gemeenteverslag.

Verslag van den stand der Gemeente Breukelen St Pieters over den Jare 1800 Een en Vijftig

Gedaan door Burgemeester en Wethouders aan den Raad in zijn Vergadering van den 13 Mei 1800 Twee en Vijftig.

Edel Achtbare Heeren!
Leden van den Raad!

Ingevolge het Voorschrift van Art. 182 der wet van 29 Junij 1851, Staatsblad n° 85, regelende de zamenstelling, inrigting en bevoegdheid der Gemeentebesturen, bieden wij U hiernevens het verslag aan van den toestand dezer Gemeente over het Jaar 1800 Een en Vijftig.

Hoofdstuk 1. Bevolking

De wettig gedomicilieerde bevolking van deze Gemeente bedroeg op 1 January 1851 346 Mann., 353 Vrouw., 699 Totaal; het getal geborene bedroeg 5 Mann., 13 Vrouw., 18 Totaal; dat der Personen die zich in de Gemeente gevestigd hebben 14 Mann., 18 Vrouw., 32 Totaal. Totaal: 365 Mann., 384 Vrouw., 749 Totaal.

Het getal der overledenen bedroeg 4 Mann., 4 Vrouw., 8 Totaal. Die welke de Gemeente verlaten hebben 13 Mann., 17 Vrouw., 30 Totaal.

Dus wettig gedomicilieerd op 31 Dec. 1851 343 Mann., 363 Vrouw., 711 Totaal.

De feitelijke bevolking bedroeg 8 Mannen en 4 Vrouwen. Geen personen zijn uit deze Gemeente vertrokken tot vestiging in de overzeesche gewesten.

Het bevolkings Register wordt dagelijksch in orde bijgehouden.

Hoofdstuk 2. Verkiezingen en Gemeentebestuur

Het getal der kiezers voor de Tweede Kamer der Staten Generaal bedroeg 17; voor de Provinciale Staten 17; voor de Leden van de Gemeenteraad 36.

Er zijn geene vragen gedaan, noch beslissingen genomen voor de kiezerslijsten en verkiezingen voor de Tweede Kamer, Provinciale Staten noch den Gemeenteraad.

De Gemeenteraad bestaat uit zeven leden der Raad, alsse: Gerrit Degenkamp, Gerrit Schipper, Arie Snel, Klaas Klijn, Lammert Vlaanderen, Jan Jacobusse van der Wilt, Peter Loenen.

Burgemeester en Wethouders

Joan Flug, Burgemeester.

Gerrit Degenkamp en Gerrit Schipper, Wethouders.

Gemeente Ambtenaren en bedienden

Joan Flug, secretaris.

Dirk van der Veen, Gemeente Ontvanger.

Krijn Scheepmaker, Veldwagter, Bode voor Br: Proostdij.

Zeger Bakker, Veldwachter voor Breukeleveen.

Dirk de Koning, Brandmeester (zonder Salaris).

G. Degenkamp ad idem.

In den loop des voorg: jaars zijn door den raad de navolgende verordeningen, betreffende de huishouding der Gemeente Vastgesteld.

1°. Verordening tot invordering der Plaatselijke belastingen.

2°. Rooster van aftreeding der Raad.

3°. Reglement van orde voor de Vergaderingen der Gemeenteraad.

4°. Als voren voor de Vergaderingen van Burgemeester Wethouders.

5°. Instructie voor het Collegie van Burgemeester en Wethouders.

6°. Verordening regelende de wijze van Afkondiging.

Hoofdstuk 3. Verschillende onderwerpen betrekkelijk het beheer [der] Gemeente

De Archieven der Gemeente worden in eene behoorlijke staat onderhouden, echter blijft er nog altijd aan te voldoen, om van het zoogenaamde oude archief hetwelk zich te Breukeleveen bevindt, eene behoorlijke inventaris te doen maken.

Begraafplaats: Niet aanwezig, de lijken te Breukeleveen vallende, worden te Tienhoven, en die van Breukelen Proostdij, te Breukelen Nijenrode ter aarde besteld.

Hoofdstuk 4. Gewone en Buitengewone Ontvangsten

De Gewone Ontvangsten hebben in het afgelopen jaar bedragen de somma van f 1082:83⁵

De Buitengewone f 149:84

Er worden in deze Gemeente geheven 5 opcenten op de Grondlasten en 7 op het personeel, welke eerste heeft opgebracht de som van f 148:63

En de Tweede f 96:98

Er [is] in deze Gemeente eene Hoofdelijken omslag benodigd geweest ten bedrage van f 425-

Belasting op voorwerpen van Verbruik waarop Rijksbelasting geheven wordt.

In deze Gemeente wordt geheven 25 opcenten van de Rijksaccijns op het gemaal, 100 opcenten op die van het Gedistillerd (Binnelandsch), 60 opcenten op het Buitenlandsch gedistilleerd, en 40 opcenten op de Likeuren.

De eerste heeft opgebracht f 131:84

De tweede, derde en vierde f 64:46⁵

Er wordt overigens geene belastingen op andere voorwerpen geheven.

Gewone en Buitengewone uitgaven.

Kosten van het Gemeentebestuur f 531:37

Kosten van Publieke werken f 240:92

Kosten Belastingen en ongeden f 66:93

Kosten Onderwijs / subsidie voor / f 66:00

Kosten Onvoorziene uitgaven f 98:07

Hoofdstuk 5. Gemeente Eigendommen, werken en Inrichtingen

Heeft geene andere Eigendommen dan eenige akkers en water gelegen in de Polder van Breukeleveen, waaraan geen onderhoud is, als mede eene weg genaamd de Middenmeent, deze meent is met hout beplant, wordt goed onderhouden, en op zijn tijd het Hakhout, ten behoeven der Burgerlijke Gemeente publiek verkocht, ook is de Gemeente in het bezit van het zoogenaamde Tolhuis aan de Middenmeent, dit perceel is aan een persoon verhuurd, menschen in de hulpbehoevende klasse en wordt onderhouden naar mate de inkomsten daarvan zijn, wenschelijk zelve ware het dat, dat perceel, het welk over het geheel geene bate aflegd, publiek mogte worden verkocht. Vier bruggen zijn gelegen in den Heerenweg van Breukeleveen, om te kunnen doorevaren van de westzijde naar de oostzijde der Breukeleveensche Polder, worden tot

heden volgens oude usantien door de Burgerlijke Gemeente onderhouden, en bevinden zich in eene redelijken staat, billijk zoude het onzes inziens zijn dat dit onderhoud de polder was of werde opgedragen waarop wij nader hopen terug te komen.

De openbare rijwegen in deze Gemeente bevinden zich allen in een zeer goeden Staat. Op de Staat der Waterkeeringen valt veel aan te merken vooral aan de voorlanden langs het Tienhovensche Kanaal, aan de Noordzijde, vroeger werd dit gedeelte waar van hier sprake is onderhouden uit de consignatie kas der Veenderij men heeft later ingezien en bespeurd, dat die verplichting op den Eigenaar van dat voorland ruste, als hebbende bij concessie die landen binnen de 45 celen mogen verveenen, redenen waarom het Veenderij bestuur er de hand van heeft moeten aftrekken, en thans het een punt van overweging uitmaakt, om de Eigenaren hier bedoelde voorlanden daar toe te verplichten.

Omtrent de Rivier de Vecht valt aan te merken, dat van tijd tot tijd Rijnvaartschepen door ondiepte bij laagwater vastgeraken, wenschelijk ware het dat eene generale uitdieping, uit het fonds van diepgeld voor de Rijnvaart konde worden daargesteld.

Hoofdstuk 6. Medische Politie

De gezondheidstoestand is in het afgelopen jaar voldoende geweest, geene epidemische ziekten hebben er geheerscht, het getal der sterfgevallen was als in gewone tijden aantemerkten.

Geneeskunstoefenaren bestaan binnen deze Gemeente niet, maar daar de gelegene ligging aan de Gemeente Breukelen Nijenrode en Tienhoven, alwaar zich Geneeskunstoefenaren bevinden, wordt in die behoefte op eene gemakkelijke wijze voorzien. De Gezondheidstoestand van het Rundvee was in verband van andere omliggende plaatsen niet ongunstig, heeft zich echter tot enkele gevallen bepaald.

De opvolging der voorschriften, bij het ontstaan van verdacht longziek vee, worden behoorlijk nagekomen. Den Veearts I.W.A. Hart, is in den loop dezes jaars overleden, en men neemt thans bij het ontstaan dier ziekte den toevlugt tot de te Breukelen aanwezig zijnde Veeartsen, I.A. Stinse of I.I. Noest.

Hoofdstuk 7. Nationale Militie en Schutterij

Het Getal ingeschrevene voor de Nationale Militie voor de ligting van 1851, heeft voor deze Gemeente bedragen het getal van 13.

Het gewoon contingent voor deze gemeente gecombineerd met Breukelen Nijenrode, Ruwiel, Portengen en Laag Nieuwkoop, heeft bedragen 9, welke allen in dienst zijn getreden.

De Schutterij in deze Gemeente bestaat uit een actief van 14 en een reserve van elf man, te zamen 25 man. De Eerste ban der schutterij bestaat uit een actief van 14 schutters, benevens 11 man reserve te zamen 25 man.

Hoofdstuk 8. Kerkelijke zaken

Geene kerken binnen deze gemeente aanwezig, de Protestanten behooren kerkelijk te Breukelen Nijenrode en Tienhoven, de Roomsche Katholijken te Breukelen Nijenrode.

Hoofdstuk 9. Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

Niet van toepassing, openbare scholen niet aanwezig, het onderwijs wordt genoten op de Dorps School te Breukelen Nijenrode en te Tienhoven, er bevindt zich echter eene particuliere bewaarschool, voor rekening van den Heere P. Huydecoper, alwaar terschoolgaan 57 kinderen.

Hoofdstuk 10. Armwezen

Niet van toepassing, de behoeftigen zoo die er zijn, moeten of door het Protestantsch armbestuur van Breukelen Nijenrode of Tienhoven worden onderhouden, en die der Roomsche Katholijken te Breukelen Nijenrode, als zijnde de plaatsen waaronder zij kerkelijk parochieeren.

Hoofdstuk 11. Openbare Veiligheid

Het Personel der Gemeentelijke politie bestaat uit een Veldwachter voor de geheele gemeente, en nog een voor Breukeleveen die beiden tevens boden zijn. Den Kantonsdienaar bezoekt mede van tijd tot tijd de Gemeente. Des winters loopt ieder ingezetene op zijne beurt, (of laat zich door een geschikt persoon vervangen) gedurende de nacht als wacht. De te Breukelen Nijenrode gestationeerd geweest zijnde hulp Maréchaussés oefende gedurende dien tijd hunne behoorlijke veiligheidsdiensten.

De toestand der Brandblusmiddelen is voldoende te beschouwen, er heeft sedert jaren

geen brand ontstaan.

Huis van bewaring: Niet benodigd en ook niet aanwezig.

Hoofdstuk 12. Landbouw

De toestand van den Landbouw is aangewezen bij Statistieke Tabellen, naar welke voor dit Jaar tengevolge aanschrijving van H.M. Gedeputeerde Staten van dato 26 februarij Provinciaalblad N°.25 wat den inhoud van dit Hoofdstuk betreft verwezen wordt.

Hoofdstuk 13. Verveening, Jagt en Visscherij

Afgegeven consenten tot verveening aan 81 Veenlieden; Den inhoudsmaat tot afsnijding van gronden tot verveening bedroeg 3 Bunders 74 Roeden 53 Celen, en hebben plusminus 159000 tonnen turf opgeleverd. De middenprijzen zijn niet opgegeven; Het getal arbeiders daartoe gebruikt zijnde is ongeveer 260.

Het Jagtveld bepaald zich, voornamelijk tot het waterwild, en niet noemenswaardig Kleinwild.

Een Eendvogelenkooi bevindt zich in deze gemeente. Omtrent het schadelijke gedierte zijn geen bezwaren ingekomen, het toezicht over de Jagt is opgedragen aan een Rijks opzicner der Jagt, en den Veldwagter verder is er nog een Particuliere opzicner der Jagt, van den Heer Willink van Collen aanwezig.

De Visscherij heeft in den loop dezès jaars veel minder opgeleverd dan in vorige jaren, en bepaald zich voornamelijk tot de Palingvisscherij, als mede ook van Snoek en Baars.

Hoofdstuk 14. Ambacht en Fabrieknijverheid

De Fabrieken binnen deze Gemeente aanwezig bestaan uit twee Steenfabrieken of Steenovens, werkende op den een 42 arbeiders en den anderen 26 arbeiders met zeer goed gevolg en mogen als bloeyende beschouwd worden.

Weinig of geene ambachtlieden bevinden zich in deze Gemeente, de voornaamste beroepsbezigheid is die van den Veenman.

Hoofdstuk 15. Handel en Scheepvaart

De Handel in deze Gemeente bepaald zich in Turf en in Stoen, als mede van boter en kaas. De Scheepvaart is daartoe allerwege zeer geschikt.

Hoofdstuk 16. Inrigtingen in verband staande met de uitoefening van handel en andere bedrijven

Maten en Gewigten: De bestaande verordening omtrent den Ijk der maten en gewigten wordt behoorlijk nagekomen.

De middelen van vervoer te water (alhoewel er geene veerschuiten bestaan) zijn zeer gemakkelijk daar dagelijksch schouwen met Turf geladen zich naar de Hoofdplaats der Provincie begeven, het vaarwater langs het Tienhovensche kanaal uitkomende, en de Rivier de Vecht is deswege zeer geriefelijk.

De communicatie te Lande is even geriefelijk als te water daar de wegen allen in zeer goeden staat zijn, en behoorlijk onderhouden worden.

Broodzetting: Bestaat in deze Gemeente niet, door dien er geene bakkers aanwezig zijn.

En hier mede Mijne Heeren, vertrouwen wij een voldoende overzigt van de voornaamste zaken deze Gemeente betreffende gegeven te hebben, en eindigen wij dit ons Verslag, met den Wensch, dat de bloei en de Welvaart dezer Gemeente onder den zegen des Allerhoogsten moge toenemen.

Breukelen St. Pieters den 13 Mei 1852.

De Burgemeester en Wethouders
J. Vlug

Bronnen

Breukelen-Nijenrode R.N. en B. (raads-notulen en besluiten) 6 Oct. 1851 - 19 Aug. 1858.

Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 1³ (Gemeentehuis te Breukelen).

Notulen Vergaderingen van het Gemeentebestuur van Breukelen St. Pieters van 4 November 1850 tot en met 19 September 1864. Archief Gemeente Breukelen-St. Pieters, inv. nr. 1³ (Gemeentehuis te Breukelen).

Mededelingen van het bestuur

Programma 1989

De Historische Kring heeft in 1989 weer een interessant programma te bieden. Op dinsdagavond **14 maart 1989** zal in de Centrale Technische School de jaarvergadering worden gehouden. Het huishoudelijk gedeelte begint om 19.30 uur. Na een korte pauze zal rond 20.15 uur het inhoudelijke gedeelte van de avond beginnen, met als hoogtepunt een Dik Trom film uit het midden van de jaren dertig, die gedeeltelijk op de Markt in Breukelen werd opgenomen. Ook een tweetal voordrachten zal in het teken van de Markt staan, want die zullen gaan over het boerenbedrijf en de kaashandel, en over de gang van zaken op de Breukelse kaasmarkt.

Op zaterdagochtend **15 april** zal van 10.00 tot 12.00 nogmaals een historische wandeling worden gehouden, beginnend bij de ingang van Boom en Bosch. Maximum aantal deelnemers: 15. Ten opzichte van vorig jaar is de route ingekort. Op zaterdagochtend **3 juni** (en bij grote belangstelling ook op zaterdagochtend 10 juni) zal met maximaal 35 deelnemers een bezoek aan Vegtvliet worden gebracht, waarbij Professor Plomp en zijn vrouw ons heel veel te vertellen hebben over zowel de buitenkant als over het interieur van dit buitengewoon fraaie buiten. Voor zowel de historische wandeling als de excursie naar Vegtvliet is tevoren opgeven bij het secretariaat noodzakelijk. Als er veel belangstelling is, hebben leden van de Kring voorrang.

In de tweede helft van 1989 zal er een bijeenkomst zijn op Oudaen, met een verhaal over het leven op de buitens in de 17de-18de eeuw en met muziek en zang zoals deze in die tijd op de buitens ten gehore worden gebracht. En natuurlijk onze najaarsledenbijeenkomst met twee voordrachten en een dia-geluidpresentatie of film.

Alle genoemde activiteiten zijn voor leden van de Kring gratis; voor niet-leden geldt een deelnemersprijs per keer van f 5,-.

Jaarlijkse herdenking Dudok de Wit; aanvulling Huishoudelijk Reglement

Eertijds was het in Breukelen de gewoonte jaarlijks omstreeks de 3de oktober met een kleine deputatie uit de Breukelse bevolking bloemen te leggen op het graf van L.C. Dudok de Wit, beter bekend als Kees de Tippelaar. Om niet geheel duidelijke redenen is met die jaarlijkse herdenking gestopt. In 1988 is uit de bevolking een initiatief gekomen deze traditie te herstellen. Het Dudok de Wit fonds is bereid de kosten te dragen, mits een in Breukelen gevestigde vereniging bereid is de continuïteit van de herdenking te garanderen. De Historische Kring Breukelen komt daarvoor het meest in aanmerking. Aan de jaarvergadering van de Kring zal daarom worden voorgesteld de volgende tekst toe te voegen aan het Huishoudelijk Reglement:

Art. 8 lid 3. Er is een Commissie Jaarlijkse Herdenking Kees Dudok de Wit. Deze heeft tot taak toe te zien op de onderhoudstoestand van het graf van L.C. Dudok de Wit en te zorgen voor het jaarlijks leggen van bloemen op dat graf. In deze commissie hebben ook niet-leden van de vereniging zitting (bijv. beheerder Dudok de Wit Fonds, vertegenwoordigers van NH-Kerkvoogdij, wandelsportvereniging Dudok de Wit, burgerij van Breukelen). De vereniging zorgt voor het in stand houden en functioneren van deze commissie zolang de kosten daarvan gedragen worden door het Dudok de Wit Fonds.

Samenstelling bestuur

Voor de vervulling van de vacature van vice-voorzitter stelt het bestuur voor de heer J.A. van den Berg, oud-leraar geschiedenis. De secretaris mw. M.B. van Leeuwen, die statutair aan de beurt van aftreden is, stelt zich herkiesbaar. Mw. A.T. de Lange, eveneens statutair aftredend, is niet herkiesbaar; in die vacature wordt voorgesteld de heer G. Versloot, raadslid en oud-wethouder van Kockengen. Het bestuurslid T. Mur kan door verandering van werkkring minder voor de Kring doen dan hem lief is en heeft gevraagd om vervanging; in zijn plaats wordt door het bestuur voorgesteld de heer J.G. Bokma. De bestuursverkiezing zal plaats vinden tijdens de jaarvergadering op 14 maart 1989. Namen van tegenkandidaten kunnen worden ingediend bij de secretaris.

Aantal leden

Het aantal mensen dat in 1988 betalend lid was van de Kring kwam nog net tegen het eind van dat jaar op 400. De aanmelding die dit getal vol maakte was van de heer E. Oudhof uit Nicuwer Ter Aa; hij werd geworven door de heer N. J. Koetsveld.

De 400 leden per 31 december 1988 omvatten 371 volle leden (per eind 1987 was dat aantal 348) en 29 (eind 1987: 27) gezinsleden, dat zijn tweede of verdere personen uit eenzelfde huishouden als een vol lid, die geen extra tijdschriftabonnement verlangen. Lid waren (tussen haakjes steeds de vergelijkbare cijfers van een jaar eerder): 293 (257) heren, 102 (88) dames en 5 (3) onpersoonlijke leden. De dames waren, met 24 van de 29, vooral sterk vertegenwoordigd onder de gezinsleden. In geografische zin was de spreiding als volgt: kern Breukelen 279 (251), gebied tussen Straatweg, oprit naar de hoge brug en Kanaal (inbegrepen Broeckland) 8 (5), wijk Over de Brug 1 (2), buitengebied west (Galgerwaard, Kortrijk, Oud Aa) 14 (12), Nieuwer Ter Aa 5 (4), Kockengen 5 (1), Zandpad en Scheendijk 20 (14), Breukelevceen 7 (3), Nederland buiten Breukelen 58 (52), buitenland 3 (4). De belangstelling voor de Kring is in de plattelandscdelen van onze gemeente duidelijk stijgend, maar blijft in de kern Nieuwer Ter Aa helaas nog achter.

Naast de betalende leden had onze Kring tevens nog 6 (6) ruillidmaatschappen en 9 (8) abonnees op ons tijdschrift.

Gelukkig meldden zich in december reeds een aantal mensen aan, die met ingang van 1989 lid wilden worden. Hun aantal overtrof dat van de opzeggingen e.d. per eind 1988. In januari ging de ledengroei door, waardoor op 27 januari het aantal van 413 betalende leden kon worden bereikt. Verheugend is dat thans ook steeds meer mensen uit Kockengen de weg naar onze Kring weten te vinden.

Vechtstreek symposium van de Vereniging Oud-Utrecht

Op zaterdag 11 maart 1989 houdt de Vereniging Oud-Utrecht in het CSB-gebouw, Kromme Nieuwe Gracht 39, Utrecht een symposium dat geheel is gewijd aan de Vechtstreek. Er zijn lezingen over de ontginning en verkaveling van het landschap (Prof. Dr. G. J. Borger), de ministerialiteiten (Drs. A. L. P. Buitelaar), de scheepvaart op de Vecht (Dr. A. A. Manton), de familie Huydecooper (Drs. K. A. Ottenheim) en de aanleg en het beheer van tuinen in de Vechtstreek (Drs. W. Overmars). Het programma begint om 9.00 uur met ontvangst en koffie, wordt om 9.30 uur officieel geopend en loopt tot 17.00 uur. Deelname staat voor iedereen open.

Gekregen

Ook ditmaal mogen we weer dankbaar melding maken van diverse giften die aan de Kring werden gedaan. Daaronder de boeken "Grepes uit de geschiedenis van de Gemeente Kockengen" door J. C. Jongeneel, "Groeten uit Kockengen ..." samengesteld door A. van Dongen e.a., "Wilde planten in het veengebied rond Kockengen" door J. J. Geuze, en "Gemeentegids Kockengen 31-12-1988" (alle vier van Hr. P. Sondij), "Keizersgracht 695-697", waarin diverse gegevens over vroegere bewoners van Vechtbuitens (van Mr. R. J. C. van Helden te Amsterdam), en "De jongensjaren van Arjen en Jurre" door M. J. Mobach, een in 1978 gepubliceerd jongensboek dat in Breukelen speelt (van Hr. M. N. J. van Kralingen). Verder een kopie van een ordonnantie van de Staten van Utrecht uit 1667 over het sluiten van huwelijken (van Hr. R. Loenen te Austerlitz), een oude foto en diverse fotokopieën van oude documenten en artikelen. Van Hr. J. A. van der Steen te Bussum (exploitant van de poffertjeskraam) kregen we een belangrijk bedrag aan geld. Allen zeer hartelijk dank.

Verzamelband tijdschrift

Door enkele leden is gevraagd vanuit de Kring te zorgen voor een verzamelband waarin de afleveringen van ons tijdschrift opgeborgen kunnen worden. Het bestuur heeft gepolst of er voldoende belangstelling hiervoor bestaat om de investering haalbaar te maken. Het resultaat was helaas negatief. Wel heeft handboekbinder R. Kok, Prinses Beatrixstraat 17, Maartensdijk, tel. 03461 - 2672 gezegd graag opdrachten van leden van de Kring te krijgen om hun tijdschriftenreeks voor hen in te binden.

Afbeelding op de voorkant van het omslag: gedeelte van een kaart van het Sticht Utrecht. Uit F. Halma, 1725. Tooneel der Vereenigde Nederlanden, En Onderhorige Landschappen, Geopent in een Algemeen Historisch, Genealogisch, Geographisch, En Staatkundig Woordenboek. Waar in de Aloude, de Opvolgende en Hedendaagsche Staat dezer Gewesten Naar de orde van 't A.B.C. ontvouwen en opgeheldert wordt. Uit een zeer groot getal van Oude en Nieuwe Geschiedboeken, Hantvesten, Brieven, Aantekeningen, En andere Schriften, Met Behulp van verscheide Kenners Byeenvergadert en zamengesteld door François Halma, En na deszelfs overlyden vervolgt door Matthaeus Brouërius van Nidek, Rechtsgeleerden. Met naukeurige Landkaarten en fraaie Printverbeeldingen versiert. Gedrukt en uitgegeven door Hendrik Halma, Landschaps- en Akademie-drukker te Leeuwarden. Deel 2, tussen blz. 272 en 273.

TIJDSCHRIFT HISTORISCHE KRING BREUKELLEN

Jaargang 4 - nummer 1

Inhoud

Redactioneel	3
De nieuwe gemeente Breukelen in historisch perspectief Drs. A.G.W. Schapenk	4
Het luilekkerland van Kockengen M.E.M. Kuulkers-Jungman	14
Historie? Dat is gisteren. 7. Over heiligelanders, looddieven en kerktorens Jan Rutgers	19
Gemeente Breukelen-St. Pieters overleefde herindelingsplannen van 1849 - 1857 Arie A. Manten	23
Tragisch ongeval op de plas, 70 jaar geleden P. Bakker	26
De begraafplaats in Breukeleveen Arie A. Manten	31
Oude bedrijvigheid aan de Vecht ter hoogte van Breukelen Ir Hessel T. van Minnen	38
In 't Noorteynde van Breuckelen Arie A. Manten	45
Oude kasteelboerderijen in Breukelen Arie A. Manten	52
De vernietiging van Breukelen in het Rampjaar 1672-73 Jan Slingerland	63
Het Posthuis van 1884 te Breukelen (1) H.J. van Es	68
Historie? Dat is gisteren. 8. Gezondheid in Breukelen Paul van Warmerdam	80
Gemeenteverslagen van Breukelen over 1851 Huub A. Manten-Werker	84
Mededelingen van het bestuur	95